Eser Adı: İşkodra Vilayeti ʿOsmanlı Şaʿirleri
Müellifi: Ali Emirî Efendi
Hazırlayan: Hakan T. Karateke
Yayın Yılı: 2018
ISBN: 978-975-17-4006-9
Ana Yayın Numarası: 3570
Kültür Eserleri Dizisi-568

Adres: Anafartalar Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi,
No: 4, B-Blok, 06030 Ulus/ANKARA
Telefon: 00 90 312 3099001
Faks: 00 90 312 3098998
e-posta: yaphaz@kulturturizm.gov.tr

www.kulturturizm.gov.tr-
http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

İŞKODRA VİLAYETİ

ʿOSMANLI ŞAʿİRLERİ

ALİ EMİRÎ

Hazırlayan
Dr. Hakan T. Karateke

Ankara
2018

KISALTMALAR

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C : Cilt
KB : Kültür Bakanlığı
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
TTK : Türk Tarih Kurumu
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

Ali Emirî Efendi[1]

Ali Emirî 1857'de Diyarbakır'da doğdu. Babası Mehmed Şerif Efendi'dir. Öğrenimine Diyarbakır'da Sülûkiye medresesinde başladı, daha sonra amcası Şaban Kâmî Efendi'nin ve Fethullah Feyzî Efendi'nin derslerine devam etti. Küçük yaştan itibaren hem iyi bir eğitim gördü, hem de çok meraklı ve hafızası kuvvetli bir öğrenci idi. Tarihe ve özellikle edebiyata olan merakı ile çok fazla şiir yazdı ve ezberledi. *İleri* gazetesinde Ali Kemal Bey'e yazdığı cevap yazısında şiirlerini bastırmak istediğinden şöyle bahsediyor: "Umum kasidelerimin bir beyti bile noksan bırakılmamak üzere inşaallâh, vaktim müsait olursa on ciltli bir divan olarak neşr edeceğim..."[2] Nazmını rekîk ve pek de sanatlı bulmayan İbnülemin Mahmud Kemal "sürat ve suhulet" ile şiir yazdığını söylüyor.[3] Muhakkak ki, bu kadar kolayca şiir yazabilmesi, *Tezkire-i Şuʿara-i Âmid*'de şu sözleriyle kendisinin de belirttiği lugat bilgisinden de kaynaklanıyordu: "Hele zabt-ı lugat hususunda öyle bir selikaya malik oldum ki, bir gün ehibbadan birinin *Lugat-i ʿOsmaniyye*'ye müracaat ettiğini görünce "Anda lugat var mıdır ki, müracaat ediyorsun" demiş bulundum. İhvan-i kiram ittifak ederek *Lugat-i ʿOsmaniyye*'de ne kadar lugat-i gamiza varsa sual eylediler. Lehülhamd hiç birisinin manasını isabet ettirmekten aciz kalmadım". Bekâr olarak geçirdiği hayatının son yıllarında 16000 cilde varacak kütüphanesi için kitap toplama merakı yine bu yıllarda başlamıştı. *Divanü Lügati't-Türk* de ona bu merakının bir hediyesi olmuştur.[4]

Ali Emirî Efendi memuriyet hayatına 21 yaşında iken, Diyarbakır'da müsevvitlikle başladı. Ali Emirî'yi imtihan mahiyetinde, Nefʿî'nin bir kasidesini tanzir etmesini isteyen ıslahat heyeti başkanı Âbidin Paşa, onu çok beğendi ve yanına aldı. Bundan sonra Emirî, Âbidin Paşa ile Harput'a, Sivas'a, Selânik'e gitti. Daha sonraları birçok yerlerde aʿşar müdürlüğü, başkâtiplik, muhasebecilik yaptı. Sonra Erzurum defterdarı oldu ve 1896 yılında 7500 kuruş maaşla Yanya ve İşkodra'ya maliye müfettişi olarak atandı. Sonra da değişik yerlerde memurıyete devam eden Emirî, II. Meşrutiyetin ilânından sonra emekli oldu ve İstanbul'a yerleşti. Millî Tetebbular Encümeni ve Tasnif-i Vesaik-i

---

[1] Ali Emirî'nin hayatı, Ali Emirî (1328/1910). *Tezkire-i Şuʿara-i Âmid*. İstanbul: Matbaa-i Âmidî. 65-68; Ahmed Refik (24 Kânun-ı sani 1340-1924). "Ali Emirî Efendi Hayatı ve Âsârı". *İkdam* (9631): 2; İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 1. İstanbul: Dergâh Yay. 298-312; Serhan Tayşi (1989). "Ali Emîrî Efendi". *İslâm* Ansiklopedisi. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 390-391; Muhtar Tevfikoğlu (1989). *Ali Emîrî Efendi*. Ankara: KB Yay. isimli makale ve kitaplardan derlenmiştir.

[2] Ali Emirî Efendi 1391 (İstanbul: 17 Kânun-ı evvel 1337-1921). "Ali Kemal Bey'in Cevabına Cevab". *İleri* 3.

[3] İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 1. İstanbul: Dergâh Yay. 309.

[4] Divanü Lugati't-Türk'ün satın alınış ve basılışının hikâyesi için bkz. Ali Emirî Efendi (31 Teşrin-i evvel 1338-1922). *Tarih ve Edebiyat*. İstanbul: Evkaf-ı İslamiyye Matbaası. (3): 56-58 dp. ; Kilisli Muallim Rıfat (30 Eylül 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah*. İstanbul. (2645): 3; Kilisli Muallim Rıfat (4 Ekim 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah*. İstanbul. (2652): 4; Kilisli Muallim Rıfat (11 Ekim 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah*. İstanbul. (2656): 3; Kilisli Muallim Rıfat (14 Ekim 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah*. İstanbul. (2659): 4; Kilisli Muallim Rıfat (18 Ekim 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah*. İstanbul. (2663): 3. Kitabın satın alınışı hakkında M. Rıfat'ın anlattığı hikâyenin Ali Emirî'ninkinden ufak tefek farkları vardır.

Tarihiyye Encümeni'ne başkanlık etti ve Tarih-i ʿOsmanî Encümeni'nde âzâ olarak görev yaptı. İstanbul'da gayri resmî olarak Osmanlı arşivinde çalıştı ve hâlâ "Ali Emirî Tasnifi" diye bilinen tasnifi yaptı. Aynı zamanda Vakıflar Nezareti'nde de çalışırken, eski eserlerin bakımsızlığını ve ihmalini dile getiren "Vicdannameler"i kaleme aldı.

Millet kütüphanesi 1916'da Fatih'teki Feyzullah Efendi medresesinde kuruldu ve buranın ilk müdürü olan Ali Emirî ölünceye kadar bu görevinde kaldı. 23 Ocak 1924'te vefat etti ve vasiyeti üzerine Fatih camiinin haziresine gömüldü.[5]

İşkodra Vilayeti ʿOsmanlı Şaʿirleri hakkında

Ali Emirî Efendi bu tezkiresini, önsözünde belirttiği üzere, maliye müfettişi olarak atandığı İşkodra vilayetine ikinci gidişinde, bir tesadüf eseri burada şiir söyleme geleneği olduğunu öğrenmesi üzerine yazmaya başlamıştır. İşkodra vilayetinde ancak üç ay kalabilmiş ve civar kasabaları da dolaşarak, şimdi elimizde olan metnin dört beş misli büyüklüğünde bir tezkire malzemesi derlemiştir. Fakat maalesef tezkire *İkdam* gazetesinde tefrika edilirken, 1919 senesinin gittikçe hareketlenen siyasî olayları nedeniyle yarım bırakılmıştır.

Ali Emirî tezkirenin tamamını bir kitap halinde yazmış mıydı, yoksa şairler hakkında bilgiler, şiirler notlar, fişler halinde miydi? Tefrikanın zaman zaman üçer dörder günlük aralar verdiğine ve yayınlanan son parçadan evvel bir ay gibi uzun bir müddet tefrikaya devam etmediğine bakılırsa, bütün metni bir kitap haline getirmemişti. Tefrikadaki şairlerin alfabetik sırayı takip etmeleri gerekirken, zaman zaman takdim-tehirlerin olması da tezkireyi notlarından gün-be-gün yazmış olabileceği fikrini destekliyor.

Gazetede çıkan parçaları kesip, bir deftere yapıştıran Emirî (sadece 28 numaralı tefrika defterde yoktur), zaman zaman bu bozuklukları düzelterek sıraya koymuştur, fakat bazı şairlerin sırası yine de *huruf-ı heca*'ya uymamaktadır. Son üç şair (Rızâ, Râcî ve Zîver) gazetede tefrika edilmiş olmalarına rağmen, bu defterde Ali Emirî'nin elyazısıyla mevcuttur ve gazetedeki metinler ile birkaç kelime dışında aynıdır.

Bu defter Millet kütüphanesi, Ali Emirî Tarih Yazmaları 1190 numarada kayıtlıdır. Defterin boyutları 19.3x25.5 cm., gazete sütunlarının yapıştırıldığı bölüm ise 14x21 cm.dir. Defterin her sayfası numaralanmış şekilde 31 sayfaya ve 32inci sayfasının yarısına kadar küpürler yapıştırılmış, buradan itibaren 36'ıncı sayfanın yarısına kadar da el yazısıyla son üç şair tamamlanmıştır. Defter siyah bir bez cilt beziyle ciltlenmiş, üstüne de bordo renkli bir kap geçirilmiştir.

Ali Emirî şairleri değerlendirirken yeri geldikçe yörenin geleneklerinden, ziyaret edilen yerlerinden, meşhur binalarından, binaların kitabelerinden tekke ve mezarlıklarından ve bölgenin

---

[5] R. Mantran ölüm tarihini yanlış olarak 23 Aralık 1923 olarak vermiştir. R. Mantran (1960). "Alî Amîrî". *The Encyclopaedia of Islam*. New Edition. C. 1A-B. Leiden: E. J. Brill. 391 ve aynı makale R. Mantran (1960). *Encyclopedie de l'Islam*. Nouvelle Edition. C. 1A-B. Leiden: E.J. Brill. 402.

coğrafî durumundan bahsetmiştir. Bazı şairlerin soy ağaçlarını vermiştir.[6] *İşkodra Vilayeti ʿOsmanlı Şaʿirleri*'ni bu yörenin edebî ve sosyal tarihi açısından kaynak bir eser haline getirmiştir.

Tezkirede konu başlığı olarak geçen 20 şairden dördünün paşa, dördünün şeyh ya da ilim erbabı, üçünün devlet memuru, üçünün muallim, ikisinin derviş, birinin zadegândan ve üçünün de sadece şair oldukları anlaşılmaktadır. Bu tezkireyle, Ali Emirî Efendi gibi şiirle fazlasıyla uğraşmış bir kişiyi bile hayrete düşürmüş bir "bilinmeyen" ortaya çıkmış oluyor. Bu da Balkanlarda, hem de Arnavutların ve Hıristiyan cemaatlerin çok olduğu ve devlet memurlarından başka hemen hemen kimsenin Türkçe konuşmadığı İşkodra vilayeti ve civarında güçlü bir Osmanlı şiiri geleneğinin varlığıdır.[7]

---

[6] Ali Emirî bu soy ağaçlarını çıkarırken *Sicill-i ʿOsmanî*'den (Mehmed Süreyya (1308-15/1890-98). *Sicill-i ʿOsmanî*. C. 4. İstanbul: Matbaa-i Âmire) de faydalandığı anlaşılıyor. Mesela Ca'fer Sâdık Paşa için bkz. C. 2. 76; Mahmûd Paşa için bkz. C. 4. 335-36 gibi.

[7] Bu bölgede uzun süre askerî görevde bulunan Süleyman Külçe, *ʿOsmanlı Tarihinde Arnavutluk* adlı eserinde şu tespiti yapıyor: "İşkodra Katolik Arnavutları İtalyan lisanını Arnavutça derecesinde tekellüm ederler. Buna rağmen resmî hükümet memurlarından başka İşkodra'da Türkçe konuşana tesadüf edilmez". (Süleyman Külçe (1944). *ʿOsmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir. 339). Bu tarihten hemen hemen iki yüz yıl önce 1662 senesinde şehri ziyaret eden Evliya Çelebî de İşkodralıların "cümlesinin lisanının Arnavutça" olduğunu söylüyor. (Evliya Çelebi (1318/1900-01). *Seyahatname.* C. 6. İstanbul: İkdam Matbaası. 111.

Bununla beraber İşkodra'nın Arnavut müslümanları fanatiklikleri ile meşhurdular. 19. yüzyılın ortasına kadar şehirdeki hıristiyan rahipler dinî kıyafetleriyle sokakta gezemiyorlardı. Yine bu zamanlara kadar İşkodra'nın içinde katolik kilisesi yoktu, sadece şehrin dışında küçük bir kilise bulunuyordu. İşkodra metropolidinin de şehirde oturmaya izni yoktu, bu yüzden iki saʿat mesafedeki bir köyde oturuyordu. Theodor Ippen (1907). *Skutari und die nordalbanische Küstenebene.* Sarajevo. 39'dan naklen Peter Bartl (1968). *Die Albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeits-bewegung (1878-1912).* Wiesbaden: Otto-Harrasowitz. 39.

KAYNAKÇA

Ahmed Refik (24 Kânun-ı sani 1340-1924). “Ali Emirî Efendi Hayatı ve Âsârı”. *İkdam.* (9631): 2.

Ahmed Rıfᶜat Efendi (1299/1881-82). *Lugat-i Tarihiyye ve Coğrafya*. C.1. *İstanbul*. 182-83.

Ahmet Cevdet Paşa (1891). *Tarih-i Cevdet.* C. 7. Dersaadet: Matbaᶜa-i ᶜOsmaniyye.

Ali Emirî (1328/1910). *Tezkire-i Şuᶜara-i Âmid*. İstanbul: Matbaᶜa-i Âmidî. 65-68.

Ali Emirî (31 Teşrin-i evvel 1338-1922). *Tarih ve Edebiyat*. İstanbul: Evkaf-ı İslamiyye Matbaᶜası. (3): 56-58 dp.

Ali Emirî 1391 (İstanbul: 17 Kânun-ı evvel 1337-1921). “ᶜAlî Kemal Bey'in Cevabına Cevab”. *İleri.* 3.

Antonio Baldacci (1937). *Studi Speciali Albanesi*. C. 3. Roma.

Babinger, Franz (1930). “Ewlijâ Tschelebi's Reisewege in Albanien”. *Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen* (33): 5. dp. 1.

Barbarich, Eugenio (1905). *Albania- Monografia antropogeografica*. Roma.

Bartl, Peter (1968). *Die Albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeits-bewegung (1878-1912)*. Wiesbaden: Otto-Harrasowitz.

Baysun, M. Cavid (1979). “Mustafa Paşa”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: MEB Yay. 727.

BOA. *Sicill-i Ahval Defterleri*. C. 10. 660.

Degrand, A. (1901), *Souvenirs de la Haute-Albanie*. Paris.

Drizari, Nelo (1957). *Albanian-English and English-Albanian Dictionary.* 2nd enlarged edition. New York: Frederick Ungar Publishing. 54 ve 194.

Ergun, Sadettin Nüzhet (1945). *Türk Şairleri*. C. 1-2. İstanbul: Ülkü Basımevi.

Evliya Çelebi (1314/1896-97). *Seyahatname.* C. 2 ve 6. İstanbul: İkdam Matbaası. 133-139.

Gyurkovics, Georg von (1881). *Albanien: Schilderung von Land und Leuten*. Wien.

Hasluck, F.W. (1973). *Christianity and Islam under the sultans*. (Ed. Margaret M. Hasluck). C. 2. New York.

Heywood, C. J. (1978). “Kara Mahmud Pasha”. *The Encyclopedia of Islam*. New Edition. C. 4. Leiden: E. J. Brill. 588.

Hugonnet, Léon (1886). *La Turquie inconnue. Roumanie-Bulgarie-Macédonie-Albanie*. Paris.

Ippen, Theodor (1907). *Skutari und die nordalbanische Küstenebene.* Sarajevo.

İnal, İbnülemin Mahmud Kemal (1988). *Son Asır Türk Şairleri*. C. 1-4. İstanbul: Dergâh Yay.

İnalcık, Halil (1954). *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*. Ankara: TTK Yay.

İz, Fahir ve Gönül Tekin (1974-84). *Saltukname*. 1-7 cüzler. (Tıpkıbasım). USA: Harvard Üniversitesi Basımevi.

Kilisli Muallim Rıfat (11 Ekim 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah.* İstanbul. (2656): 3.

Kilisli Muallim Rıfat (14 Ekim 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah.* İstanbul. (2659): 4.

Kilisli Muallim Rıfat (18 Ekim 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah.* İstanbul. (2663): 3.

Kilisli Muallim Rıfat (30 Eylül 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah.* İstanbul. (2645): 3.

Kilisli Muallim Rıfat (4 Ekim 1945). "Üstad Kilisli Muallim Rıfat Anlatıyor: Bildiklerim!". *Yeni Sabah.* İstanbul. (2652): 4.

Köhbach, Markus (1986). "Nordalbanien in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts- Das Paşalık Shkodër unter der Herrschaft der Familie Bushatlli". *Albanien-Symposion Kittsee* . Kittsee. 133-179.

Komisyon (1968). *Köylerimiz 1 Mart 1968 Gününe Kadar.* Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Külçe, Süleyman (1944). *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir.

Mantran, R. (1960). "Alî Amîrî". *The Encyclopaedia of Islam*. New Edition. C. 1A-B. Leiden: E. J. Brill. 391-402.

Mehmed Süreyya (1308-15/1890-98). *Sicill-i Osmanî.* C. 1, 4. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Şemseddin Sami (1306/1888-89). *Kamusü'l-Aʿlâm*. C. 2. *İstanbul: Mihran Matbaası.*

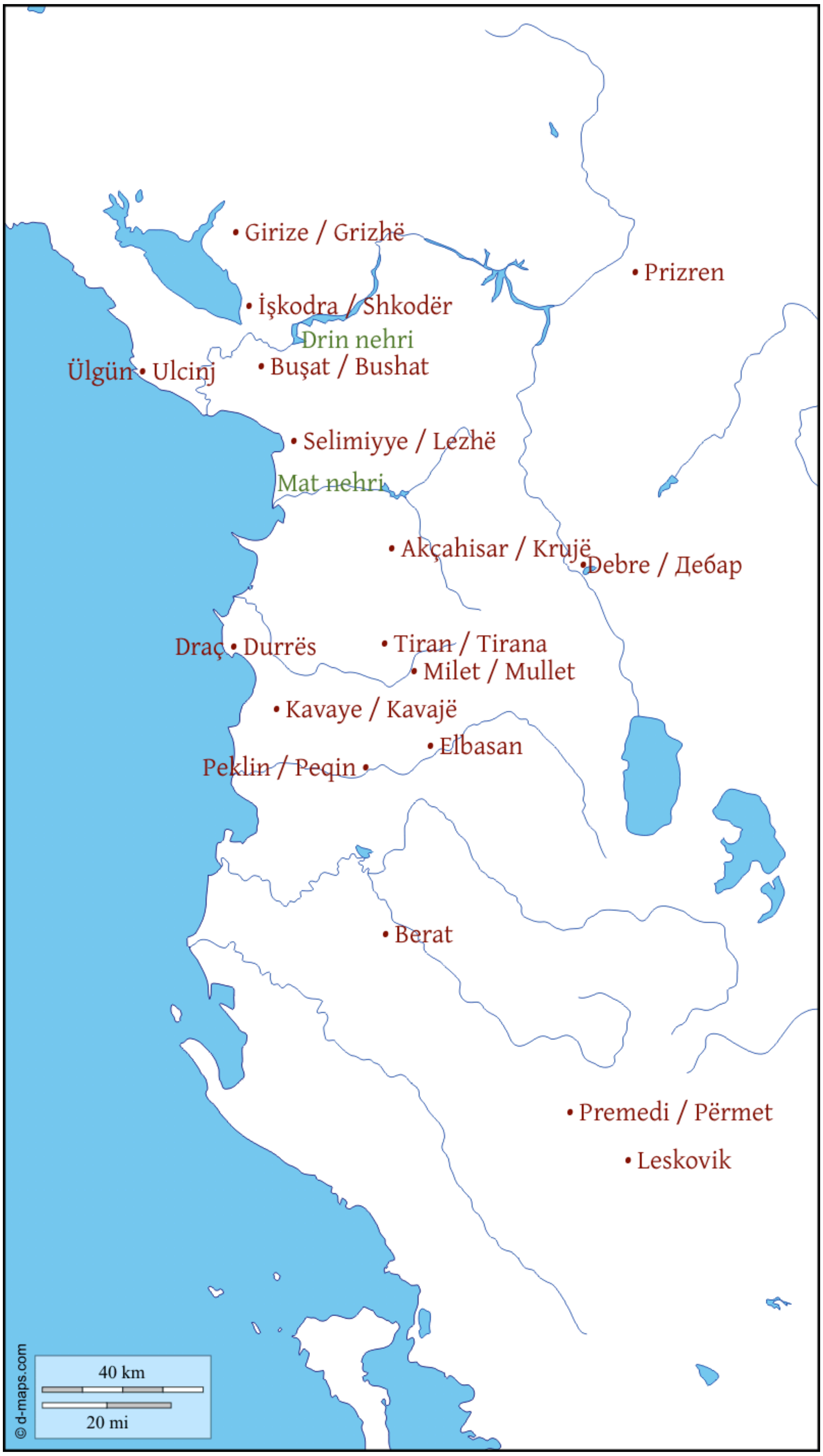
Tayşi, Serhan (1989). "Ali Emîrî Efendi". *İslâm* Ansiklopedisi. C. 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 390-391.

Tevfikoğlu, Muhtar (1989). *Ali Emîrî Efendi*. Ankara: KB Yay.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1956). *Osmanlı Tarihi.* C. 4/1. Ankara: TTK Yay.

İŞKODRA ViLAYETİ

ʿOSMANLI ŞAʿİRLERİ

Girize / Grizhë
Prizren
İşkodra / Shkodër
Drin nehri
Ülgün
Ulcinj
Buşat / Bushat
Selimiyye / Lezhë
Mat nehri
Akçahisar / Krujë
Debre / Дебар
Draç
Durrës
Tiran / Tirana
Milet / Mullet
Kavaye / Kavajë
Elbasan
Peklin / Peqin
Berat
Premedi / Përmet
Leskovik
40 km
20 mi
© d-maps.com

[1] İŞKODRA VİLÂYETİ ʿOSMANLI ŞAʿİRLERİ

ʿOsmanlı edebiyyatı ʿâleminde yeni zuhur eden bir hazine

Cenab-ı Hakka farîza-ı tahmidi ifadan sonra şöylece söze başlarım: Hicrî 1314/1896 senesi eva'ilinde Erzurum vilayeti defterdarı bulunuyordum. Ani olarak Dersaadetden aldığım bir telgrafnamede, bâ-irade-i seniyye 7500 guruş maʿaşla Yanya ve İşkodra vilayetleri umur-ı maliyye müfettişliğine taʿyin olunduğumdan yerime bir münasibini bi't-tevkil ʿazimetim emrolunuyordu.

Birkaç gün zarfında Erzurum'dan hareket[8] ve Dersaadet'e muvasalatla onbeş gün kalarak Yanya'ya [Ιωάννινα] gittim.[9] Bir müddet sonra Leskovik, Piremedi [Përmet], Berat, Vuştine [?, herhalde Lushnjë], Kavaye [Kavajë] tarikıyla Draç'a [Durrës] ve Draç'tan bahren İşkodra'ya [Shkodër] ʿazimet eyledim.[10]

Ben bu havali ahalisini pek zekî, muktedir, Devlet-i ʿaliyyeye sadık ve merd adamlar gördüm. Lâkin buralarda kadim bir Türk edebiyyatı olduğunu ne kendileri söylediler, ne de ben hissettim. İşkodra vilayetinde iki üç mah kadar cevelân eyledikten sonra yine Yanya'ya ʿavdet eyledim.

Yanya ve havalisinde bir müddet geşt ü güzar eyledikten sonra, ikinci defʿa olarak İşkodra'ya geldim. Tesadüf bu ya, İşkodra ʿulemasından ziyarete gelen baʿzı zevat ʿArapça tekellüm ettiler. Benim garabetimi mucib olarak ne suretle öğrendiklerini su'al edince, biz Türkçe'den başka hem ʿArapça, hem Farisî bilir ve konuşuruz, bizim ecdadımız da böyle idi dediler. Ve hakikaten baʿzıları da pek fasih Farisî konuşmağa başladılar. Benim taʿaccübüm artmakla beraber kelâmı ʿOsmanlı edebiyyatı cihetine döktüm.

---

[8] Ali Emirî'nin Erzurum'dan ayrılış tarihi sicilindeki bir nota göre 10 Muharrem 1314-10 Haziran 1312/22 Haziran 1896'dır (BOA. *Sicill-i Ahval Defterleri*. C. 10. 660).

[9] Yeni maliye müfettişliği görevine başlama tarihi ise 4 Rebiülevvel 1314-1 Ağustos 1312/14 Ağustos 1896'dır. (BOA. *Sicill-i Ahval Defterleri*. C. 10. 660).

[10] İşkodra'nın 1898-99 yılında basılan *İşkodra Salnamesi*'ne göre (*İşkodra Vilayeti'nin 1316 Sene-i Hicriyyesine Mahsus Salnamedir* (1316). İşkodra: Vilayet Matbaası. 140) şehrin yerleşim birimleri şöyledir: 8500 hane, 1 hükümet konağı, 1 hastahane, 7 karakol, 3600 dükkân, 2 otel, 35 han, 1 hamam, 26 camiʿ (Bu sayı Theodor Ippen birinci dünya savaşından önce İşkodra'yı ziyaret ettiğinde de aynı idi; Theodor Ippen (1907). *Skutari und die nordalbanische Küstenebene.* Sarajevo. 36), 2 medrese, 1 kütüphane, 2 Rum kilisesi, 1 Katolik kilisesi, 17 İslâm mektebi, 1 Rum mektebi, 5 Katolik mektebi. Bu zamanlarda yöreye giden seyyahların nüfus ile ilgili verdikleri rakamlar ise salnamedeki sayıları pek tutmuyor. Mesela Léon Hugonnet (1886). *La Turquie inconnue. Roumanie-Bulgarie-Macédonie-Albanie*. Paris. 209-210'da 1879 yılı için İşkodra'nın hane sayısını 4500 olarak veriyor. Bunların 3000inde 27500 (%68) Müslüman oturduğunu söylüyor. Şehrin nüfusunu 40000 verirken, bunlardan 12000inin (%30) Katolik ve 500ünün Rum-Ortodoks olduğunu da belirtiyor. Ippen ise 1897 yılı için 35000 nüfus ve bunun 22000ini (%62) Müslüman gösteriyor (Theodor Ippen (1907). *Skutari und die nordalbanische Küstenebene.* Sarajevo. 38). Antonio Baldacci 1901'de 25600 (%64) Müslüman, 14000 (%35) Katolik ve 400 Ortodoks olduğunu söylüyor (Antonio Baldacci (1937). *Studi Speciali Albanesi*. C. 3. Roma. 100-101). Eugenio Barbarich'in 1905 yılı için verileri ise şöyle: 25800 (%59) Müslüman, 14000 (%32) Katolik ve 4000 (%9) Rum-Ortodoks (Eugenio Barbarich (1905). *Albania- Monografia antropogeografica*. Roma. 279).

Bu yıllarda İşkodra'da bulunan bu kişilerin verdikleri rakamların oranları aşağı yukarı birbirini tutuyor. Buna göre şehrin yüzde 60-65'i Müslüman, yüzde 30-35'i Arnavut-Katolik, geri kalanı ise Rum-Ortodoks. Fakat Hugonnet'nin verdiği 40000 nüfusa karşı 4500 ev, hane başına hemen hemen 10 kişi düşürüyor ki, bu sayı biraz fazla gözüküyor. Hane sayısı bu sayıyla salnamedeki arasında bir yerde olmalıydı (Bu veriler Peter Bartl (1968). *Die Albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeits-bewegung (1878-1912)*. Wiesbaden: Otto-Harrasowitz. 39'dan alınmış olup, eserlerin hepsine bizzat ulaşılamamıştır.)

Âbâ ve ecdadları içinde pek beliğ ve hatta sahib-divan şaᶜirler bulunduğunu söylediler ve baᶜzılarının eşᶜarından ve teracim-i ahvallerinden bahseylediler. Halbuki ben o tarihe kadar pek çok tarihler, kitablar okuduğum halde İşkodra vilayetinden harice çıkmamış zevat arasında ᶜOsmanlıca şiᶜir söylemiş bir ferdin değil âsârına ve hatta ismine de tasadüf etmemiştim. Beyan eyledikleri şaᶜirlerin isimlerini yazdım ve teracim-i ahvâllerini ve eşᶜarlarını kendilerinden istedim. Bana bir hayli ᶜOsmanlı şaᶜirleri isimleri zabtettirdikleri gibi, divanlarını ve mecmuᶜalarını getirmeğe başladılar.

Benim böyle bir kitab yazmakta olduğum İşkodra'da şuyuᶜ bulunca garibi şurasıdır ki, baᶜzı okuyup yazmak bilmeyenleri bile müracaᶜat ederek, "Efendim, benim ceddim şaᶜir imiş, işte kitabı veyahud mecmuᶜası şudur alıp okuyunuz, benim ceddimi de vesile-i rahmet olmak üzere kaydediniz" dediler. Odam bir kütübhane şeklini aldı. Bir aydan ziyade duramayacağım cihetle, gece gündüz çalışmağa başladım. Lâkin baᶜzılarıyla aramızda tuhaf bir ihtilâf zuhur etti. Şöyle ki, onlar getirdikleri kitabları, "Efendim, alınız sizin olsun, iade etmeyiniz, bizde suretleri vardır" derlerdi. Ben ise "Teşekkür ederim fakat bir kıymet takdir ediniz de, öyle alayım" derdim. Lâkin âlî-cenab adamlar oldukları için satmağa tenezzül etmiyorlardı. Ben ise parasız bir şey almamak gibi meslek-i müttehazamı bozmak istemiyordum. El-hasıl para kabul ettirmek bir vecih ile mümkün olamadı. Ben de istinsahtan ilerisine varmadım. Ah, ah ihtimal ki baᶜzı kimseler benim bu sözlerime inanmak istemezler. İnanmak istemeyenler kâşki bir kere oraların hâlini ve onlarda olan safvet-i vicdanı ve hayatı görseler, ondan sonra inanmasalar.

İşkodra şuᶜarası hakkında tedkikatımı gören mütefekkirîn, yalnız İşkodra'da değil Akçahisar ve Tiran gibi kazalarda dahi bir çok ᶜOsmanlı şuᶜarası bulacağımı beyan eylediler. Fi'l-hakika öyle oldu.

ᶜOsmanlı şaᶜirleri hakkındaki tetebbuâta teşebbüsüm İşkodra'ya son ᶜazimetimde idi. Lâkin evvelki ᶜazimetimde haberim olsaydı veyahud şu teşebbüsümden sonra bir kere daha gidilseydi, elbette daha pek çok ziyade şeyler bulacaktım.

Bulduğum şu mikdar ise gerek İşkodra'da ve gerek havalisinde topu üç aylık bir geşt ü güzar neticesidir. Bununla beraber o kadar sahib-divan şaᶜirleri, o kadar metin sözler, o kadar içtimaᶜî müşaᶜareler gördüm ki Arnavutların ᶜOsmanlı Edebiyyatı hususunda memâlik-i sa'ire-i ᶜOsmaniyye'den hiçbir fark olmayacak derecede terakki ettiklerine mütehayyir kaldım. Bilmediğim, memul etmediğim bir hal olduğu için kitabımın ismini *ᶜOsmanlı Edebiyyâtı ᶜÂleminde Yeni Zuhur Eden Bir Hazine* ve *İşkodra Vilayeti ᶜOsmanlı Şaᶜirleri* tevsim etmeyi münasib gördüm. Huruf-ı heca ile tertib eyledim. Ve min Allâhi'l-iᶜaneti ve't-tevfîk

Ali Emirî

İŞKODRALI İBRÂHÎM HALÎLÎ PAŞA

Müşarün-ileyh merkez–i vilayet olan İşkodra şehrinde dünyaya gelmiştir. Pederleri vüzeradan Koca Mehmed Paşa, onun pederi Kaptan Mehmed Bey, onun pederi Süleymân Paşa, onun pederi ʿÖmer Bey, onun pederi Mehmed Paşa'dır. Pederleri Koca Mehmed Paşa, İşkodra'ya üç saʿat mesafede kâin Buşat karyesi ümera ve hanedanından idi. Ben bu karyeye gidip gezdim ve tedkikât icra ettim ve bâlâda beyan ettiğim silsilenameyi ve daha baʿzı âsâr buldum.

Buşat ahalisi kadim asaletlerini ve mihmân-nüvazlıklarını el-haletü hazihi muhafaza ediyorlar. Lâkin karyenin önünden cereyan eden Drin nehri tahvil-i mecra eylediğinden baʿzı bataklıklar hasıl olmakla beraber yedi sekiz yüz hane kadar olan o zengin karyenin eski servetinin tenakusuna bâdi olmuştur.

İşte sülâle-i kadimesi bu karyeye mensub olan Koca Mehmed Paşa İşkodra kalʿesinin muhafızlığında bulunduğu esnada sahib-i tedbir u dirayet bir zat olduğundan 1175/1761-62 senesinde taraf-ı Devlet-i ʿaliyyeden İşkodra valiliğine taʿyin ve ʿuhdesine rütbe-i vezaret ihsan olunmuştur. Paşa hüsn-i idareye muvafık olarak on dört sene valilik eyledikten başka, İşkodra'nın Tabakhane mahallesinde sekiz on kubbeli gayet zarif bir camiʿ-i şerif bina eylemiştir. Camiʿ-i şerifin 1187/1773-74 senesinde ikmal edildiği müzeyyen kapısı üzerinde muharrer bulunan ʿaynen şu kitabeden müstebandır:

Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Mehmed Paşa'nın binâ eylediği câmiʿ-i şerîfin tarihi: Sene 1187/1773-74

Müşarün-ileyh Mehmed Paşa 1189 senesi Cumade'l-ulâsının on altıncı Cuma günü (14 Temmuz 1775) beyne's-salateyn vefat ederek camiʿ-i mezkûr haziresine defnolunmuştur. Camiʿ-i şerifin itmam ve resm-i küşadında icra edilen hayrât ve hasenât o havalice el-haletü hazihi dillerde destandır. Müşarün-ileyh Koca Mehmed Paşa'nın vefatına İşkodra'nın mümtaz ʿulemasından bir bülbül-i yekta-yı belâgat olan Murtazâ Sâfî Efendi şu tarihi sebt-i ceride-i ruzigâr eylemiştir:

Hazret-i düstûr-ı ekrem, menbaʿ-ı lutf u kerem[11]
Yaʿnî hem-nâm-ı Habîb[12]-i muhterem zât-ı celîl

Maʿden-i rüşd ü sahâvet, kân-ı cûd u maʿdelet
Hâtem-i ʿâlî-tabîʿat, dâver-i Âsaf-ʿadîl

Merkez-i emn-i bilâd ü nâzım-ı hâl-i ʿibâd
Sâhib-i pâk-iʿtikad ü fâʿil-i hayr-ı cezîl

Mâ–hasal nakdîne-i ʿömr-i ʿazîzin bezl edip
Tabʿ-ı pâki oldu el-Hak niçe hayrâta delîl

---

[11] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

[12] Metinde 'Hubb' gibi dizilmiş, fakat vezin ve mana icabı böyle okundu.

Mahz-ı Tevfîkât u te'yidât-ı Sübhâniyyeden
Oldu makbûlü'l-ahâlî bâʿis-i zikr-i cemîl

Cây-ı Kudse ʿâkibet kıldı sefer ikbâl ile
Vâsıl oldukta sımâh-ı kalbine savt-ı rahîl

Muktezâ-yı meşreb-i pâkîzesin icrâ edip
Etti rûh-ı pür-fütûhu ʿazm-i râh-ı selsebîl

Dâ'imâ evlâd u emcâdın Hudâ mesʿûd ede
Eyleye maʿmûr u âbâdân bâ-ʿömr-i tavîl

Sâfiyâ tâc-ı cevâhirle dedim tarihini*
Âşiyân-ı ʿarşa çıkdı rûh-ı düstûr-ı celîl
Sene 1189/1775-76

[**2**] Müşarün–ileyh Mehmed Paşa'nın pederi Mustafâ ve ceddi Kaptan Mehmed Beylere valilik nasib olmayıp İşkodra kalʿe–i meşhuresinin muhafızlığı hizmetiyle mübahi idiler. Ama Kaptan Mehmed Bey'in pederi Süleymân Paşa İşkodra ve Rûmeli valiliklerinde bulunmuş ve 1110/1698-99 senesinde infisal eylemiştir. Süleymân Paşa'nın pederi ʿÖmer Bey de valilikle tavzif olunmuş ise de, onun pederi olan Mehmed Paşa baʿzı me'muriyyetlerde bulunduktan sonra İşkodra valiliğine bi't-taʿyin 1075/1664-65 tarihine kadar valiliği devam eylemiştir.

Bu Mehmed Paşa'dan yedi sekiz batın yukarıda bulunan cedd-i ʿâlîleri Koca Yûsuf Bey'dir ki, bu zat Ebü'l-feth Sultan Mehmed Hân hazretlerine mülâki olmakla şeref-yâb ve iltifat-ı şahanelerine na'iliyyetle kâm–yâb olmuştur. Koca Mehmed Paşa'nın vefatından sonra büyük mahdumları Mustafâ Paşa İşkodra valisi olmuş ve güzel hizmetler etmiş ve valiliğinin onüçüncü senesi olan 1202/1787-88'de[13] vefatı vukuʿ bularak yerine biraderi Kara Mahmûd Paşa taraf-ı saltanat-ı seniyyeden taʿyin olunmuştur.

Bu silsileden Kara Mahmûd Paşa iğfalât-ı ecanibe aldanarak baʿzı münasebetsiz hallere tasaddi etmiş ise de derhal izhar-ı nedamet ve peşimanî ederek yine meslek-i sadakatta ber-devam olduğundan hidemat-ı meşkûresi seyyi'âtından pek çok fazladır.[14] İşte sahib-tercüme İbrâhîm Halîlî Paşa'nın âbâ ve ecdadı ya vezir, ya vezir-zade ümera-yı namdâr idiler.

Kendilerinin tercüme-i hâline gelince bâlâda kıtʿa-ı tarihiyyesini derceylediğimiz İşkodralı Murtazâ Sâfî Efendi gibi bir mümtaz-ı fazıldan tahsil-i kemalât eylemiş ve bununla beraber gerek

---

* Cevahirin tacı, yani cim harfi "üç" ta'miyedir.

[13] Gazetede 1302'dir. Krş. C. J. Heywood (1978). "Kara Mahmud Pasha". *The Encyclopedia of Islam*. New Edition. C. 4. Leiden: E. J. Brill. 588.

[14] Kara Mahmud Paşa'nın isyanı ile ilgili bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1956). *ʿOsmanlı Tarihi*. C. 4/1. Ankara: TTK Yay. 615-617; Markus Köhbach (1986). "Nordalbanien in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts- Das Paşalık Shkodër unter der Herrschaft der Familie Bushatlli". *Albanien-Symposion Kittsee*. Kittsee. 133-179.

peder-i ekremi ve gerek biraderleri ʿulema ve şuʿara ile ülfet ve tezyid-i bizaʿa–ı maʿarif u kemalât ederek imrar-i vakt u saʿat eylemekte bulunmuş olduğu halde 1211/1796-97 senesinde biraderi Kara Mahmûd Paşa'nın Karadağ'ı kâmilen zabteylediği esnada bir ecl-i kazayla vukuʿ-ı şehadeti üzerine, İşkodra vilayeti valiliği sahib-tercüme İbrâhîm Halîlî Paşa'nın ʿuhde-i hasafetine tevcih bulunmuştur. Paşa cidden ibraz-ı me'asir-i kifayet ve dirayet ederek vilayet-i mezkûrede ve civarında bulunan eşkıyayı temizledi. Sultan Selîm Hân-ı sâlis hazretleri tarafından 1218/1803-04 senesinde Rûmeli eyaleti seraskerlik ünvanının inzimamıyla, ʿuhdesine bi't-tevcih ʿumum Rûmeli taraflarında bulunan eşkıyayı da'ire-i itaʿata alınmasına me'mur buyuruldu.*

Paşa yed-i yemin-i satvetini seyf-i şecaʿata ve dest-i yesar-i hasafetini berat-ı ʿadalete merkez ederek eşkıyanın kimisini te'dib, kimisini istîman ile istihsal-i rıza-yı padişahîye bir surette muvaffak olmuştur ki, bu zatın o me'muriyyete suret-i taʿyinini hoş görmeyenler bile, etmiş oldukları hidemat-i vatan-perverîye hayran kalmışlar. Paşa dahi hidemat-ı sadıkanesinin bir mükâfât-ı kıymetdarı olmak üzere rütbe-i valâ-yı vezareti ihraz ile kâm-yâb olmuştur. Bu suretle hüsn-i hizmette sabit-kadem olarak imrar-ı leyl ü nehar eylemekte olduğu halde, valiliğinin onikinci senesi olan 1223/1808-09'da[15] ʿazm-i nişîmen-i lâhut ederek, İşkodra'da pederlerinin bina-kerdeleri olan Kurşunlu camiʿ haziresine defnolundu. Gidilip müşarün-ileyhin merkadı ziyaret olunmuş ise de, İşkodra'nın enhar-ı selâsesinden birisi olan Drin nehri tahvil-i mecra ederek, tuğyan-ı miyah zamanlarında bir müddetten beridir oraları su basmakta olduğu cihetle hasıl olan tagayyürât münasebetiyle levha-i merkad-ı mübareki bulunamamıştır.

Pederleri ile şu üç biraderin İşkodra'da valilikleri müddeti yarım asır mikdarı olup, gerek İşkodra'da ve gerek havalisinde cevamiʿ, medaris, kütübhaneler bina ederek pek çok ʿulema ve fuzela yetiştirmişler ve niçe niçe şuʿara ve üdebayı memnun ve bekâm eylemişler idi.

Müşarün-ileyh İbrâhîm Paşa bir şaʿir-i mâhir olup "Halîlî" mahlasıyla inşad-ı eşʿar ederdi. Eşʿarı hakîmâne, beliğâne, edibâne, mütevaziʿânedir. "Vezir olanlar âdil, âdil olanlar mütevazi olmalıdır" kelâmını her zaman yad ve tekrar ettikleri gibi bu kelâmını,

Bir gelir mîzân-ı ʿadl üzre nazar kıl neml ü fîl[16]
Görme nefsin mûrdan fâ'ik Süleymânlık budur*

beytindeki mü'edda da tasdik eder. Merkez-i vilayete cemʿ eylediği şuʿara ve üdeba ile müşaʿareler edip bu vesile ile edebiyyât-ı ʿOsmaniyye'nin teksir ve taʿmimine muvaffak olmuştur. Kıymetdar âsârı o havalide muʿasırı bulunan bir çok şuʿaranın nazireleriyle birlikte olarak İşkodra ile mülhakatındaki şehirlerde gördüğüm mecmuʿalarda mevcuddur. [**3**] Bunların cümlesini dercetmeğe

---

* 1218 Şa'banında Rumeli Eyaleti ser'askerlik inzimamıyla İşkodra mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya bi't-tevcih Rumelice kendisine vüs'atlı ruhsat ve ziyade heyet verildi. *Tarih-i Cevdet.* C. 7. 216.

[15] *Sicill-i ʿOsmanî*'de 1227/1812-13 olarak verilmiş; (Mehmed Süreyya (1308-15/1890-98). *Sicill-i ʿOsmanî.* C. 1. İstanbul: Matbaa-i Âmire. 150).

[16] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

* Neml ile fil hesab-ı huruf icabınca müsavi yani her ikisi de 128'dir. *Bir dizgi hatası olmalı, 120 olacaktı, H.K.*

kitabımızın tahammülü olmadığından selâtin-i muʿazzama-i ʿOsmaniyyenin onuncusu olan Kanunî Sultan Süleymân Hân hazretlerinin

Hây u hûdan fâriğ ol ʿâlemde insânlık budur
Pendini gûş eyle gel mûrun Süleymânlık budur

matlaʿlı gazel-i şahanelerini tetebbuʿ ve müstağrak-ı ʿatıfeti olan zamanı şuʿarasının baʿzıları da tanzir eylemiştir ki, nümune olarak mütalaʿalarının tahririyle iktifa eyliyoruz:

İşkodralı İbrâhîm Halîlî Paşa

Bu fenâya verme dil ʿâlemde insânlık budur
Rûzigârı ber-hevâ bil ehl-i ʿirfânlık budur

Akçahisarlı Hikmetî

Mâsivâdan geç dilâ dünyâda insânlık budur
Kesreti terk eyle mahzâ ehl-i ʿirfânlık budur

Priştine Müftüsü Hüseyin Efendi

Bu fenâ-yı bî-bekadan geç ki insânlık budur
Nefsine râm olma dâ'im şöhret ü şânlık budur

İşkodralı Niyazî

Hoş suhan söyle dil-âzâr olma nâdânlık budur
İrtikâb-ı gadre sâʿî olma hayvânlık budur

ʿÖmer Paşa-zade Şükrî Bey

Verme nâ-ehle gönül ʿâlemde insânlık budur
Hükm-i şerʿîye teşebbüs eyle sultânlık budur

Tiranlı Yûsuf Bey

Kıl u kal-i ʿâlemi terk eyle insânlık budur
Hırka-ber-dûş–ı fenâ rind ol ki sultânlık budur

Müşarün-ileyh İbrâhîm Halîlî Paşa, Tâhir Paşa ve Dervîş Bey[17] isimlerinde iki evlad istihlâf etmiş ise de, biraderi Mehmed Âsaf Paşa merhumun mahdumu Mustafâ Şerîfî Paşa daha erşed oldu-

[17] Mehmed Süreyya, Derviş Bey yerine Ragıb Paşa ismini kaydetmiş. (Mehmed Süreyya (1308-15/1890-98). *Sicill-i ʿOsmanî*. C. 4. İstanbul: Matbaa-i Âmire. 150).

ğundan İşkodra valiliği İbrâhîm Paşa'dan sonra müşarün-ileyh Mustafâ Şerîfî Paşa'nın ʿuhdesine tevcih olunmuş ve mahdumlarının büyüğü Tahir Paşa yirmibir ve küçüğü Dervîş Bey yirmi yaşlarında birer civan-ı necib oldukları halde 1236/1820-21 senesinde İşkodra'da terk-i hayat ettirilmişlerdir.

İbrâhîm Halîlî Paşa ile, benim İşkodra'da bu kitabı yazmağa teşebbüs eylediğim zamanın arasında doksan seneden ziyade bir mesafe olduğundan paşayı görenlerden kimseyi hayatta bulamadım. Lâkin pederlerinden rivayet suretiyle paşanın pek çok hikâyelerini işittim. Paşa sünniyyü'l-mezheb ve meşayih-i kirama pek muʿtekid imiş.

Leyâli-i mübarekede İşkodra'da Fâtih Sultan Mehmed Hân zamanından beri defîn-i hâk-i gufran olan meşahir-i mazanna-i kiramdan kalʿe kapısında medfun Baba Mustafâ'yı (Moye Baba)[18] ve ʿAlî Bey mahallesinde Bağçalık köprüsünün[19] başında Seyyid Kasım Bâlî Sultân oğlu Seyyid Kalender Dede'yi, Tekye sokağında Şeyh Mehmed Efendi'yi ve kezalik Sûk-i Sultanî'de Tekye sokağında Kayyûm Baba Sultan'ı, Camiʿ-i kebir mahallesinde Baba Atu'yu (Atuy'u ?), Tekye sahrasının dağ eteğinde Baba Mustafâ'yı, Kara Hasan camiʿ-i şerifi musallasında eş-Şeyh Mehmed Efendi'yi ve .....baklar[20] üstünde "Havale" tabir olunur mahal ile Tophane mahallesi tarikındaki merakıd-ı mübarekeleri ziyaretle kurbanlar zebh eder. Ve İşkodra kazasındaki Jabyak'ta[21] medfun Emîr Evhad Sultan'ı ve yanında medfun ʿAbdurrahman Baba ve Dragos kalʿesi kurbunda Gumir (Kanber Baba) merakıd-ı mübarekelerini ziyarete ʿazimeti vesile-i bezl[22]-i sadakat ve hasenat eylerdi.

Hele Kanber Baba ziyareti şayan-ı tezkâr merasim-i muʿtâdeye tâbidir. Yaz mevsimi geldi mi, İşkodra ahalisi Kanber Baba ziyaretine hazırlanır, lâkin ʿumum memleket ahalisi birlikte gitse mevkiʿ-i mezkûr kendilerini ihata edemeyeceğinden kafile kafile, mahalle mahalle ʿazimet ederler. [**4**] Zikr olunan Dragos kalʿesi civarında medfun olan müşarün-ileyh Kanber Baba rivayete göre zaman-ı hazret-i Fâtih mazanna-i kiramından bir zat-ı ʿâlî-kadrdır. İbdita belediyye re'isi bir ziyafet tertib ile baʿzı eşraf ve mütehayyızân-ı memleket ve dilek eden memurîn-i hükümet ʿazimet ve ifa-yı vazife-i ziyaret ederler.

Her mahallenin sırası ve günü geldi mi, meşayih-i kiram ve sa'ir pîr ü civan bir araya toplanır, bayraklar açılır, sancaklar çekilir tabl-ı nevbet vurulur. Naʿt-ı şerifler okunur, tehlil ve tekbirlere devam olunur. Kudümler, defler, nefîrler çalınır. Sokaklar, sahralar seyircilerle dolar. Her mahallenin hemen büyük ve küçük ahali-i zükûru denecek bir surette merkad-ı müşarün-ileyhe gidip üç gün ve nihayet bir hafta kadar kalırlar. Kurbanlar keserler ve envaʿ-ı etʿime pişirirler. Hem ʿibadet hem tenezzüh ile vakit geçirirler. Benim İşkodra'da bulunduğum zaman şu mevsim-i ziyarete tesadüf ettiğinden belediyye reisi gelerek, vali ve kumandan-ı memleket Müşir Kâzım Paşa hazretlerini daʿvet eyledi. Müşarün-ileyh hazretleri de benim re'yime taʿlik etti. Yolun bir mikdarını araba ile

---

18 Evliya Çelebî (Gazi) Mûyû Baba olarak kaydediyor. Evliya Çelebi (1318/1900-01). *Seyahatname.* C. 6. İstanbul: İkdam Matbaası. 108, 111. Babinger 1930'da yayınlanan makalesinde Mûyû Baba'nın mezarının kaybolmuş olduğunu söylüyor. Franz Babinger (1930). "Ewlijâ Tschelebi's Reisewege in Albanien". *Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen*. Berlin. (33): 5. dp. 1.

19 Süleyman Külçe (1944). *ʿOsmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir. 294'de "Bahçelik" olarak geçer.

20 Bu kelime gazetede silik basıldığından okunamıyor.

21 Bu kelime gazetede "Zabyak" gibi yazılmıştır. Fakat Halil İnalcık (1954). *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*. Ankara: TTK Yay. 88 ve Süleyman Külçe (1944). *ʿOsmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir. 238'de bu yerin ismi "Jabyak" olarak geçmektedir, bu bir mürettip hatası olmalı.

22 Metinde 'bezzâl'.

gitmek mümkün ise de, diğer bir mikdarının esb-süvâr olarak gidilmesi ve gece de kalınması ve gerçi zaviye var ise de, böyle kalabalık içinde müşkilâtı mucib olacağı gibi mütalaᶜalardan sarf-ı nazarla ᶜazimete karar verdik ve her bir tedarikimizi gördük. Lâkin her nasılsa gitmek nasib olmadı.

İşte sahib-tercüme İbrâhîm Halîlî Paşa'nın ᶜazimet ve ziyaret eylediği zevatın birisi de bu zat-ı ᶜâlî-kadr Kanber Baba idi. Bu ziyaret ve ibzal-i sadakât esnasında dahi ᶜulema ve üdeba ile sohbet-i ᶜilmiyye ve edebiyye icrasıyla mütelezziz ve mübtehic olurdu. Müşarün-ileyh İbrâhîm Halîlî Paşa'nın eşᶜarı sehl-i mümteniᶜ denilecek derecede zariftir. Yalnız iki kıtᶜa ve zîrî gazellerinin derciyle bundan ziyade iksârdan keff-i kalem eyliyoruz.

Gazel*
Ey sabâ benden cüdâ düştü nigârım kandadır[23]
Bir peyâmın var mı âyâ gül-ᶜizârım kandadır

Doğmadan subh-ı visâl erdi yazık şâm-ı firak
Dostlar bilmem benim subh u nehârım kandadır

Gerçi bir dervîş şeklinde gelip geçti velî
Ya melektir ya Hızır ol tâc-dârım kandadır

Bahr-ı bî-pâyân-ı ᶜaşka nâ-gehân saldı beni
Matlabım sâhil değildir nazlı yârim kandadır.

Düşmüşüm bir ᶜâleme kim anda yok subh u mesâ
Kimse hiç bilmez dilâ dâr u diyârım kandadır

Nâle vü efgânla geçti çâr fasl-ı bâğ-ı dehr
Bâğbânâ bu[24] cihânda nev-bahârım kandadır

Geldi geçti düş gibi kaldı hayâli dîdede
Ey *Halîlî* pes bugün sabr u karârım kandadır

Diğer gazel*
Gül nikabın refᶜ edip şekvâya hâcet kalmadı[25]
Cennet-i rûyun görüp dünyâya hâcet kalmadı

* Bu gazele İşkodralı şaᶜir Niyazî'nin naziresi vardır. Tercüme-i halinde mezkûrdur.

23 Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

24 İnal'da "Bâğbân söyle", (İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaᶜirleri*. C. 1. İstanbul: Dergâh Yay. 520).

* Bu gazele dahi İşkodralı şaᶜir Niyazî'nin naziresi vardır. Tercüme-i halinde mezkûrdur.

25 Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

Kadd-i mevzûnun görüp ey şâh-ı hûbânım benim
Serv-i bâğ-ı cennet ü Tûbâya hâcet kalmadı

Meclisin dârü'ş-şifâ yâkut-ı ahmerdir lebin
Rûh-bahşâdır sözün ʿÎsâ'ya hâcet kalmadı

Mihr-i dîdâra mukâbil feyz ile buldum kemâl
Encüm-i Zühre, Kamer, Cevzâya hâcet kalmadı

İçem ey vâʿiz seninle baʿdezîn artık nihân
Bendedir hamr-ı ezel sahbâya hâcet kalmadı

Serserî gezdim cihân iklîmini Mecnûn gibi
Dilde buldum yârimi Leylâya hâcet kalmadı

Ey *Halîlî* ben bu gün oldum cihânın mukbili
Yâr ile yâr olmuşam Dârâya hâcet kalmadı

İŞKODRALI AHMEDÎ[26]

İşkodra medreselerinde tahsil-i ʿulûm u kemalât eden ʿulema-yı zevi'l-ihtiramdandır. Tahsilini baʿde'l-ikmal müderrisîn-i memleket ʿidadına dahil olarak neşr-i ʿulûm-ı ʿâliye ile meşgûl olmuştur. Da'ire-i tedrisinden bir çok ʿulema ve üdeba yetişmiştir. Bilahare İşkodra müftülüğüne taʿyin olunduğu halde yine neşr-i ʿulûm-ı ʿâliyeye devam-ı meslek-i ʿâlîsini terk etmedi. Taʿlik hattıyla elimize geçen baʿzı eşʿarının üstünde "*li-muharririhi*" ʿibaresi bulunmağla hatt-ı destinin dahi güzel olduğu anlaşılıyor.

İşkodra'da gördüğüm müteʿaddid kitablar zahrında "*Min kütübi'l-fakir, ileyhi'l-kadir, Ahmedî el-İskenderiyyevî el-müderris ve'l-müftî, ʿafâ ʿanhi'l-Bârî*" ʿibaresi muharrer olduğundan fazıl-ı müşarün-ileyhin birçok kütüb-i kesireye mâlik olduğu istidlâl olunuyor. Akçahisar kasabasında meşhudum olan bu kitab zahrında fâzıl-ı müşarün-ileyh "*İstashabehu..*" ʿibaresini raʿşedar bir surette yazmış olmasına nazaran ʿömr-i pîrîye vasıl olduğu ve o ʿibareyi ihtiyarlığı zamanında yazdığı anlaşılıyor. Lâkin kitablar arkasına yazdığı ʿibarelerin altına tarih rakamı koymadığı için her bir ʿibareyi ne tarihte tahrir eylediği tabiʿi bilinemiyor. [**5**]

Vatanından harice çıkmamış ve memleketi ise Dersaʿadet'e baʿîd bulunmuş olduğundan teracim-i ahvâl kitablarımızın hiç birisinde nam-ı fazılânelerine tesadüf olunamaz. Mazmûn-ı eşʿarı neşve-i tasavvufla mâlî, kaʿbı ʿâlî bir ʿOsmanlı şaʿiri olduğu âsârından müstebandır. Türkçe lisan-ı

[26] Saadettin Nüzhet Ergun (1945). *Türk Şaʿirleri*. C. 1. İstanbul: Ülkü Basımevi. 385'te buradan nakledilir.

mader-zâdı olmadığı halde, bu kuvvette şiʿir söylemesi edebiyyât-ı ʿOsmaniyyenin o havalide vaktiyle ne kadar terakki eylediğine bir delil teşkil eder. Muʿasırı bulunan İşkodra şuʿarasıyla birçok müşaʿaresi olduğu gibi ahlâfı da baʿzı eşʿarını tetebbuʿ etmiştir. Nümune olarak birkaç neza'ir tahrir olunur:

Sahib-tercüme Ahmedî

Tavâf-ı Kaʿbe-i kalbe o hoş-reftâr gelmez mi[27]
Nazargâh-ı Hudâya ol perî-ruhsâr gelmez mi

İşkodralı Vefkî

Gönül mülkün harâb etti o şûhun fitnesi *Vefkî*
ʿAceb insâf edip lutf etmeğe ol yâr gelmez mi

Ahmedî, sahib-tercüme

Bismillâhirrahmânirrahîm
Mecmaʿ-ı esrâr-ı Kelâm-ı kadîm[28]

İşkodralı Murtazâ Râcî Efendi

Bismillâhirrahmânirrahîm
Menbaʿ-ı eltâf-ı Latîf u Kerîm

Ahmedî sahib-tercüme

Bismillâhirrahmânirrahîm
Râhber-i vahy-i kelâm-ı ʿazîm

İşkodralı Murtazâ Râcî Efendi

Bismillâhirrahmânirrahîm
Fâtih-i ebvâb-ı cinân-ı Naʿîm

Vefatı İşkodra'da, 1150/1737-38 hududundadır. Eşʿarıyla şehr-i mezkûr ve havalisindeki edebi mecmuʿalar mâlâmâldır. Üç ʿadet gazel-i belâgat-şiʿârlarını tahrir eyliyoruz:

Gazel

Zâhidâ sen ne bilirsin niçedir hâlet-i ʿaşk[29]
Şahs-ı bî-mağz bilir mi niçedir lezzet-i ʿaşk

---

[27] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

[28] Müfteilün Müfteilün Fâilün.

[29] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

Hâne-i dilde komaz nakş-ı nukuş-ı gayrı
Lutf ile cilveger oldukda güzel sûret-i ʿaşk

ʿÂşık oldur ki cemâl ü ruh-ı cânânı görüp
Ola cân terki ile behrever-i devlet-i ʿaşk

Hamdülillâh geçerim nüh feleği ʿarşa kadem
Her nefeste basarım, olsa eğer himmet-i ʿaşk

Kişi ʿaşk ile olur sâhib-i kadr u ʿizzet
Cümleye gâlib olur debdebe-i ʿizzet-i ʿaşk

ʿAks-ı ruhsârını âyîne-i dilde göreli
Mürşid ü rehberimiz oldu bizim hazret-i ʿaşk

ʿAdem-i fehm ile sofû bana taʿn eylese ne
Ahmedî gibi demâdem çekerim gurbet-i ʿaşk

Diğer gazel
Bir sebât-ı maʿrifet göstermedi dünyâ bize[30]
Gösterir reng-i tagayyür dâ'ima eşyâ bize

Zîb ü nakşa aldananlar taʿn ederlerse nola
Rûz u şeb dîdârdır hep matlab-ı aʿlâ bize

İçmişiz câm-ı mey-i ʿahd-i Elesti yârdan
Münkeşiftir sırr-ı sübhânellezî isrâ bize

Biz ʿibâdet etmeziz Cennet için ʿâbid gibi
Hak cemâlidir ezelden maksad-ı aksâ bize

Hamdülillâh edeli tebdîl zâhir, bâtına
ʿAynımızda oldu eşyâ Cennet-i Me'vâ bize

Meylimiz yok cîfe-i dünyâya ʿâlî-himmetiz
Ahmedî ism olsa lâyıktır eğer ʿAnka bize

---

[30] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

Diğer gazel

Tavâf-ı Kaʿbe-i kalbe o hoş-reftâr gelmez mi[31]
Nazargâh-ı Hudâya ol perî-reftâr gelmez mi

Dırîgâ bend-i hicrâna düşürdü Kays-ı pür-zârı
ʿAceb bir gün o Leylâ-nâz u hoş-güftâr gelmez mi

Meded hayfâ beni giryân, künc-i gamda terk etti
Gözüm yaşına rahmen ol mürüvvetkâr gelmez mi

Hayâl-i rûy-ı cânânım beni bîmâr-ı ʿaşk etti
Devâ-yı hasta-ı ʿaşka tabîbim yâr gelmez mi

Asılsam *Ahmedî* zülfünde yârın çok belâ çeksem
Dimâğ-ı câna bûy-ı gülşen-i dîdâr gelmez mi

İŞKODRALI ÂSAF MEHMED PAŞA[32]

İşkodra vali-i esbakı Koca Mustafâ Paşa'nın hafîdi, kezalik İşkodra vali-i sabıkı Mustafâ Paşa-'nın mahdumu ve şeyhü'l-vüzera âti't-tercüme Şerîfî Mustafâ Paşa merhumun pederi Âsaf Paşa'dır. Silsile-i nesebleri ʿamcaları, "İbrâhîm Halîlî Paşa" bahsinde geçmiştir. Cedd-i ʿâlîleri Koca Mehmed Paşa'nın valilikleri vaktinde 1172/1758-59 senesinde İşkodra şehrinde dünyaya gelmiştir. 1189/ 1775-76 senesinde cedd-i âsafânelerinin vefatı üzerine pederi Mustafâ Paşa İşkodra valisi olarak onüç sene mikdarı valiliği hüsn-i ifa ile 1202/1787-88 senesinde sefere memur edilmişti. Sene-i mezkûrede Mora canibinde vefat eyledi. Yerine biraderi ve sahib-tercüme Âsaf Mehmed Paşa'nın ʿamcası Kara Mahmûd Paşa taʿyin olundu. Müşarün-ileyh Âsaf Mehmed Paşa saye-i cedd ü pederde İşkodra'da istirahât-ı kâmuranî ile imrar-ı maʿişet ve tahsil-i kemalâta bezl-i himmet eylemiştir.

ʿAmcaları Kara Mahmûd Paşa'nın valiliği zamanında taraf-ı Devlet-i ʿaliyyeden Dersaʿadet'e daʿvetle silâhşörân-ı şehriyarî sunûf-ı mümtazesine idhal ile tebcil olundu. 1208/1793-94 senesinde diğer ʿamcaları sabıku't-tercüme İbrâhîm Halîlî Paşa ile birlikte ʿamcası Kara Mahmûd Paşa üstüne sevk olunmuş idi. 1211/1796-97 senesinde Kara Mahmûd Paşa'nın vefatı üzerine İbrâhîm Halîlî Paşa İşkodra valiliğine ve Âsaf Mehmed Paşa dahi rütbe-i mîr-i mîrani ile Ohri sancağı mutasarrıflığına tahvil-i me'muriyyet eyledi. Bulunduğu sancaklarda ʿulema ve şuʿara ile ülfet ve musahebetten bir ân hâlî kalmadı. Sinn-i necibâneleri tabaka-i erbaʿinde olduğu halde 1222/1807-08 senesinde terk-i leza'iz-i hayat eyledi.

---

[31] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

[32] Saadettin Nüzhet Ergun (1945). *Türk Şaʿirleri*. C. 1. İstanbul: Ülkü Basımevi. 96-97'de buradan nakledilir.

Âsaf Mehmed Paşa daha bir sene kadar müsaʿade-i kadere na’il olarak yaşasaydı, valilik nöbeti kendisine geliyordu. Lâkin ʿömrü vefat etmediğinden bir sene sonra ʿamcaları İbrâhîm Halîlî Paşa'nın vefatı üzerine mahdumu Şerîfî Mustafâ Paşa henüz oniki yaşında olduğu halde taraf-ı Devlet-i ʿaliyyeden İşkodra valiliğine taʿyin buyuruldu.[33] [**6**] Âsaf Mehmed Paşa edib, kâtib, şaʿir idi. Farisî eşʿarı pek metin ve Türkîsine gâlibdir. O havali şaʿirleri makarr-ı hükümete gelerek kendisine şiʿirler takdim ederler ve kendileri de etraf ve enhasında bulunan şuʿaraya şiʿirler ca’izeler gönderirdi. Fuzelâ ve hususuyla Farisî-dân olan üdeba ile mutayebe ve mükâtebeleri çoktur. İşkodra'nın Sâ’ib ve Nâbî'si makamında olan âti’t-tercüme Demir-zade Müsevvid Kanber Efendi'nin kütüb-i fıkhiyyeden ʿAlî Efendi fetavasını taleb suretiyle Paşa'ya irsal eylediği şu kıtʿa-ı Farisiyye bu cümledendir.*

یك تمنی هست پیش حضرتت این بنده را[34]
مینهی مهر کرم کرچه لب خواهنده را

آن فتاوی را که دارد سوی اقبال شما
عاریت احسان نمایی قنبر افگنده را

چند روزی بهر تسوید اقتضا دارم بسی
بعد از ان خواهم رسانم جانب فرخنده را

مهر و مه را از افق تا در شفق باشد مدار
بخت و نصرت یار باد این دولت تابنده را

Paşanın sohbetine yetişen baʿzı zevata vasıl olan pîrân-ı memleketin rivayetiyle sabittir ki, paşanın da’iresi bir kütübhane şeklinde idi. ʿÖrfî, Saʿdî, Hâfız, Selmân, Hasan, Enverî, Tâlib, Feyzî, Sâ’ib, Şevket, Câmî, Zahîr, Nazîrî, Hakanî gibi İran şuʿarasının ve Bâki, Nefʿî, Yahyâ, Fehîm, Sabrî, Vecdî, Nâ’ilî, Mezâki, Şehrî, Cevrî, Nâbî, Nedîm, Nahîfî, Râgıb Paşa gibi ʿOsmanlı üdebasının âsârını piş-i nazar-ı mütalaʿadan ayırmazdı. Fi’l-hakika ben bu divanların cümlesini nefis yazılarla yazılmış olduğu ve ekseri müzeyyen ve müzehheb bulunduğu halde el-haletü hazihi İşkodra kütübhanesinde ve üdebası ellerinde mevcud gördüm. Hele bir Nâbî divanı gördüm ki divanının itmamına bi’z-zat Nâbî'nin söylediği baʿzı tarihler kitabın nihayetinde muharrer ve mevcud idi. Şimdiye kadar öyle bir Nâbî divanı bir yerde bir daha gördüğüm yoktur.

Müşarün-ileyh Âsaf Mehmed Paşa şuʿara-yı eslafın pek çok âsâr-ı nam-darını tanzir, tetebbuʿ, tahmis etmiştir. Şu iki kıtʿa sultan-ı şuʿara-yı Rûm Bâki merhumun bir gazelinin tahmisindendir ki, üstadiyyetine numûne olarak iki kıtʿası tahrir olundu:

---

33 Mustafâ Paşa’nın doğum tarihi 27 Ramazan 1211/ 26 Mart 1797dir. M. Cavid Baysun (1979). “Mustafa Paşa”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 8. İstanbul: MEB Yay. 727.

* Kıtanın mensur ser-levhası ʿaynen şu ibaredir:

عاریت خواستن تیمورزاده قنبر فتاوی را که مسماست بعلی افندی از حضرت اصف محمد پاشا، ادام الله اقباله و یسرالله مقاصده بالخیر.

34 Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

Âh-ı cünûn-nişâne-i dil saldı velvele*
Eflâk ü hâki eyledi pür raʿş u zelzele[35]
Zülfünden ermedi yine el bir siyeh tele
Ser-rişte-i visâl dahi girmedi ele
Bağrım delindi hecr ile dürr ü güher gibi

Âsaf şarâb-ı nâz yeter içme mey sakın
Elverdi gûş eylediğin zevk-i ney sakın
ʿAşk iste Hak'dan isteme bir gayri şey sakın
Bâki ʿacûz-ı dehre zebûn olma key sakın
Merdâne bas ayağını meydâna er gibi

Âsâr-ı ʿâlîsinden Türkî ve Farisî gazel-i beliğleriyle Farisî gazeline Müsevvid Kanber Efendi'nin vakiʿ olan naziresi tahrir olundu:

Gazel-i Türkî
Felek lutf eyledi birgün bana dildârı gösterdi[36]
Sehâbı kaldırıp hûrşîd-i pür-envârı gösterdi

Yine terk eyledi lâkin tarik-i şefkat-âsârın
Niyaz ettikçe yârı ol bana agyârı gösterdi

Melâhat gülşeninde istedikçe bir gül-i handân
ʿİnâd etti o bâğın bâğbânı hârı gösterdi

Gözüm yaşına rahm et söyledim ol meh-lika yâra
Bakıp çeşm-i gazabla, çağlayan enhârı gösterdi

Arardım kendime cân vermeğe bir kaʿbe-i maksûd
Bana *Âsaf* erenler meşhed-i Kerrârı gösterdi

Farisî gazel
علم سازم بگردون رشتهء آه جنونم را[37]
شعاعش تا که بفروزند بخت واژ گونم را

* Gördüğüm mecmuʿada bu güzel tahmisin üst yaprağı kopup zayi' olmuştur.

[35] Mef'ûlü Fâilâtü Mefâîlü Fâilün.

[36] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

[37] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

قضا مهر ختام دفتر عشاق میسازد
بخون اشك چشم خاتم داغ درونم را

نباشد جای حیرت آه را بر چرخ ار اندازم
فراق گلرخان دریا کند سیل عیونم را

کند شیرازهء کنج حکایتهای مجنونی
اگر یابد نظامی قدر زنجیر جنونم را

پری رویان و نازك قامتان و گلتنان آصف
ربودند از دل غمخوار من صبر و سکونم را

Nazire-i İşkodralı Kanber

بگردون میرسانم نالهء درد درونم را
رمیده تا کنم از خویش بخت سرنگونم را

قضا چرق من ندارد یادگاری بهر آن داده
ورقهای جنون را این سیه سنك درونم را

نهرید [؟] جمله گوهرهای گنج قصهء مجنون
نظامی گر شناسد قیمت سنگ جنونم را

جه باید گنج بی گوهر حکایتهای مجنون را
ستد از من نظامی کرد هم سنگ جنونم را

عجب نبود هدف را گر نهم با دیدهء اعمی
بنار هجر پخته یار من نور عیونم را

جو دانستی ندارد مثل در شعر و غزل آصف
چرا کردی نظیره قنبرا این شعر دونم را

BÂLÎ[38]

Ahalisi şecaʿatla meşhur ve tevarih-i ʿOsmaniyyede niçe niçe celâdetleri mestur olan müntehâ-yı hududda ve kenar-ı bahirde vakiʿ Ülgün kasabası ümerasından ve ʿasrımız şuʿarasındandır. Halâ kasaba-i mezkûrede sakin ve kendi umur ve hususuyla meşgûldur. Kasaba-i mezkûre muharebe-i za'ile neticesinde Karadağ'a terk olunduğu cihetle bi't-tabʿ gittim. Lâkin sahib-âsâr olduğunu İşkodra'da iken işitiyordum.

---

38 Saadettin Nüzhet Ergun (1945). *Türk Şaʿirleri.* C. 2. İstanbul: Ülkü Basımevi. 736'de bu tezkereden nakletmiştir.

İşkodra'dan infikâkımdan dört beş sene sonraya kadar hayatta olduğu 1320/1902-03 senesinde hakan-ı esbak merhum ve mağfur Sultan ᶜAbdülhamid-i sani hazretleri hakkında İstanbul gazetelerinde, gayr-i mükerrer yedi tarihi hâvi olarak gördüğüm dört beyitli manzume-i tarihiyyeleri ile anlaşılıyordu. Dört beyite yedi tarih derceylemek tezekkür olunursa haylice maharettir. Mezkûr tarih şudur:

Sâl-i nev *tafdîl* olunmak pek becâ[39]	1320/1902
Kalb ile buldum *fazîlet* sâlidir	1320
Ehl-i tahkik etse ᶜarz-ı *mefharet*	1320
Doğru el-hak *hüsn-i hibret* sâlidir	1320
*Mefharet*le *baht-ver sâl-i cedîd*	1320, 1320
Çünkü bu sâl *fart-ı şevket* sâlidir	1320
Ola hakkında *hümâyûn baht-ver*	1320
Pâdişâhım bu *fazîlet* sâlidir	1320

TEVFÎK[40]

İşkodra vilayetinin Draç sancağında ve Draç kasabasının 17 kilometre cenub-ı şarkîsinde vakiᶜ ve hem-nâmı olan kazanın merkezi bulunan Kavaye kasabasındandır. Bu kasaba 969/1561-62 sene-i hicriyyesinde yani ᶜOsmanlılar zamanında ᶜAlî Haydar Bey nam zat tarafından te'sis edildiği mervîdir. Kavaye kasabasında takriben iki üçyüz sene evvel zarif bir surette bina olunmuş kubbeli ve eyvanlı Ahmed Paşa camiᶜ-i şerifi mevcuddur. Mürûr-ı zaman ile camiᶜ-i şerifin harem kapısının üzerinde bulunan kitabe bozulmuştur. Yanında bir de güzel bir çeşme vardır. Civarında gayet mürtefiᶜ ve dört köşeli mevcud olan saᶜat kulesi, bir ᶜasır evvel oranın hanedan ve mütemevvilânından olan İbrâhîm Bey tarafından bina olunmuştur. İbrâhîm Bey zengin olmakla beraber gayet zî-nukud ümeradan imiş.

Muᶜarızı bulunan bir zat tarafından İşkodra valisi Mustafâ Paşa'ya ᶜaleyhinde şiddetli şikayetler tevali edince, merkumu celbederek, eğer bir daha hakkında, efendisi olan İşkodra valisine şikayet ederse, derisini yüzerek altınla doldurup takdim etmek suretiyle efendisini memnun edeceğini, makam-ı tehditte beyan ettiği, halâ o havalice meşhurdur. İbrâhîm Bey'in ahfadı elan mevcuddur. İşte sahib-tercüme Tevfîk Bey bu İbrâhîm Bey'in akrabasından imiş.

Eva'il-i hâlinden İşkodra ve Tiran şehirlerinde tahsil-i kemalât ederek ha'iz-i şiᶜir ü inşa olduğundan, havalisi şuᶜarasıyla müşaᶜaresi vukuᶜ bulmuştur. Vefatı 1260/1844 hududundadır. Âti't-

[39] Fâilâtün Fâilâtün Fâilün. *Eğikler* tarih düşen kelimelerdir.

[40] Tevfîk gazetede Çâker'den sonra 7907 numaralı nüshada çıkmıştır.

tercüme Peklinli İbrâhîm Fehmî Bey'in nazire teklifi suretiyle yazdığı gazel ile sahib-tercümenin yazdığı nazirenin numune olarak her ikisi de tahrir olundu.

Gazel-i Peklinli Fehmî Bey
Dil hevâ-yı zülf ile bend oldu zünnâr olsa da[41]
Herçi-bâd-â-bâd meylim yâra gaddâr olsa da

Laʿl-i nâbın bâdeye niʿme'l-bedeldir bezmde
Kim bakar câm-ı meye ey sâki ser-şâr olsa da

Yâr olup bâr olmamak ʿâdet imiş ammâ çe sûd
Eyledim teklîf-i vuslat yâra ben bâr olsa da

Cünbiş-i ebrû ile bârî nigâh et câ-be-câ
Eyleme terk-i ʿinâyet yani agyâr olsa da

Himmet eyler belki Tevfîk *Fehmiyâ* tanzîrime
Nev-zemînde bu gazel pek sâde-güftâr olsa da

Nazire-i sahib-tercüme Tevfîk Bey
Sîne mecrûh–ı gam-ı gaddâre-i yâr olsa da
Çâre ne meyl eyledik ol şûha gaddâr olsa da

Bâde-i laʿl-i leb-i dilber dururken sâkiyâ
İltifât eyler mi rindân câm-ı ser-şâr olsa da

Gonçe-i nâzım eder yek şemme-i vaslın dırîğ
Nâle-i cân-sûz-ı murg-ı dil hezâr-bâr olsa da

Kûşe-i çeşminle olsun gör gözet ʿâşıkını
Ey meh icrâ-yı muhabbet ile agyâr olsa da

Nazm-ı mîr-i Fehmî'yi tanzîre ʿacz-âver olur
Hâme-i *Tevfîk* ne denli tâze güftâr olsa da

---

[41] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

PEKLİNLİ CAᶜFER SÂDIK PAŞA[42]

Müşarün-ileyhin pederi İşkodra vilayetine tâbi Arnavutluk'un Peklin kazası* hanedan-ı kadiminden ve mîr-i mîran-ı kiramdan Süleymân Paşa'dır. Süleymân Paşa'nın 1236/1820-21 senesinde vukuᶜ-ı vefatına sahib-tercümenin küçük biraderi âti't-tercüme İbrâhîm Fehmî Bey şu tarihi inşad etmiştir:

Pederim geçti cihândan edip ᶜazm-i ᶜukbâ[43]
Ağlayıp eyleyeyim sıdk-ı derûn ile duᶜâ

Rûz-ı mahşerde şefîᶜi ola şâh-ı kevneyn
Hak vere Cennet-i ᶜulyâda mekân-ı aᶜlâ

Mîr-i mîran-ı kirâmdan idi çün dünyâda
Ola ᶜukbâda dahi mîr-i sunûf-ı sülehâ

Şuᶜarâ-yı selefin şiᶜirin okur anlardı
Etmemişdiyse de inşâda tabîᶜat peydâ

O kerîmü'ş-şiyemin zâtı nevâdirden idi
Sâhib-i hilm ü zekâ menbaᶜ-ı eltâf u sehâ

Cezᶜ ü fezᶜin ne olur faidesi ey *Fehmî*
Kime bâki kalacak mülk-i fenâ-yı dünyâ

İrtihâlin işiden böyle dedi tarihin
ᶜÂzim-i cennet-i lutf oldu Süleymân Paşa
Sene 1236/1820-21

Sahib-tercüme Caᶜfer Sadık Paşa eva'il-i hâlinde Peklin'de tahsil-i mukaddemât-ı kıra'ât eyledi. Sonra İşkodra'ya gitti. Orada âti't-tercüme Murtazâ Sâfî Efendi'den ve sa'ir ᶜulema-yı memleketten ahz-ı kemalât eyledi. Şiᶜir ve inşada heveskâr olarak güzel eserler yazmağa başladı. Baᶜdehu memleketine döndü. Pederinin vefatı üzerine 1236/1820-21 senesinde memleketi olan Peklin kazası müdüriyyetinde ve sonraları daha sa'ir me'muriyyetlerde ifa-yı hüsn-i hizmet etti ve o zamanda vakiᶜ olan devlet muharebâtının cümlesine iştirak ve ibraz-ı sadakata inhimak eylediğinden, hidemâtı bi't-

[42] Ca'fer Sâdık Paşa gazetede Tevfîk'den sonra 7907-08 numaralarda çıkmıştır.

* Peklin kazası öteden beri İşkodra vilayetine tabi' idi, lâkin benim Yanya ve İşkodra maliyye müfettişliğine taᶜyinimden birkaç sene mukaddem İşkodra'dan fekk-i irtibat ve Manastır vilayetine ittisal ettirilmiştir.

[43] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün. Bu gazel, *Divan-ı Fehmî, Peklinli* ([y.y.]: 1287/1870-71), 33'de "Tarih-i vefat-ı Süleyman Paşa, vâlid-i nâzım-ı muma-ileyh" başlığı altında bulunmaktadır. Divanı neşredenin Salim Bey (Selmânü's-Sâlim, aynı zamanda divanı yazmıştır) olduğunu İnal söylüyor. (İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaᶜirleri*. C. 1. İstanbul: Dergâh Yay. 381).

takdir 1238/1822-23 senesinde ʿuhdesine taraf-ı Devlet-i ʿaliyyeden rütbe-i mîr-i mîranî tevcih olundu. 1243/1827-28'de Maçin ve 1244/1828-28 Şevval'inde İnebahtı ve sonra da Karlıili mutasarrıflıklarında bulundu. [**11**] 1249/1833-34 senesinde Dersaʿadet'e gelerek mazhar-ı iltifat-ı şehriyarî oldu. Sıla-i rahm için mesruren vatanına ʿavdetini müteʿakib 1250/1834-35 senesinde terk-i ʿâlem-i gurur ve ʿazm-i cenab-ı darü'l-huzur ederek *Dârü'l-huzûr* tabiri tarih-i vefatı vakiʿ oldu. Birader-i elem-didesi İbrâhîm Fehmî Bey sahib-tercümenin vefatına bu tarihi inşad etmiştir:

Mîr-i mîrân-ı kirâmdan dâderim Caʿfer Paşa[44]
ʿAzm-i ʿukbâ eyledi rahmet kıla Rabb-i Gafûr

Mahlası *Sâdık* idi münşî vü hem şâʿir idi
Tam idi zihn ü zekâsı hiç bulunmazdı kusûr

Zindegânî mansıbından âhirü'l-emr ʿazlolup
Câh-i dünyâyı tasarruf etmede geldi fütûr

Hem-nişîni Caʿfer-i Tayyâr ola Firdevs'te
Hazret-i Haydar şefîʿi ola hem yevmü'n-nüşûr

Âh ederken dâd[er]i *Fehmî*, gelip hâtif dedi
ʿAdn ola mesken ana tarihidir *Dârü'l-huzûr*
Sene 1250/1834-35

Müşarün-ileyh Caʿfer Sadık Paşa asil, kerim, vefî, hayr u hasenâta ma'il ve hüsn-i ahlâka mâlik bir zat idi. Peklin kasabasında cedd-i ʿâlîleri vaktiyle bina edip el-haletü hazihi Eski camiʿ namıyla maʿruf olan camiʿ-i şerif haziresinde gunude-i mirkad-ı gufrandır. Bu gazel âsâr-ı valâlarındandır.

Gazel
Bu cihânda[45] kimine mihnet ü gam vermişler[46]
Kimine zevk ü safâ hayl u haşem vermişler

Yârimin yanına gitmiş yine bir iki rakîb
Hezeyân söyleyerek hayli elem vermişler

---

[44] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün. Bu gazel de *Divan-ı Fehmî*'de 33üncü sayfada "Tarih-i vefat-ı Cafer Paşa, birader-i nâzım-ı muma-ileyh" başlığıyla bulunmaktadır. Bu divandaki tarihlerden Süleyman Paşa'nın beş çocuğunun isimlerini öğreniyoruz. Bunlar İbrahim Fehmî Bey (s. 34, vefatı 1244/1828-29), Nuri Bey (üvey kardeş?, s. 34), Cafer Sadık Paşa (s. 33, vefatı 1250/1834-35), Hamza Bey (s. 34, vefatı 1245/1829-30), Belkıs Hanım'dır (s. 35, vefatı 1246/1830-31).

[45] Gazetede "cihândır".

[46] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

Benden ol vahşî civân öyle kaçar kim güyâ
Bana meyl etmemeğe yâra[47] kasem vermişler

Dün gece meclis-i ʿuşşâkta bir hâl olmuş
Zâhidin destine bir sâgar-ı Cem vermişler

Sâdıkâ âl-i ʿAlî matbah-ı inʿâmından
Hamdülillâh bize envâʿ-ı niʿam vermişler[48]

ÇÂKER[49]

İsmi Mehmed'dir. İsminin Mehmed ve mahlasının Çâker olduğunu hemnâmı olan bir zata hitaben yazdığı bu beyit ile işaret etmiştir:

Mahlasım Çâkerse ismimdir Muhammed sen gibi[50]
Gel Muhammed hakkı-çün gel kardaşım cânım yiğit

Sahib-tercümenin aslı Zileli olduğu halde sâ'ik-i kader kendisini İşkodra'ya sevk ve orada te'ehhül ve evlad u ʿiyal sahibi olarak tavattun eylemiş ve şehr-i mezkûrda vefat etmiştir. [**7**] İştiyak-ı vatanla bir çok eşʿar tanzim ve inşad etmiştir. Bu ebyat bu cümledendir.

Yolun uğrarsa eğer Zile denilen şehre[51]
Zâyiʿ etme şu emânetimi ey bâd-ı sabâ

Zeyl-i ahbâbımız âdâb ile baʿde't-takbîl
Eyle teblîğ-i selâm cümleye ferden ferdâ

Sorar olursa eğer *Çâker*'in ahvâlinden
Gördüğün var mı o bî-çâreyi derlerse sana

De ki tâ Rûmeli'nin cânib-i garbîsinde
Bir şehir var denilir nâmda İşkod[r]a ona

---

47 İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 3. İstanbul: Dergâh Yay. 1560'da "ana".

48 7908 numaralı gazetede buradan sonra İşkodralı Hüseynî vardır.

49 Bâlî'den sonra Tevfîk'den önce 7900-01-02-03 ve 07 numaralı nüshalarda çıkmıştır. İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 1. İstanbul: Dergâh Yay. 254-255'de ve Sadettin Nüzhet Ergun (1945). *Türk Şaʿirleri*. İstanbul: Ülkü Basımevi. 1101-1103'de Emirî'den nakledilmiştir.

50 Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

51 Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

Gördüm ol beldede Mecnûn gibi ser-gerdândır
Târ-ı mûyu ile bend etmiş onu bir Leylâ

Cenab-ı Çâker, bir şaʿir-i zarif olmakla beraber, divan-ı sa'ibe tahririne mübaşeret eylediği mufassal ve mükemmel bir şerh kitabının mukaddimesinde bir çok nevadir-i edebiyye ve feva'id-i garibe beyan ederek, kendi tercüme-i hâlini ve zaman-ı civa[nî]de başından geçen serencâmı dil-sûz bir surette tahrir eylemiştir. Biz de mebadi-i tercüme-i hallerini kendi lisanından olarak kari'lerimize dinletmeyi münasib gördük. Cenab-ı Çâker diyor ki:

"1205/1790-91 senesinde Zile kasabasında tevellüd eyledim. Kayd-ı zaruret mâniʿ-i tahsil olduğundan yalnız sarfa kadar okuyabildim. 1237/1821-22 senesinde arzu-yı ikmal-i tahsil ile Dersaʿadet'e ʿazimet eyledim. Bîkesliğim hasebiyle han ve hane ve mescid ve meyhane ve tekye ve kahvehane gibi mahalleri dolaşmış isem de bir aşinaya dest-res olamadım ve bir oturacak yer bulamadım. Baʿzı hemşerilerin delâletiyle Tophane'ye geldim.

Bir nefer topçu tazesini görür görmez belâ-yı ʿaşka giriftar oldum. Heva-yı ʿilm ü ʿameli, ʿaşk-ı mahbub-ı bî-bedele tebdil ve kayd-ı zarureti düşünmeği, maʿşukumun gam u âlâm-ı muhabbetine tahvil ederek saye-misal yanından ayrılmamağa başladım. Civan-ı merkum ise bir dilber-i vefakâr idi. Onun sevk ve ibramını canıma minnet bilerek silk-i ʿaskerîye duhul eyledim. Üç sene ʿale't-tevali ol civanın ʿaşkıyla taʿlim ve taʿallüm-i sınayiʿ-i ateş-bazî ve tahsil-i fünun-ı top-endâzî ederek, fünun-ı mezkûrede kesb-i maharet ü kemal eyledim. 1240/1824-25 senesinde sadr-ı esbak müteveffâ Reşîd Paşa maʿiyyetiyle Maslak'a memur olarak altı ay anda karar eyledim ve mahbub-ı dilâram ve vefakârım yanımda bulunduğu için ol havali nazarımda cennet-misal idi.

Felek böyle medîd bir muvaffakıyyeti kimseye reva görmeyeceğinden ol esnada ol civan-ı bî-hemtâya bir ʿaded dâne-i top isabet ederek şerbet-i şehadeti nuş eyledi. [**8**] Artık mecâle kararım kalmadığından hem ân saʿat oradan hareket ve seyr-i serîʿ ile Manastır şehrine muvasalatla ruz u şeb nalân ü giryân olarak mâsivâyı bütün bütün terk ve günden güne arzu-yı merg eyledim.

Nihayet baʿzı yaranın ilhac ve ibramıyla hayr-ı celis olan kitab mütalaʿası tarikına insilâk ederek, şuʿara-yı eslaf-ı ʿaşk-ittisafın gâh divanlarını tedkik ve tekrar etmeğe saʿy u verziş ve gâh müşahede-i sunʿ-ı Rabbanî ve ru'yet-i kudret-i Samedanî zımnında ʿazm-i mesire-i dil-keş ve arzuhalcilige sülûk ile te'min-i maʿişet ederek güzârende-i evkat ve iki sene mikdarı zeban-ı şeker-efşan-ı Farisînin tekemmülünü muʿtad eylediğimden lisan-ı mezkûr dahi bana keşf oldu, bî-taʿlim-i üstad harikası zuhura geldi.

Bir taraftan Firdevsî, Hakanî, Saʿdî, Hâfız gibi şuʿara-yı be-namın âsârını mütalaʿa ve diğer taraftan da eşʿar ve âsâr-ı ʿArabiyye ile mümarese hasıl eyledim. On sene mikdarı bu suretle evkat-güzar olduktan sonra 1251/1835-36 senesinde Rûmeli valisi müteveffâ Mahmûd Hamdî Paşa'nın kitab-ı belâgat-nisabı si[l]kine duhul ettim. Maʿiyyet-i devletlerinde Prizre[n'e] ʿazimet etmiş isem de beliyye-i istirkaba uğrayarak me'mulum nisbetinde kâm-yâb olamadım.

Vermeyince sana Maᶜbûd ne yapsın Mahmûd[52]

mısraᶜını tekrar eylemekte olduğum halde Paşa-yı müşarün-ileyh vefat eyledi. Bâ–rütbe-i samiyye-i müşirî Rûmeli valiliğine taᶜyin olunan Ahmed Zekeriyyâ Paşa, kadr-dân bir müşir-i fâ'ikü'l-akran olduğundan bu hakiri kethüda kâtibi taᶜyin ederek fakr u felâketten tahlise himmet eyledi. 1253/ 1837-38 senesinde İşkodra'ya taᶜyin olunan Yenişehirli Hasan Rıfᶜat Paşa'nın divan kitabeti hizmetine taᶜyin edilerek kadr ve menziletim terfiᶜ eyledi. 1255/1839-40 senesinde müşarün-ileyh Hasan Rıfᶜat Paşa'nın İşkodra'dan infisâli üzerine yine Manastır'a gelerek kemâ-kân müşarün-ileyh Zekeriyyâ Paşa'nın hizmet-i kitabetinde bulundum. Baᶜdehu halefleri Halîl ve onun halefi Dilâver Paşaların dahi kitabetleri hizmetiyle mübahi olarak ol havalice kesb-i rıfᶜat u şan eyledim. 1259/1843 senesinde İşkodra valiliğine taᶜyin olunan Bosnalı Süleymân Paşa-zade ᶜOsman Mazhar Paşa'nın kitabeti hizmetinde bi't-taᶜyin saniyen İşkodra şehr-i dilârasına vasıl oldum."

İşte sahib-tercüme Çâker Efendi buraya kadar bu suretle tercüme-i hâlini yazmış ve iştiyak-ı vatanla:

Etdi *Çâker* felek-i süfle-nihâd âhir-i kâr[53]
Gerçi kim gurbet ile bizleri hâtır-fersâ

Lîk vuslatla mülâkat değildir bir şey
Meded eylerse eğer himmet–i ᶜOsman Paşa

beyitleri gibi sûzişli şeyler söylemiş ise de sıla-i vatan etmeğe muvaffak olamamıştır. ᶜOsman Paşa'nın mazhar-ı ihtiram u hürmeti olarak 1270/1853-54 senesine kadar onbir sene müddet devam eden İşkodra valiliğinde kemâ-kân divan efendiliğinde bulunmuş ve zaten ilk İşkodra'ya geldiği vakit orada te'ehhül etmiş olduğundan paşa-yı müşarün-ileyh kendisine mükemmel bir çiftlik ve bahçe ve büyük bir hane ihsan eylemiştir. Vali-i müşarün-ileyh ᶜOsman Mazhar Paşa 1270/1853-54 senesinde Selânik valiliğine tahvil-i me'muriyyet etmesi hasebiyle, maᶜiyyetlerinde ᶜazimet ve 1271 /1854-55 senesinde Trablusgarb valiliği ᶜuhdelerine tevcih buyurulması üzerine oraya da birlikte muvasalat eylemiş ise de, iki üç mah sonra hastalandığından mahdumları Mustafâ Sâfî Efendi'yi Paşa'nın maᶜiyyetinde bırakarak maᶜ-ᶜa'ile İşkodra'ya ᶜavdet ve ihtiyar-ı ikamet eyledi.

Aynı senede İşkodra valisi Âgâh Paşa'nın divan kitabetine ittisal ve onun infisâli üzerine artık inziva hanesinde ikamete karar vermiş ise de, 1272/1855-56 senesinde İşkodra valiliğine gelen Menemenli-zade Mustafâ Paşa'nın ibramı üzerine tekrar İşkodra vilayeti divan kitabeti hizmetini derᶜuhde eylemiştir. İki üç mah kadar devam edebilmiş ise de nahafeti iştidad eylediğinden bi'z-zarure terk-i me'muriyyetle hanesinde ikamet ve eşᶜarını tertib ile uğraşarak mükemmel bir divan şekline ifrağ eyledi. [**9**] Divanını tertib ve bu tertibi İşkodra şehrinde icra eylediğine da'ir şu:

52 Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

53 Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

Hâkini vardır yeri İşkodra'nın medh eylesem[54]
Bu zemîn ürcûzeli bir tâze dîvân oldu cemʿ

Çâker hele ʿâşıklara tertîbi-y-le dîvân[55]
Koydun bu cihân içre büyük bir eser-i pâk

beyitlerinde işaret eyliyor. Latife suretiyle söylediği şu beytin:

Ölürsem de yemem gam belde-i İşkodra'da *Çâker* [56]
Değil mi der-kenâr-ı vasla tıfl-ı Arnavud çekdim

hükmü zuhur ederek 1274/1857-58 senesinde İşkodra'da vefat eyledi. Vefatına İşkodra ʿulemasından âti't-tercüme Halîl Necîb Efendi'nin inşad eylediği bu tarih seng-i merkadında mahkûkdur. Sahib-tercüme Çâker Efendi'nin vefatı sene-i mezkûrenin Cumade'l-ûlâsı gurresinde vukuʿ bulmağla tarihdeki "جما" cemazi'ye, "ل" ûlâ'ya işaret olarak "[؟] خيم ير" usulüyle tarihi meydana getirilmiş, "âl-i hams" tabiriyle de beş ʿaded taʿmiyyesi olduğuna işaret eylemiştir. Tarih budur:

Çıkdı tarih âl-i hamsın ʿaşkına *gurre-cemâl*[57]
Ey *Necîb* Çâker Mehemmed etti mesken cenneti
Sene 1274/1857-58

Merkadları İşkodra'da Çukurçeşme mahallesinde, haneleri civarında bulunan Çukurçeşme camiʿ-i şerifi havalisinde safadâr bir mevkiʿdedir. Mustafâ Sâfî ve Dervîş isimlerinde iki evlad istihlâf etmiştir. Sâfî şaʿir idi. Tercüme-i hâli âtide gelecektir. İkinci mahdumu Dervîş Efendi el-haletü hazihi İşkodra defter-i hakanî başkâtibidir. Çâker Efendi merhumun cesîm hanesinde mahdumu Dervîş Efendi ikamet etmektedir. Mufassal ve müretteb divanı serâpâ manzurumuz olmuştur. Pek çok eşʿar tanzim etmiştir. Sa'ir şuʿaranın zemin-i teng addedip pek az şiʿir söyledikleri harflerde elliden yüzelliye kadar gazeller tanzim eylemiştir ki, gâliba kendileri de taʿaccüb ederek bir gazelinde:

Şâʿir-i pür-gûylukta *Çâker* emsâlin senin[58]
Gelmedi zanneylerim vakt-i saʿâdetten beri

beytini inşad eylemiştir. Âti't-tercüme Tiranlı Toptan-zade Mahmûd Muhsin ve Peklinli İbrâhîm Fehmî Beylerle pek çok müşaʿareleri ve İşkodra'da mutavattın Mehmed-i Mağribî hazretleriyle baʿzı

[54] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

[55] Mefûlü Mefâîlü Mefâîlü Feûlün.

[56] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

[57] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün. Bu tarih beytinde gurre kelimesi 1205 ve *cemal* kelimesi 74 sayı değerindedirler. Bunların toplamından tamiye sayısı 5 çıkarılınca 1274 sayısı bulunur.

[58] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

mülatafaları vardır. Mahallerinde mezkûrdur. Bir gazelinde Peklinli İbrâhîm Fehmî Bey sahib-tercümenin iktidar-ı tabʿını şöylece takdir ediyor:

Makal-i Çâker'i tanzîre düşme *Fehmiyâ* sen de[59]
Ki Peklin gibi yerde öyle erbâb-ı sühan çıkmaz

Rûmeli vilayetinde İşkodralı-zade Hasan Hakkî Paşa'dan gayri Mevlevî bulunmadığına şu beytinde te'essüf etmekte:

Hayf ki Rûm diyârında Hakkî'dan gayri[60]
Kimesne bilmedi kadr ü behâ-yı Mevlânâ

Ve kendisinin tarikat-ı ʿaliyye-i Mevleviyye muhibbânından olduğu:

Çâker'i bak ki kabûl eylediler Mevleviyân[61]
Deme ahrâr-perestâr ile etmez ülfet

ve

Dergeh-i Sultân Mevlânâ-yı Rûmî'de müdâm[62]
Kemterîn cârûb-ı dîvânız ezelden tâ ebed

beyitleri gibi birçok âsârının delâletleriyle anlaşılmakta ise de, bâlâda beyan olunan tercüme-i hâlinde buralarından bahsetmiyor. Müretteb ve mufassal divanından başka meşahir-i münşiyânın muharrerâtını cemʿ ederek hatt-ı destiyle tahrir eylediği bir münşe'âtı ve şuʿara-yı ʿArab'ın eşʿarını ve nevadir-i ahvalini muhtevi kezalik hatt-ı destiyle muharrer ve mufassal ʿArabî ve iktitafî, diğer bir mecmuʿaları manzurumuz olmuştur. Yukarıda zikri mürur eylediği üzere divan-ı sâ'ibe mufassal bir şerh tahririne ibtidar ederek bir cild mikdarı olmak üzere elif harfinde olan gazellerin şerhlerini ikmal eylemiş ise de itmamına ʿömrü vefa etmemiştir. Rıka hattı dahi okunaklı ve nefistir. İki Türkî ve bir Farisî gazelleriyle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretleri hakkında bir manzumelerinin tastiriyle tercüme-i hâline netice veriyoruz.

Gazel

Yetiş ben ölmeden ey şâh-ı dilsitân yetiş[63]
Serim dolaşmada cellâd-ı bî-emân yetiş

---

[59] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

[60] Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün.

[61] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

[62] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

[63] Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün.

Hazân-ı deyle cehennem gamında kaldım ben
Eyâ nesîm-i bahâr-ı behiştiyân yetiş

Bilirsin indi ki kerb-i helâka dûçârım
Hayâtıma sebeb ol ey hayât-ı cân yetiş

Misâl-i tîr eyâ kadd-i müstakimim gel
Ecel bu kametimi kılmadan kemân yetiş

Cuyûş-ı baht-ı siyehle hemîşe cenkdeyim
Misâl-i müjde-i te’yîd-i âsumân yetiş

Bırakma dest-i garîmde bu *Çâker*'i medyûn
Eyâ ʿatâ-yı Hüdâvend-i müsteʿân yetiş

Diğer gazel
Kıssa-i der[d]-i dili kimlere takrîr edelim[64]
Kime dinlettirelim kimleri dil-gîr edelim

Sûret-i gayrdan âzâde iken câmiʿ-i dil
Niçe bir deyr misâli tolu tasvîr edelim

ʿAlem-i hâbda nûş ettiğimiz bâdeleri
Hâsıl-ı devlet-i dünyâ ile taʿbîr edelim

ʿÖmr taʿcîlde iken müddetini itmâma
Niçe bir âhiret aʿmâlini te’hîr edelim

Dâ’imâ sevk eder idbâra bizi ey *Çâker*
Kaderin defʿine bilmem ki ne tedbîr edelim

Farisî gazel
نامه ام یاررا فرستادم[65]
گوهر مدعا فرستادم

صد هزارش سپاس میگفتم
بی نهایت ثنا فرستادم

---

[64] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

[65] Fâilâtün Mefâilün Fa’lün.

راه طول و دراز مغلطه را
طی کردم دعا فرستادم

سوزشم از برای فهمیدن
سوختم پنبه را فرستادم

در هجر و فراقرا بستم
نکتهء دلکشا فرستادم

سوی آن طفل ارنبود مرا
آرزوی لقا فرستادم

پاسخش هیچ ندیدم ای چاکر
نامهای بسا فرستادم

Hazret-i Mevlânâ hakkında
Ne remz eder bilebildin mi nây-ı Mevlânâ[66]
Nedir o nâyda sırr-ı nevâ-yı Mevlânâ

Olaydı vâʿiz o sırrın eger kim âgâhı
Özün kılardı fedâ ez berâ-yı Mevlânâ [**10**]

Semâʿ u vecdinin ahvâlin anlasa zâhid
Ederdi zühdünü îsâr-ı pây-ı Mevlânâ

Bileydiler ne şehenşâh-ı şems-tâc idüğün
Cemîʿ-i şehler olurdu gedâ-yı Mevlânâ

Ne cism-i cevher-i cân olduğun bileydi eğer
Ederdi rûhunu ʿâlem fedâ-yı Mevlânâ

Hayf ki Rûm diyârında Hakkî'dan gayrı
Kimesne bilmedi kadr ü behâ-yı Mevlânâ

Şu denli sâ'im-i dehr idi mâsivâdan kim
Lika-yı Hak idi ancak gedâ-yı Mevlânâ

Kulûb-ı Mevleviyânı şumûs-ı vahdetle
Münevver eyledi nûr-ı zekâ-yı Mevlânâ

66 Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün.

Makam-ı kurbda mahvetti zât-ı esfâsın
Sıfât-ı Lem yezel oldu kuvâ-yı Mevlânâ

Meh-i çehâr-deh-i şeb gibi evc-i ʿizzette
Vücûd-ı Şems ile arttı ziyâ-yı Mevlânâ

Ne Şems şems-i hakikat-kerem kim olmuştur
Misâl-i necm-i hidâyet-nümâ-yı Mevlânâ

Cenâb-ı şeyhinin emriyle geldi Tebriz'den
Kim ola Konya'da tâ reh-nümâ-yı Mevlânâ

Buluştu eyledi irşâd-ı Hakka hem oldu
Tarik-i Mevlevî'de muktedâ-yı Mevlânâ

Olunca böylece irşâd Şems-i Tebrîz'den
Pür etti Konya'yı nûr-ı hüdâ-yı Mevlânâ

Anınçün oldu vilayetler içre bu Konya
Diyâr-ı Rûm'da dârü'l-vilâ-yı Mevlânâ

Nikab-ı lâ ile setr eylemişti illâyı
Beka-yı mahz idi ʿayn-ı fenâ-yı Mevlânâ

Bihâr-ı Mesnevî'ye dal dür-i maʿâni al
Olasın ister isen âşinâ-yı Mevlânâ

Lugât u lafz yetişmez onun sitâyişine
Ne mümkün eyleyesin sen senâ-yı Mevlânâ

Garaz vasıfsa bu tafsîlden eger *Çâker*
Kanı o vasf kim olsun sezâ-yı Mevlânâ[67]

---

[67] 7907 numaralı nüshada buradan sonra Tevfik vardır.

HASAN HAKKÎ PAŞA[68]

Şeyhü'l-vüzera-yı esbak İşkodralı Şerîfî Mustafâ Paşa merhumun ferzend-i necibidir. 1242/ 1826-27 senesi Muharreminde (5 Ağustos-3 Eylül 1826) İşkodra şehrinde dünyaya gelmiştir.* Tiranlı âti't-tercüme ᶜÖmer Sûzî Efendi'nin manzurumuz olan oniki beyitli ve altı taᶜmiyyeli manzume-i tebrikiyyesine nazaren müşarün-ileyh Hasan Hakkî Paşa, Hüseyin nam biraderiyle tev'em doğmuştur. Mezkûr manzumenin tarih beyti şudur:

Kudûm-i pâk-i maᶜsûmeyne *Sûzî* pek becâ tarih[69]
Sudûr etti zehî lutf-ı Hudâdan bu iki nev-zâd[70]
Sene 1242/1826-27

İşkodra'da bulunduğu esnada henüz hadisü's-sin iken pederinin vakiᶜ olan iltiması üzerine zadegânlığa hürmeten büyük biraderi Mahmûd Paşa ile birlikte, 1243/1827-28 senesinde ᶜuhdelerine rütbe-i refîᶜa-ı mîr-i mîranî tevcih buyurulmuş ve pederleri Şerîfî Mustafâ Paşa'nın 23 sene İşkodra valiliğini ifadan sonra 1247/1831-32 senesinde tafsilâtı *Takvim-i Vekayiᶜ* gazetesinin sene-i mezkûreye aid nüshalarında beyan olunduğu üzere İşkodra valiliğine hitam verdirilerek Dersaᶜadet'e celbolunduğu sırada pederiyle birlikte Dersaᶜadet'e gelmiştir. Yedi yaşında bulunduğu sırada Sultan Mahmûd Hân-ı sani hazretleri huzur-ı şahanelerine Arnavud libasını lâbis bir masum olduğu halde kabul buyurulmuş ve Nizamiyye elbisesi giyip ol vecihle iftihar eylemesi hakkında ruhsat-ı hümayun erzân buyurulmasını masumâne bir lisan ile niyaz ve istirham eylemiştir.

Zat-ı şahane ibraz-ı nevaziş ve şefkat buyurarak rica-yı vakiᶜi kabul ile Nizam'a mahsus olan elbiseyi sırmalı ve ziynetli bir surette giymesine ruhsat-ı hümayun buyurulduktan başka bir kıtᶜa

---

[68] Gazetede Hüseynî'den sonra 7908 numaralı nüshada tefrika edilmiştir.

* Hasan Hakkî Paşa'dan iki sene evvel, birinci Mahmûd Paşa 1240/1824-25 senesinde dünyaya gelerek ati't-tercüme Tiran'lı Edhem Şehîdî Bey şu beyitleriyle başlayarak:

Mîr Mahmûdü'l-haseb necl-i şerîfiyyü'n-neseb
Neyyir-i nûreyn Mahmûd Bey o mîr-i burc-ı nûr

Necl-i düstûr-ı Şerîfî vâlî-i İskendere
Hazret-i Mahmûd Bey kim fahr-ı akrân-ı fahûr

(Şiᶜirin vezni Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün'dür. İkinci beytin, birinci mısraındaki İskendere, İşkodra'nın değişik bir kullanımı olmalıdır. Aslında şehir İskenderiyye diye bilinir, şehri Büyük İskender'in kurduğu ve bu yüzden bu isimle anıldığı söylenir. Bu bilgi için bkz. Ahmed Rıfᶜat (1299 /1881-82). *Lugat-i Tarihiyye ve* Coğrafya. C.1. İstanbul. 182-83. Şemseddin Sami Kamusü'l-A'lâm*'da buna karşı çıkar ve şehrin daha eski olduğunu savunur.* Şemseddin Sami (1306/1888-89). *Kamusü'l-A'lâm.* C. 2. *İstanbul: Mihran Matbaası. 978*).(H.K.)
Oniki beyitli bir manzume inşad etmiştir ki son beytinden tamam yüzdört tarih çıkarmıştır. İksâr-ı kelâmı mucib olduğundan derc ü tahririne lüzum görülmedi.
Mahmud Paşa dahi pederiyle Dersaᶜadet'e bi'l-vürud vasıl-ı sinn-i kibar olduktan sonra Menteşe, Lazistan, Aydın, Muş, İslimye, Yeni Pazar mutasarrıflıklarında bulunmuş ve son mutasarrıflığı olan Hersek'te 1286/1869-70'da vefat ederek merkez-i liva bulunan Mostar'da Karagöz camiᶜi haziresinde defn olunmuştur. Rumeli beylerbeyi payesini ha'iz idi.

[69] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

[70] Tarih tutmuyor. Tarih mısraının sayı değeri 1642'dir. Tarihin, mücevher harflerin sayı değeri olduğunu düşünürsek 1246 sayısına ulaşıyoruz, fakat zaten tarihin mücevher olduğu belirtilmemiş. Altı tamiyeyi herhangi bir şekilde ekleyip çıkarsak bile beytin altındaki tarihi bulamıyoruz.

mücevher ve murassa saʿat ihsanıyla dahi taltif buyurulmuştur ki, tafsilâtı kezalik o zamana ait *Takvim-i Vekayiʿ* gazetesi nüshalarında muharrerdir. [**12**] Hasan Hakkî Paşa iktisab-ı ʿilm ü maʿrifet ve istikmal-i fenn-i kitabet eyledikten sonra sabavetten beri ha'iz olduğu mîr-i mîranlık rütbesini 1262 /1845-46 senesinde bi'l-iltimas saniye rütbesine tahvil ettirerek mektubî-i hariciyye kalemine çerağ olunmuştur.

Müddet-i medide Bab-ı ʿâlîye devam ile kat-ı meratib eyledi, 1272/ 1855-56 senesinde ûlâ sanisi ve 1274/1857'de ûlâ evvelî oldu. 1278/1861-62'de Midilli, 1280/1863-64'de Rodos, 1282/ 1865'de Biga, ve aynı senede Varna ve 1284/ 1867-68'de Kütahya ve 1288/ 1871-72'de İzmid, 1289/1872-73'de Niğde ve müteʿakiben Hersek, 1291/1874-75'de Filibe mutasarrıflıklarına, fasıla ve infisal vukuʿ bulmaksızın mütevali bir surette taʿyin olunarak ifa-yı hüsn-i hizmet eyledi ve bu meyanda yani 1290/1873-74 senesinde ikinci rütbeden Mecidî nişanıyla taltif olundu.

1292/1875 senesinde rütbe-i bâlâyı bi'l-ihraz Diyarbakır vilayetinden fekk-i irtibat ile mutasarrıflık olan Maʿmuretülʿaziz mutasarrıflığına taʿyin olundu. 1293/1876 senesinde ʿuhde-i devletlerine rütbe-i samiye-i vezaret bi't-tevcih Van vilayeti valiliğiyle mesrur edildi. Vilayet-i mezkûrede valiliğinde yedi sene mikdarı ifa-yı hüsn-i hizmet ve bilhassa Rusya muharebesi sırasında ibraz-ı dirayet ve kifayet ve siyaset eylemiş ve 1300/1882-83 senesinde infikâkı vukuʿ bulmuştur. Müteʿakiben yani 1302/1884-85 senesinde Selânik vilayeti valiliğine ittisal eyledi.

1304/1886-87 senesinde nafiʿa komisyon-ı celili aʿzalığına ve 1305/19 Eylül-19 Ekim 1887-88 senesi Muharreminde Haleb vilayeti valiliğine taʿyin buyurularak bir buçuk sene mikdarı ifa-yı vazife-i meham-aşinayî etti. 1307 Recebinde/21 Şubat-22 Mart 1890 infikâkı vukuʿ bularak 1311 senesi Zilhiccesinde/5 Haziran-4 Temmuz 1894 saniyen Haleb valisi oldu. Bu ʿabd-i âciz, 1313 senesi Muharreminde/24 Haziran-23 Temmuz 1895 Maʿmuretülʿaziz vilayeti defterdarlığına bi't-taʿyin mahall-i me'muriyyete esna-yı ʿazimetimde güzergâh olan Haleb şehrine uğranılmış ve müşarün-ileyh ile birinci ve son defʿa olarak mülakat eyleyip tevarih ve edebiyyata da'ir güzel sohbetler icra edilmiş idi. Sagirü'l-cüsse olmakla beraber vücudunun sinnine nisbetle ziyadece yorulmuş olduğunu siması gösteriyordu.

Yetmişbir yaşında olduğu halde sene-i mezkûre Cümade'l-ûlâsında infisâli vukuʿa gelerek, Dersaʿadet'e ʿavdet ve muvasalatından yedi mah sonra yani 1313 senesi Zilhiccesinin dördüncü gününde/17 Mayıs 1896[71] irtihal-i Dar-ı Naʿîm ederek vücud-ı mağfıret-nümûnu pîran-ı tarikat-ı ʿaliyyeden hazret-i Merkez kuddise sırruhu'l-ʿaziz hazretlerinin merkad-ı ʿâlîleri haziresinde defîn-i hâk-i Gufran edilmiştir.

Müşarün-ileyh asil, necib, mükrim, sahî, vezir ibn-i vezir bir zat-ı hatem-semîr idi. Te'ehhül etmediğinden evlad ü aʿkabı yoktur.[72] Pek çok kütüb-i nefiseye mâlik ve tarikat-ı ʿaliyye-i Mevleviyye'ye sâlik idi. Kitablarının zahiresine yadigâr-ı ahlâf olmak üzere ekseriya bir beyit tahriri ve *Hasan Hakkî-i Mevlevî* imzasının vazʿı ʿâdet-i hasenelerinden idi. Beş lisan ile tekellüm ederdi ki, ʿArapça, Farisîce, Türkçe, Fransızca, Arnavutça idi. Kitabeti selîs, eşʿarı latif, tekellümü veciz idi. Bir çok

---

71 İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 1. İstanbul: Dergâh Yay. 487'de 3 Zilhicce 1313.

72 Paşa'nın fotoğrafı için bkz. İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 1. İstanbul: Dergâh Yay. 487.

münşe'ât ve küllî eşᶜarı vardır. Divan-ı eşᶜarının müretteb olduğunu Haleb'de görüştüğümüz vakit söylemişti.

Hele tanzir-i tevarih hususunda nevadir-i ruzigârdandır. Tayyar-zade ᶜAtâ Bey merhumun 1291/1874-75 senesinde tabᶜ ve neşrine muvaffak oldukları *Enderûn Tarihi*'ne takriz suretiyle tanzim eylediği manzumenin tarih beytinde seksen tarih çıkarmıştır ki, matbuᶜ *ᶜAtâ Tarihi*'nde gerek ᶜumum ebyatı ve gerek ne suretle ihrac olunacağına da'ir sekseniki tarihin taᶜrifatı zubur-ı suturdur. Vüzeradan meşhur Kânî Paşa'nın vefatına olan şu mücevher tarih de bu fende olan maharet ve zerafet-i tabᶜına delildir:

Hâke defn oldu sadâkat Kânî[73]
Sene 1300/1882-83

Büyük ᶜamcaları İbrâhîm Halîlî Paşa bahsinde bir nebze beyan olunduğu üzere cedd-i ᶜalâları Yûsuf Bey, Ebü'l-feth Sultan Mehmed Hân hazretlerine hüsn-i hizmet ve sadakat eylediğinden *niᶜme'l-emîr* vasf-ı ᶜâlîsine mazhar olan cenab-ı Fâtih tarafından Koca Yûsuf tabiriyle taltif olunmuş, ta o zamandan zamanımıza kadar bu hanedandan bir çok valiler ve mîr-i mîranlar ve hatta ondan ziyade vüzera-yı ᶜizam zuhur etmiştir. Sahib-tercüme Hasan Hakkî Paşa'nın biraderi rütbe-i bâlâ ricâlinden merhum Rızâ Bey, muhadderât-ı selâtin-i muᶜazzama içinde fazıla ve şaᶜire-i meşhûre âdile Sultan hazretlerine damad olarak kerime-i ᶜiffet-vesimeleri Hayriyye Hanım Sultanı tezevvücle kâm-yâb olmuşlar idi. Merhum Rızâ Bey'in mahdumu Celâleddîn Paşa hazretleri de el-haletü hazihi vüzera-yı ᶜizam-ı mekârim-ittisamdan ve damad-ı meᶜalî-nejad-ı hazret-i şehriyarîdendir.

Müşarün-ileyh Hasan Hakkî Paşa'nın iki gazel-i sâlimü'l-halel-i âsafâneleriyle hazret-i Mevlânâ kuddise sırrıhu'l-aᶜlâdan istimdadı havi inşad eylediği müteᶜaddid manzumelerden teberrüken bir ᶜadedi tahrir olundu:

Gazel
Olaydı hâhiş-i nûş-ı şarâb-ı nâb sana[74]
Olurdu sâgar-ı zerrîn, âfitâb sana

İçince hâhişin artar nedir bu keyfiyyet
Verir mi hûnum ᶜaceb neş'e-i şarâb sana

Karîn-i yek nigeh-i hışmın olmasın yoksa
Cihânı eyleme bir iş midir harâb sana

Olur hacâlet ile tîre-dîde-i hûrşîd
Nigâh kılsa bu hüsn ile bî-nikab sana

[73] Feilâtün Feilâtün Feilün.

[74] Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün.

Fütâde-i elem-i ʿaşk cân-güdâzındır
Düşer mi *Hakkî*-i zârından ictinâb sana

Diğer gazel

Demlenir her dem hevâ-yı ʿaşk ile dîvâne ney[75]
Neyle seyr et ʿarz eder sûz-ı dilin canâna ney

Bülbül-i nâlişgeri hâmûş eder gülzârda
Başlayınca nağme-i dil-sûz ile efgâna ney

Dem urur her dem makam-ı ʿâlem-i lâhûttan
Râz-ı ʿaşkın perdesin keşf eylemez nâdâna ney

Sînesi sûzân, dili pür dağ, muhrik nâlesi
Gûyiyâ ʿaşk ile yandı âteş-i hicrâna ney

Nâvek-i dil-dûz-ı çeşm-i neyzen-i mahbûbdan
Şerhalar çekmiş serâpâ sîne-i sûzâna ney

Başka bir hâlet verir sermest-i bezm-i vahdete
Neş'e-bahşâ-yı safâdır meclis-i rindâna ney

Bende-i Mollâ-yı Rûm'um çok mudur *Hakkî* eğer
Her nefes dem-sâz olursa bu dil-i nalâna ney

İstimdad-ı Mevlânâ

Gûş kıl nâle vü efgânımı yâ Mevlânâ[76]
Sıktı ekdâr-ı cihân cânımı yâ Mevlânâ

Elem-i gurbet ü kürbet ile derd oldu füzûn
Zûd gönder bana dermânını yâ Mevlânâ

Bir nefesle dağıt olsun serim âzâd-ı helâk
Sardı gam leşkeri her yanımı yâ Mevlânâ

Zülf-i hûbân gibi hep darma dağın etti felek
Cemʿ kıl zihn-i perîşânımı yâ Mevlânâ

---

[75] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

[76] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

Dest-i miʿmârî-i lutfun ile taʿmîr eyle
Hâne-i hâtır-ı vîrânımı yâ Mevlânâ

Matbahımdan dilerim kısmetimi bî-minnet
El elinden dilemem nânımı yâ Mevlânâ

Nefs-i zâlim galebe etti kuvâ-yı ʿakla
Eyle iʿdâm bu fettânımı yâ Mevlânâ

Destbürd-i himeminle koma çâk eyleyeler
Dest-i aʿdâda girîbânımı yâ Mevlânâ

Ede bî-minnet-i mahluk hemîşe leb-rîz
Zer-i cûdun kef ü dâmânımı yâ Mevlânâ

Edemem hîç şumâr ʿömr-i girân-kıymetten
Firkatinle geçen ezmânımı yâ Mevlânâ

Yeter oldum bu elemgehde mihen mümtehenem
Kıl sürûra bedel ahzânımı yâ Mevlânâ

Eyle isʿâf ile hâcâtımı dil-şâd beni
Lutf edip ʿafv kıl ʿisyânımı yâ Mevlânâ

Sen nigeh-bânlarısın hıfzına tevdîʿ ettim
Hânedânım eyle ihvânımı yâ Mevlânâ

Veled ü validi ki sana emânet ettim
Cânımı, şânımı, îmânımı yâ Mevlânâ

Sâye-i şemste nâbûd ola deycûr-ı firâk
Reşk-i rûz et bu şebistânımı yâ Mevlânâ

Hakkıyâ bülbül-i dil bâğ-ı vatan ʿâşıkıdır
Anda gars et gül ü reyhânımı yâ Mevlânâ[77]

[77] 7915 numaralı tefrika burada biter.

İŞKODRALI HÜSEYNÎ[78]

İsmi Mollâ Hüseyin'dir. Eva'ilinde tahsil-i mukaddemât-ı ʿulûm ederek muʿallimlikle imrar-ı evkat eylemekte idi. Bir müddet dervişâne bir kıyafetle diyar-ı gurbeti ihtiyar ve baʿzı memleketleri geşt ü güzar eyledi. Sonra memleketine ʿavdet ederek yine muʿallimlik vazifesiyle meşgûl oldu. Musikiye aşina ve sadası güzel olduğundan evvela İşkodra'da Sultan Bâyezîd-i Veli camiʿinde mü'ezzin ve muʿahharen İskelebaşı'nda Kara Hüseyin camiʿinde hatib-i dil-nişin oldu. 1150/1737-38 hududunda İşkodra'da vefat etmiştir. Baʿzı gazel ve ilâhiyyâtı manzurumuz oldu. Bu gazel âsârındandır:

Âh âh yine bir tıfla gönül başladı zâra[79]
Bir şûh-ı perî peykere aldandı ne çâre

Tenhâ değilim ben leb-i gül-fâm ile medhûş
Gül-ruhları al eyledi mestâne hezâra

Yandı ciğerim dûdu çıkıp tuttu semâyı
Çeşmim nemi peyveste olup ebr-i bahâra

Himmet demidir ʿaczime ahbâba salâdır
Gurbet mütehassir ediyor yâr u diyâra

Şehnâz ile âvâzı *Hüseynî*'ye çıkarma
Gurbette gedâsın a gönül bakma vakara [**13**]

HİKMETÎ

İşkodra vilayet ve sancağında kaza merkezi olan Akçahisar kasabasındandır. Bu kasaba yüksek bir dağa dayanmış gayet sarp ve tabiʿi olarak müstahkem bir tepe üzerinde ve Venedik körfezi sahilinden 30 kilometrelik mesafededir. Akarsuları ve çeşmeleri çoktur. Asıl ismi Arnavutça "çeşme" demek olan "Kruya"dır [Krujë].[80]

Türklere da'ir en kadim bir kitabe olmak üzere, şehri geçip kalʿeye girerken kemeri gayet yüksek Türk-kârî ve suyu vâfir Gâzî Evrenos oğlu ʿÎsâ Bey çeşmesi vardır ki üstünde şu kitabe mahkûk ve menkuşdur:

---

78 7908 numaralı nüshada Ca'fer Sâdık Paşa'dan sonra, Hasan Hakkî Paşa'dan öncedir.

79 Mefûlü Mefâîlü Mefâîlü Feûlün.

80 Bu kelimenin sonuna "dır" yanlışlıkla iki kere dizilmiştir, bu yüzden ilki, kelimeye dahilmiş gibi gözüküyor. Fakat Arnavutça çeşme manasına gelen kelime "Kruya" (Krúa) dır. Nelo Drizari (1957). *Albanian-English and English-Albanian Dictionary.* 2nd enlarged edition. New York: Frederick Ungar Publishing. 54 ve 194.

Sâhibü'l-hayrât vezîr-i aᶜzam Gâzî Evrenos Bey
Sene: 850/1446-47

Malumdur ki Gâzî Evrenos Bey o tarihte hayatta değil idi. Akçahisar muharebâtında bulunan ᶜÎsâ Bey bin Evrenos Bey bâis-i zikr-i hayr olsun için pederi namına inşa ettirmişti.

Kalᶜede Fâtih Sultan Mehmed Hân gâzî camiᶜi mevcuddur. Gerek Akçahisar şehrinde, gerek mevcud ve maᶜmur olan kalᶜesinde bir çok şüheda ve mazanna-i kiram merkadleri vardır. Bizim ziyaret ettiğimiz şunlardır:

1. Akçahisar şehrinde el-Hac Hamza Efendi, türbesi mevcud ve tekyesi maᶜmurdur. Vefatı 940/1533-34 senesindedir. Bu türbenin kubbesi mürur-ı zaman ile harab olduğundan Akçahisar hanedan-ı kadiminden Toptan-zade Âdem Ağa 1192/1778 senesinde müceddeden dil-nişin bir kubbe bina ettirmiş ve ondan otuz dört sene sonra, yani 1226/1811 senesinde mahdumu Kaplan Paşa tarafından derunu nukuş-ı gûnâgûn ile tezyin edilmiştir.

2. Yine Akçahisar şehri içinde Koçak Abdâl Efendi tekyesi mevcuddur.

3. Yine Akçahisar'da Bâlî Sultan Efendi[81] tekyesi vardır. Yanında oğlu ᶜAbdurrahman Efendi'nin merkadı da bulunur.

4. Yine Akçahisar Şehri'nde Zemzem Baba merkad ve tekyesi ziyaretgâhtır.

5. Yine Akçahisar'da Şeyh Şemsî Efendi dergâhı bulunmaktadır.

6. Akçahisar kalᶜesi varoşunda eş-Şeyh Ahmed Efendi tekyesi vardır.

7. Akçahisar kalᶜesi derununda "Dolma" tabir olunan mahalde hacı Mustafâ Efendi tekyesi vardır ve yanında şeyh Şucâᶜ merkadı mevcuddur.

Akçahisar kasabası ᶜaynıyla İşkodra gibi bir ᶜOsmanlı, bir İslâm şehrine benzer. Ebniye kapılarında ve duvarlarında mevzun ve mensur Türkçe kitabeler vardır. Mezar taşlarındaki yazılar dahi Türkçedir. Ben Akçahisarı bir dürbüne benzetirim. Tabaka tabaka yükselen bir cebel-i ᶜazîmin bahrden altıyüz kilometre irtifaᶜındaki bir mahallinde olup, ondan daha birkaç saᶜat yukarıya çıkılırsa zirve-i cebele vasıl olunur ki, meşhur Sarı Saltık Baba'nın bir makam-ı ᶜâlîsi de bu zirve-i cebelde vakiᶜdir. Akçahisar'ın önünde düz ve vâsiᶜ ovanın içinde Tiran, Şayak, Draç kazalarıyla Selimiyye kazası arazisinin bir büyük kısmı bulunduğundan bu ᶜazametli cebelden bakılınca medd-i nazar, bu vâsiᶜ ve eşcar ile memlû sahraların bir çok kısmını dağın eteğinde saklanmak suretiyle tayy ederek denize vasıl ve Adriyatik denizi Akçahisar'a pek yakın bir mesafede bulunur zannolunur ve hele açık havalarda güneşin gurubu esnasında denizin öte tarafında bulunan İtalya sevahili bile medd-i nazara çarpmakta bulunur.

---

[81] Peter Bartl (1968). *Die Albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeits-bewegung (1878-1912).* Wiesbaden: Otto-Harrasowitz. 107'de, A. Degrand (1901). *Souvenirs de la Haute-Albanie.* Paris. 222'den naklen, Fatih Mehmed'in hocalarından biri olması gerektiğini söylüyor.

Akçahisar'da bulunduğum müddetçe Toptan-zade hanedanının ceddi Âdem Ağa'nın konağı olup el-haletü hazihi hükümet konağı bulunan cihan-nüma hanede ikamet eylediğimden nazargâhımda bulunan saha-i berr ü bahr pek güzel bir manzara-i dil-küşa ira'e eylediğinden bunun daha fevkine çıkarak Sarı Saltık Baba makamını da ziyaret etmek arzusunda bulundum. Yolun müşkülâtından ve pek çok sıkıntı çekileceğinden bahsettiler. Katlanmayı göze alırdım[82]. Bir gün evvel birkaç kuzu ve sa'ir malzeme gönderildi. [**14**] Günlerin en uzun zamanı olan Temmuz ayında idi. Yevm-i mevᶜudda henüz gün doğmadan evvel kaymakam, kadı, mal müdürü efendiler ve sa'ir baᶜzı eşraf-ı memleketle dağa tırmandık.

Yolda gâh yürür, gâh oturur, gâh latifelerle eğlenirdik. Kasaba ile makamın vasatında suyu vâfir, ab-ı hayat gibi bir çeşme vardı. Orada bir mikdar oturduktan sonra baş yukarı ᶜurûc etmeğe başladık. Yolun en sarp, en çıkılması müşkül olan kısmı bundan sonra geliyordu. Gâh birbirimizin ellerinden tutarak yukarıya doğru çeker, gâh arkadan birbirimizi iterdik. Arnavud jandarma şehbazları o çetin yollara alışık olduklarından keklik gibi koşarlardı. Baᶜzı babayiğitleri beni arkalarına almayı bile teklif ederlerdi. Serin rüzgârlar esmekte olduğu, paltoları, setreleri çıkararak üstümüzdeki elbise pek muhtasar kaldığı halde, yine her on adım attıkça kan terlere batardık. Ben baᶜzı şişmanları güya iltifat suretinde ellerinden tutarak haydi seninle koşalım derdim. O iri gövde ile koşanların baᶜzıları tahammül edemeyerek yere kapanır ve baᶜzıları benimle koştukça yüreğinden kopan helecanlar kendisini ne hale getirdiğini mosmor olan çehresinden anlar isem de, aldırmayarak "Maşa'allâh, ne güzel koşuyorsunuz" derdim. Zira sinnim kırk raddesinde olmakla beraber sıhhat-i vücuda mâlik olduğumdan gençlik sevda-yı mağrurânesinden henüz sarf-ı nazar edememiştim. Lâkin benim de ne hale geldiğimi, kendim de bilirdim ama güya babayiğitlik göstererek aldırmazdım.

Nihayet tam öğlen vaktine karib cebelin müntehasına vasıl ve Sarı Saltık zaviyesine dahil olduk. Oturduğumuz odanın pencerelerini kapatarak sırtımıza kalın paltolar aldık. Zaviyenin altında olan pek derin bir mağara Sarı Saltık Baba'nın makamı imiş. Zaviyede ve etrafında baᶜzı ebyat ve eşᶜar muharrer ve hususuyla ilk girecek kapının üstünde şu beyit menkuş ve mahkûk idi:

فطوبى لباب كبيت العتيق[83]
حواليه من كل فجٍ عميق

Mağaraya bir çok müşkülât ile indik. Her tarafında sular çağlayarak mağaranın gavrına doğru akıp gidiyordu. O rutubetli ve sengîn yerde biraz toprak toplattırıp teberrüken kendini defn ettirmiş baᶜzı zevat merkadları vardı. Merkadların üzerleri ve seng-i mezarları rutubetin tesirinden yemyeşil bir şekil almıştı.

Mağaranın yüksek ve müstesna bir yerinde bir insan oturup yatacak kadar bir mevkiᶜ vardı. İşte burası Sarı Saltık Baba'nın inzivagâhı imiş.[84] Girip ziyaret ettik. Ondan sonra mağaradan çıkıp

---

[82] Gazetede "aldırdım".

[83] Feûlün Feûlün Feûlün Feûl.

[84] Sarı Saltık rivayetlere göre Hacı Bektaş'ın arkadaşıydı ve Orhan Bey tarafından 70 dervişle Rumeli'ne gönderildi, F.W. Hasluck (1973). *Christianity and Islam under the sultans*. (Ed. Margaret M. Hasluck). C. 2. New York. 429. Sarı Saltık hakkında bir çok efsane vardır. Kruya'da bir ejderha ile savaşıp, onu tahta bir kılıç ile öldürüp, mahpus bir prensesi kurtardığı anlatılır. Ölen ejderhanın mağarasına kendisi

üst tarfında bulunan zaviyedeki odamıza geldik. Arkadaşlarımız zarif adamlar idi. Kimisi mağarayı Ashab-ı Kehf mağarasına, kimisi zaviyeyi hazret-i ᶜÎsâ'nın kahve ocağı odasına, kimisi bu mürtefiᶜ cebeli Demavend dağlarına benzetiyorlardı. [**15**] Kimisi buraya gelen bir daha gelmez ve kimisi de bunun aksi olarak bir defᶜa gelen her vakit gelmek ister latifelerini sarf ediyorlardı.

Biraz rahatlaştıktan sonra odadan çıkıp, dağın arka taraflarını dolaştık. Bu ᶜazîm dağ arkasını bir muhtasar dere vasıtasıyla Mat silsile-i cibâline dayamıştır. Bir pek güzel bir tenezzüh ve teferrüc icra ederken yemek hazır olduğunu haber verdiler. ᶜAvdet ederek diğer bir odaya gidip yemek başına oturduk. Bu yemek bana öyle lezzetli geldi ki, gûya ᶜömrümde böyle lezzetli bir yemek yememiştim. Anladım ki dünya lezzeti çekilen zahmetin mükâfatıdır. İnsan ne kadar gayret eder, zahmete katlanarak çalışırsa hasıl olacak netice-i maksud o kadar lezzetli görünür.

Yemek arasında içtiğim sular o kadar lezzetli ve o kadar soğuk idi ki, dişlerim tahammül edemediğinden ağzımı çokça açar suyu boğazıma doğru akıtmağa çalışırdım. Lâkin mideye indirilen o sıcak yemekler öyle burudet peyda ettirdi ki, midemde yemek değil, buz parçaları var zannederdim. Birkaç lokma yedikçe su içer, hâzım ve hafif suyu içtikçe yemeğe Rüstemâne hamle ederdim. Lâkin bir gün sonra öyle şiddetli bir göğüs nezlesine mübtelâ oldum ki, böyle bir müzᶜic ve zahmetli nezle görmemiştim. Bu nezle, yirmi gün kadar odadan dışarı çıkmamak suretiyle bana çektirmediği meşakkat kalmadı. Bir çok tedaviye inzimam eden Akçahisar şehrinin o latif havasının yardımıyla ve güç belâ ile defᶜ edebildim.

Akçahisar şehrinde mevcud baᶜzı kitabeler, sahibleri ve şaᶜirleri teracim-i ahvâllerinde görülecektir.

İşte sahib-tercüme şaᶜir Hikmetî bu Akçahisar şehrindendir. İsmi Ahmed'dir. Dervişandandır.[85] "Dervîş Hikmetî" diye maᶜruf idi. Âti't-tercüme Akçahisarlı İbrâhîm Kemâleddîn Şemîmî Dede'ye hizmet etmiş ve Akçahisar kasabasında vakiᶜ Şemsî Efendi zaviyesine zaviyedar olmuştur. Bir vakit sonra İşkodra'ya ᶜazimet ve İşkodralı hanedanına takdim-i âsâr ederek eltaf ve iltifatlarına mazhar olmuştu. İşkodralı İbrâhîm Halîlî Paşa bahsinde altı ᶜaded nazireler içinde sebkat eden şu matlaᶜlı gazele:

---

taşınmış ve orada yıllarca yaşamış (F.W. Hasluck (1973). *Christianity and Islam under the sultans*. (Ed. Margaret M. Hasluck). C. 2. New York. 434-437). Kruyalılar bu efsanelerin gerçekliğine delil olarak şehrin çevresindeki bir dağdaki, Ali Emirî'nin anlattığı bu mağarayı gösterirler. Mağaranın içinde Sarı Saltık'ın türbesiyle, baᶜzı derviş mezarları vardır. Dağın tepesinde de eski bir kilisenin kalıntıları farkedilir. Bu harabeler ile ejderha efsanesi eski bir hıristiyan kültü ile (muhtemelen Aziz Georg) bağları ortaya koyuyor. Kruya sakinleri yılda en az bir kere tepeyi ziyaret ederler. Kuzey Arnavutluk müslümanlarının, güneydekilerinin tersine sadece yüzde 10'u Bektaşiydi (Güneyde bu oran %90) (F.W. Hasluck (1973). *Christianity and Islam under the sultans*. (Ed. Margaret M. Hasluck). C. 2. New York. 536-537). Fakat kuzeydeki Bektaşiler genelde Kruya yöresindeydiler (F.W. Hasluck (1973). *Christianity and Islam under the sultans*. (Ed. Margaret M. Hasluck). C. 2. New York. 549). Yöre Bektaşileri Sarı Saltık zaviyesine akşamüstü çıkarlar, 24 saᶜat orada kalırlar, rakı içerler, doğan güneşi silah atarak kutlarlardı. Çarşamba günleri kadınlara ayrılmıştı (A. Degrand (1901), *Souvenirs de la Haute-Albanie*. Paris.'den naklen Peter Bartl (1968). *Die Albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeits-bewegung (1878-1912).* Wiesbaden: Otto-Harrasowitz. 106'da). Sarı Saltık efsaneleri için bkz. Fahir İz ve Gönül Tekin (1974-84). *Saltukname*. 1-7 cüzler. (Tıpkıbasım). USA: Harvard Üniversitesi Basımevi; Evliya Çelebi (1314/1896-97). *Seyahatname.* C. 2. İstanbul: İkdam Matbaası. 133-139.

[85] İki kere dizilmiştir.

Mâsivâdan geç dilâ dünyâda insânlık budur[86]
Kesreti terk eyle mahzâ ehl-i ʿirfânlık budur

gazeline, 1240/1824-25 hududunda vefat eden Priştineli şaʿir İskender Zârî Efendi'nin birader-zadesi Yaʿkub Meylî Efendi'nin dahi naziresi vardır. Şu beyit ondandır:

Etme meyl-i intikam ʿâlemde sultânlık budur
Hikmet-i Hakkı tefekkür eyle insânlık budur

Ahîren müşarün-ileyh İbrâhîm Halîlî Paşa hazretlerine bir manzume takdim ederek bir esb-i saba-reh-var istirham eylemiş ve na'il-i matlab olunca ʿazm-i seyahat kılmış olduğu mervîdir. Bir müddet geşt ü güzar-ı aktar u memleket ve seyr-i büldan ve mesâlik eyledikten sonra yine İşkodra'ya ʿavdet ve icra-yı ayin-i dervişân ile imrar-ı vakt-ı saʿat eylemekte olduğu halde 1240/1824-25 hududunda vefat etmiştir. Evzan ve kavafiye vâkıf bir zat-ı ʿârif imiş. Oniki imam-ı hümamın esamisini havi bu sitayiş-gûne gazel âsârındandır.

Gazel

Hâlik-i kevn ü mekân Bârî Hudâ'nın ʿaşkına[87]
Pâdişâh-ı enbiyâ ol Mustafâ'nın ʿaşkına

ʿÖmr ü iclâlin ziyâd etsin cenâb-ı Müsteʿân
Sen muhibb-i evliyâsın Murtazâ'nın ʿaşkına

Şâh Hasan ile Hüseyn olsun muʿînin her nefes
Lutf edip ben bendeye Zeynü'l-ʿabâ'nın ʿaşkına

Ol Muhammed Bâkır u Caʿfer, imâm-ı şerʿ ü dîn
Mûsâ-i Kâzım ʿAlî Mûsâ Rızâ'nın ʿaşkına

Ey velî-i niʿmetim ihsânını efzûn kıl
Şâh Takî ile Nakî nûr-ı Hudâ'nın ʿaşkına

Şâh Hasan el-ʿAskerî olsun nigehbânın müdâm
Bir söyünmez şemʿ kıl mîr-i livânın ʿaşkına

Tâ kıyâmet hânedân-ı devletin maʿmûr ola
Mehdî olsun dest-gîrin evliyânın ʿaşkına

[86] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

[87] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

Kâm-yâb eyle beni ey maᶜden-i lutf u kerem
Çârdeh maᶜsûm-ı pâk âl-i ᶜabânın ᶜaşkına

Sifle-perver çarha minnet eylemez bu *Hikmetî*
Var iken lutfun senin kân-ı sehânın ᶜaşkına

TİRANLI HALÎMÎ

İşkodra vilayetinde Draç sancağında Tiran kazasının merkezi bulunan Tiran şehr-i dil-arası meşayih-i kiramından ve ᶜArabî, Farisî, Türkî lisanlarıyla inşad-ı eşᶜar eden şuᶜara-yı hüner-pîra-dandır.

Tiran şehri gayet vâsiᶜ bir ova ötesinde vakiᶜ olup, suları gayet vâfir ve etrafı firdevs-i dünya denilecek derecede saᶜatlerce bağları bahçeleri havidir. [**16**] Tiran şehrinin bânisi elf-i kâmil ricâ-linden ve Tiran'a tâbi Milet [Mullet] karyesi ahalisinden olup hidemat-ı Devlet-i ᶜaliyyede sadıkane hüsn-i hizmet eden Süleymân Paşa'dır. Camiᶜleri latif ve Arnavutluk'a mahsus tarz-ı miᶜmarîyi ha'izdirler. Denilebilir ki meşhur-ı dünya olan ᶜOsmanlı tarz miᶜmarîsi alınarak Arnavutluk'a mahsus olan uslûb-ı mimarî birleştirilmiş ve her ikisinden güzel bir tarz-ı mahsus zuhura getirilmiştir. Bu tarz-ı mimarînin en güzel numuneleri Tiran şehrinde vakiᶜ Mollâ Bey ve Süleymân Paşa camiᶜ-i şerifleridir.

Mü'essis-i memleket ve bâni-i camiᶜ olan Süleymân Paşa İran muharebâtında 1023/1614-15 senesinde şehid olarak naᶜş-ı mağfiret-nakşı Tiran'a nakl ile camiᶜ-i mezkûr derununda ihzar etmiş olduğu türbe-i mahsusaya defn olunmuştur.

Bu şehirde hiç bir yerde görmediğim bir ᶜâdete tesadüf ettim. Şöyle ki: Her Cuma gününe mahsus olmak üzere bir çarşı kurulur. Oniki yaşından itibaren ne kadar mekteb talebesi varsa, bu dükkânlarda oturtturulur. Kimisi kazzazlık, kimisi bezzazlık, kimisi tacirlik, kimisi tuhafcılık, kimisi bakkallık ve kimisi sa'ir ticaret ve sanᶜatları ifa etmek için, el-hasıl Tiran'da ne kadar sanᶜat erbabı varsa, zaten Cuma olmak münasebetiyle çarşı pazar taᶜtil olduğundan herkes mallarından lüzumu mikdarını getirip, bâ-defter bu talebe efendilere teslim ederler. Her nevᶜ eşyaya muᶜtedil bir fiyat gösterirler. Oniki yaşından küçük olan talebe efendiler de, ağabeyleri var ise onların yanında, yok ise diğer bir arkadaşının dükkânında oturur.

O gün ᶜumum ahali mucib-i teşvik ve tergib olmak ve bunlara ticaretin lezzetini tattırmak için o çarşıya giderek, bu talebe efendilerden alış veriş icra ederler. Talebe efendiler de öyle bir vakar ile sadr-ı dükkâna otururlar ki, görenler bunların her birini kırk yıllık birer ᶜanka bezirgân zanneder. Gülmek yok, hafiflik yok, vakarlı bir tacirde ne kadar evsaf-ı ᶜâlîye var ise cümlesi bunlarda mevcud bulunur.

Ben Tiran'da bulunduğum yirmi gün zarfında üç Cuma günü bu çarşıya devam ettim. Ne göreyim kimisinin elinde arşın, kumaş ölçüyor. Kimisi sattığı malın kıymeti olan altın ve gümüş paraları birbirinden tefrik ediyor. Kimisi verdiği eşyanın parasını alıyor. Kimisi elinde kalem hesap

görüyor. Kimisinin elinde terazi, malzeme tartıp müşteriye veriyor. Hakikaten bu manzara-i bediʿa karşısında [hayran] kaldım. Ferdası günü sahibleriyle hesab görürler. Sattıkları eşyanın sermayesini tesviye ederek kendilerine bir hayli temettuʿ kalır. Hem talebe efendileri teşvik ve hem de bana lüzumu hasebiyle Tiran'ın ipekli ve yaldızlı zarif kumaşlarından yüz liralık onbeş top aldım. Bundan iki sene evvele kadar bu kumaşlar yanımda mevcud idi. Hatta bir kumaşın nısfını İstanbul'da te'sis eylediğim Millet kütüphanesine götürüp baʿzı Kelâm-ı kadim masasına örtü yaptım. El-haletü hazihi kütübhanede mevcuddur. Görenlerin nazar-ı dikkatini celbederek, takdir ederler. Mütebâki ondört topu kütübhaneye götürüp pencerelere perde yapmak suretiyle tezyin edecektim. Lâkin bî-eman bir insafsız bu kumaşları, hakan-ı sabık merhum ve mağfur Sultan Mehmed Reşâd Hân hazretleri, inşad buyurdukları gazel-i şahanelerine icra eylediğim tahmisi takdir ederek, beni mabeyn-i hümayuna daʿvetle, ism-i şahanelerinin ilk harfleri muharrer ve üzeri tac şeklini havî bir mil üzerinde, hem zevalî hem gurubî saʿatleri gösterir ve haftada bir kere kurulur, maʿ-kordon ihsan buyurdukları saʿatle ve daha sa'ir bir takım nefis eşya ile beraber sirkat eyledi. Allâh insaf versin.

Gelelim sahib-tercüme şeyh Halîmî Efendi'nin tercüme-i hâline ismi Şeyh Selîm Efendi, pederinin ismi şeyh Yûnus Efendi, onun pederinin ismi şeyh Receb Efendi, onun pederinin ismi Dervîş Efendi'dir ve şöhretleri Kubâd-zadedir. Ecdad-ı kiramı serapa meşayih-i ʿizam-ı Kadiriyye'dendir. Ezcümle cedd-i ʿâlîleri şeyh Receb Efendi, bir mürşid-i sahib-vukuf olarak bu hâkdan-ı fenada yüzondokuz sene muʿammer olmuştur. Memleketi olan Tiran'da yetmiş sene icra-yı meşihat ve irşad-ı müridâna himmet ederek 1204/1789-90 senesinde vefat etmiştir.

Mertebe-i kutbiyyet ve tercüme-i hal-i pür faziletlerini havî, hafîdleri sahib-tercüme Şeyh Selîm Halîmî Efendi maʿ-tarih şu Farisî manzumeyi inşad etmiştir:

مدد مارا بکن ای حی مطلق[88]
که مارا این مصیبتها بیفتاد

مدد پیغمبران ذی رسالت
بما غیر شما کس نیست امداد

شما نیز ای رجال الغیب مارا
بامداد نظر بکنید دلشاد

مدد در جاه ظلمت را بما ندیم
زتو یا رب بما خواهیم امداد

مدد شیخان صاحب کشف و دانا
همه پنهان شدند از پوست ارشاد

خصوصا شیخ رجب آن قطب تیران
مشیخت کرد او باسال هفتاد

[88] Mefâîlün Mefâîlün Feûlün.

کلید کنز اسرار علی بود
مریدش اولیا کشتند و اوتاد

حساب عمریش گشته زیا حق
دلش از قید دنیا بود آزاد

شریعت هم طریقت هم حقیقت
همه بودند با آن یار و آباد

بدائم ذکر و اوراد و عبادت
همه روز و لیالی کرد مزداد

بزهد و با ورع هم با ریاضت
هوای نفس را بودست جلاد

سلوکش از طریقت قادری بود
که فیضش بود از سلطان بغداد

بتیران بر مشایخ بود اقدام
سلوك قادری را کرد ایجاد

بانفاس کرامت چون مسیحا
باذن حق مریضانرا شفا داد

بیا نطق مؤثر خفروش بود
جو عیسی مرده دلرا زنده گی داد

مؤدب شیخ کامل بود و واصل
مریدانرا بوصل حق فرستاد

[17] نکاه قهریش بر کوه بودی
معاذالله شدی چون ذره برباد

نکاه لطفیش بر خاك بودی
بکمیا پر شدی عمران و آباد

زمشرق تا بمغرب یافت شهرت
که در عصرش نظیرش کس نیقتاد

جماذی الاخری از پنج روزش
بروز شنبه روحش یاررا داد

بكفتم تاريخت اى قطب عالم
زتو اين حافدت را همتى باد

حليمى كفت اين تاريخ يا رب
اجل اوليا شيخ رجب باد
Sene 1204/1789-90

İşte sahib-tercüme pek ciddî bir zat-ı ʿâlî-kadr olduğu gibi pederleri, şeyh Yûnus dahi bir şeyh-i kesirü'l-faza'il idi. 1247/1831-32 senesinde vakiʿ olan vefatına *mazhar-ı esmâ* tarih düşmüştür. Tiran fuzelâsından âti't-tercüme Hacı ʿÖmer Sûzî Efendi rıhletinden te'essürünü havi maʿ-mersiye dilsûz bir tarih inşad etmiştir. Ve yine âti't-tercüme Edhem Şehîdî Bey ayrıca bir mersiye tanzim ederek son beyti şu tarih tesadüf eylemiştir:

Yakışır *mazhar-ı esmâ* tarih[89]   1247/1831-32
Şeyh Yûnus ede ʿAdn'i Me'vâ   1247

İşte sahib-tercüme Şeyh Selîm Halîmî Efendi şu zevat-ı fazılanın netice-i silsileleridir. Şeyh Halîmî Efendi 1208/1793-94 senesinde Tiran'da dünyaya gelmiştir. Bi-hakkın tahsil-i faza'il ve kemalât etmiş ve pederleri hîn-i vefatında kendilerine hilâfet vermeyip Debre'ye ʿazimet ederek, Debre şehrinde meşhur meşayih-i ʿizam-ı Kadiriyye'den kutbü'l-ʿarifîn Debreli şeyh ʿOsman Efendi hazretlerinden ihraz-ı meşihat ederek Tiran'a ʿavdet eylemiştir. Tiran'da vakiʿ tekye-i ʿâlîlerinde yirmi seneden ziyade zaviye-nişîn-i irşad olduktan sonra, 1270 senesi Recebinin onüçüncü günü (11 Nisan 1854) terk-i cihan-ı fanî eyledi. Zaviyelerinde vakiʿ türbe-i mahsusalarına defnolunmuştur.

Bu hakir zaviyelerine ʿazimet ederek ruh-ı şeriflerine fatiha-hân oldum. Abâ ve ecdadından kalan kadim zaviyeyi diğerine terk ederek, medfun oldukları hankahı kendileri müceddeden inşa etmişler. Mükemmel ve ferah-feza bir zaviyedir. Şeyh-i müşarün-ileyh ʿulum-ı ʿArabiyyede me'zun ve fıkıhta nadirü'l-butûn ve cifr, remel, vefk gibi maʿarif-i ʿArabiyyede zû-fünun olduktan başka üç lisanda dahi bir şaʿir-i kâmil olduğundan, böyle her fende sahib-kudret olması meşihatına bir revnak-ı diğer vermiş ve kesb-i iştihar eylemiş idi.

Vefatı takarrüb eylediği esnada kendisine bir cezbe gelerek ʿArabiyyü'l-ʿibare olmak üzere tamam otuziki beyit münacat-ı bedîʿ inşad eylemiş ve son mısraʿı olan

وارحم على الحليمى فى جنة نعيم

mısraʿıyla ikmal-i maʿdude-i enfası birlikte vakiʿ olmuştur. Halet-i ihtizarda böyle tavîl bir kaside inşad, hakikaten büyük bir fazilettir. Vefatına âti't-tercüme ʿÖmer Sûzî Efendi'nin mahdumu Tiranlı Saʿîd Efendi maʿ-mersiye şu tarihi tanzim eylemiştir:

---

[89] Feilâtün Feilâtün Feilün.

Âh kim bir mürşid artık beldemizde kalmadı[90]
Kâmil olsun ʿâbid olsun ettiler terk-i cihân

Kadirî'de akdem-i cümle meşâyih bu idi
Zikr ile, tevhîd ile eylerdi ihyâ-yı zamân

Post-ı irşâd-ı meşîhatta dür-i yektâ idi
Cümle ashâb-ı mürîdânı ederdi şâdumân

Mürşid-i kâmil oturmuştu yigirmiüç sene
Eylemişti hânkah-ı dilpesendin âşiyân

Şübhesiz Tiran içinde gelmemişti böyle zât
Sırr-ı ahkâm-ı tarikatta budur kenz-i nihân

Hem şerîʿat, hem tarikat, hem hakikat ʿârifi
Zât idi, eylerdi hep ikrâr ü tasdik bi'l-cinân

ʿİlm-i vefk ü ʿilm-i cifr ü remlde me'zûn idi
ʿİlm-i şerʿ ü ʿilm-i şiʿirde vâkıf-ı hikmet beyân

Rûz u şeb bülbül gibi dâyim okur idi kitâb
Buğz u gıybet eylemezdi bâ-dehân u bâ-zebân

Binde bir gelmez vücûda böyle bir ehl-i kemâl
Varsa akrânı selefte, bu ʿasırda bî-nişân

Geçirirdi ʿömrünü zikr ü ʿibâdetle müdâm
Sad hezârân rahmet olsun rûhuna her bir zamân

Rûz-ı Âdîne Receb mâhı üçüncü gün idi
Âh gitti şeyh Selîm oldu mekân Dârü'l-cinân

Debreli‿ş-şeyh ile ʿOsman'dan hilâfet ahz edip
Himmet-i şeyh ile olmuştu melâz-ı ʿârifân

Şeyhinin dedi *Saʿîdî* cevher-i tarihini
Şeyh Selîm Efendi kasr-ı ʿAdn'e geldi kâmurân
Sene 1270/1853-54

---

90 Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

Merhum müşarün-ileyh şeyh Selîm Halîmî Efendi'nin hatt-ı destiyle kutbü'l-aktab-ı samedanî hazret-i Şeyh ʿAbdülkâdir Geylanî'nin *Fütûhü'l-Gayb* nam kitab-ı ʿâlîsi ve daha üç dört cild sa'ir istinsah eylediği ʿArabî kitablar manzurumuz oldu. Galattan müberra olmakla beraber hattı dahi latiftir. Zikr olunan *Fütûhü'l-Gayb* kitabını 1242/1826-27 senesinde ikmal eylediği zîrindeki ketebelerinden anlaşılmıştır.

Müşarün-ileyhin üç lisanda olan iktidarına numune olmak üzere Farisî âsârından ceddi vefatına olan mersiyesi yukarıda mürur eylediği gibi Türkî bir gazel ile vefatı zamanında ʿArabî olarak inşad eylediği otuzüç beyitli münacât-ı beliğasının dahi iksarından ihtirazen yalnız oniki beytini teberrüken derc eyliyoruz.

Türkî gazel

Ziyâde cezbe olur dilber-i hat-âverde[91]
Yazıldı vefk-i sad ender sad ol ruh-ı terde

Rumûz-ı vefk müsennâdır ol iki ebrû
Yazıldı hâme-i kudretle vech-i dilberde

Misâl-i vefk müselles olur serîʿü'l-eser
Dü lebleriyle dili nutk edince her yerde

Değil mi vefk-i müretteb o çâr saf müjgân
Ne pâk yerde ʿayândır o çeşm-i enverde

Halîmî mahlası vefk-i murabbaʿa benzer
ʿAceb mi şiʿiri mü'essir olursa dillerde

ʿArabî Münacâtından

ان العباد يا رب منك الامان يطلب[92]
فى حالة العواقب عن قهرك العظيم

انى اليك راج وقت الصباح ناج
ادعوك بابتحاج يا كاشف الغموم

ابليتنى بقرح سيالة كجرح
ان كان لى نجاح من عندك العظيم

---

[91] Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün.

[92] Müstefilün Feûlün Müstefilün Feûlün.

هب لى من السرور فى الحشر والنشور
وصن لى من العبور يا رب فى الجحيم[93]

لم يبق لى انيس ولا صاحب جليس
فمالى سوك حرس يا مونس القديم

بالحق انت قاض وللحق انت راض
لو جدت لى بفيض قد فزت بالنعيم

عمرى على الهبوط وجسمى على السقوط
وقلبى على القنوط اغثنى يا كريم

لا بالقليل يقنع لا بالكثير يشبع
ولما يراه يطمع لعنادها العظيم

يا راحم الخلائق منجى عن المضائق
بين لى الحقايق من علمك العظيم

لم يبق لى مجال عن علة عضال
ومن ضعفه السعال يا شافى السقيم

آمنت بالآله وبكل ما قضاه
وتركت ماسواه بجنابى القويم

يا رب فاعف عنى جرمى وكل ذنبى
وارحم على الحليمى فى جنة النعيم **[18]**

İŞKODRALI HAMDÎ[94]

Merkez-i vilayet olan kubbetü'l-İslam İşkodra'dandır. İsmi Mahmûd'dur, şöhreti Nalband-zade'dir. 1210/1795-96 hududunda tevellüd eylemiştir. İşkodralı âti't-tercüme şaʿir-i şehir Demir-za-de Müsevvid Kanber Efendi'nin aşina ve musahibi olduğunu şu beyti gösteriyor:

Âşinâ tabʿ ehli olsa sohbet-i dil-keş olur.[95]
Bezm-i Kanber'de suhandan gayri bir güftâr yok

---

93 Şiʿirde birkaç yerde geçen "va-"; "fa-" gibi bağlaçlar vezni bozuyor, bu mısraları bunlarsız okuyunca vezin tutuyor.

94 İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 1. İstanbul: Dergâh Yay. 530-531'de hemen hemen tamamen Emirî'den naklendir.

95 Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

Tahsil-i ʿulûm u kemalât eyledikten sonra mekteb muʿallimliği mesleğine sülûk ile imrar-ı vakt ü saʿat eyler imiş. Gâyet tuhaf bir zat olduğundan şunun bunun hakkında baʿzı latifelerde ve hicviyyelerde bulunduğundan şe'ametini görmüş ve ufak bir beyti memleketinden ihracını mucib olmuştur. Şöyle ki vali-i memleketin hizmetinde bulunan bir zat 1250/1834-35 senesinde ziyaretine gelerek, hacc-ı şerife ʿazimet edeceğinden râsime-i vedaʿı icra eyledikten sonra ʿacaba tekrar ʿavdet edip etmeyeceği su'aline karşı şu beyti bi'l-bedahe inşad ederek okumuştur:

Vâliye hizmet eden Hacca giderse müjdelik[96]
Kaʿbe'den tekrâr vâliye gelirse mürdelik

Beyit memlekette şuyuʿ bularak okunmağa başlamış, nihayet valinin kulağına kadar yetişmiştir. Sa'ir baʿzı dokunaklı leta'ifi de buna inzimam ederek vali tarafından memleketinden ihrac ve onbeş sene kadar şurada burada dolaşmağla izʿac olunmuştur. Sonra yine vatan-ı aslîsine gelerek muʿallimliğine devam ve bir hayli zekî talebe yetiştirmeğe ikdam ve cevamiʿ-i şerifede vaʿz u nasihatla imrar-ı eyyam eylemekte olduğu halde 1277 senesi Ramazan-ı şerifinde/13 Mart-11 Nisan 1861 vefat etmiştir.

İşkodra şaʿirlerini kayd eylediğim esnada bir gün oda kapısı açılarak on altı on yedi yaşında genç ve gayet güzel bir efendi girdi. Elinde bir kitab ile bir mecmuʿa olduğu halde içeriye girdi. Efendim bunlar benim ceddimin âsârıdır. Ceddim şaʿirdir. İşittim ki İşkodra ʿOsmanlı şaʿirlerini yazıyorsunuz. İşte âsârı, lütfen okuyunuz. Benim ceddimi de yazınız. Birkaç gün sonra gelir alırım dedi. Pederi kim olduğunu ve niçin pederi getirmediğini su'al ettim. Pederimin ismi Mustafâ Efendi'dir. İşkodra mekteb-i rüşdiyye muʿallimi idi. Bundan üç ay evvel vefat eyledi. Bunun için ceddimin âsârını başkasına emniyyet etmedim. Ben getirmeğe mecbur oldum dedi.

Divan-ı âsârını okudum. Hakikaten pek tuhaf sözler gördüm. Sonra İşkodra'nın baʿzı nüktedanlarından ahvali sordum. Pek tuhaf hikâyelerini söylediler ve hafızalarında olan baʿzı beyitlerini okudular, anladım ki İşkodraca meşhur bir zat imiş. İşkodra ahalisinin halâ ezberlerinde olarak okudukları beyitlerden baʿzıları şunlardır:

Beyit
Ümerâ ardına dâ'im kişiler cemʿ oluyor*
Ki taʿâmın kokusundan kediler cemʿ oluyor[97]

Diğer Beyit
Tehî el ile dolaşmak olur mu kayd-ı murâd[98]
Tuzak ki dânesiz olsa ne gûna sayd alacak

[96] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

* Kendi hattıyla olan nüshada kişiler yerine kâfın kesriyle gidiler yazılı olduğunu gördüm ki, daha ma'nidar olmakla beraber kafiyeye daha muvafıktır.

[97] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

[98] Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün.

Diğer Beyit
Bereket ehl-i necâbette olur ey *Hamdî* [99]
Seg ü hınzîr katârında olur mu bereket

Baᶜzı tuhaf fıkraları

Kurâ ahalisi kendisine müteveccih imişler. Baᶜzı hedâyâ takdimiyle nüshalar yazdırırlarmış. Muma-ileyh ise hedâyâdan geçememekte olduğu gibi, tuhaflığı da bırakamadığından her birinin hal ve tavrına göre baᶜzı leta'if yazarak nüsha şeklinde verir ve te'siri görülür imiş. Bir avcı biraz balık hediyye getirerek, tazısının çabuk tavşan avlaması için bir nüsha yazılmasını rica etmiş, o da şu beyti yazarak nüsha şeklinde tazının boynuna asılmasını tavsiye etmiş imiş:

Tamaᶜ ettim semeğe, nüsha yazdım köpeğe[100]
Ya tavşanları o tutsun, ya dayansın köteğe

Yine fıkrasındandır ki, bir gün camiᶜde vaᶜz ederken, bir köylü kemal-i telaş ile camiᶜe girer. Merkebini kaybettiğini ve fakr u zaruretini söyler, merkebinin buldurulmasını rica eder. Hamdî Efendi merkebin şimdi bulunacağına da'ir köylüye teselli verdikten sonra, cemaᶜata hitab ederek içlerinde ᶜaşka mübtelâ olmayan ve belâ-yı ᶜaşk ne olduğunu bilmeyen var ise kıyam etmesini rica eyler. Sade-dil bir kimse benim başımdan ᶜaşk geçmedi ve sevda-yı ᶜaşkın ne olduğunu bilmem diyerek kıyam edince, hoca efendi merkum köylüye hitaben, al merkebini götür, demiş.

Bu hikâyeler ihtimal ki başkaları namına da söylenilmiş olur. Lâkin bu zat tarafından dahi vukuᶜ bulduğunu bir cemm-i gafîr beyan eylediler. Ceddinin eşᶜarını getiren genç efendi birkaç gün sonra gelip kitabları aldı. Ceddinin namının bu suretle ihya edildiğinden dolayı teşekkür eyledi. Lâkin yazık ki bu kıymetdar efendinin ismini zabt etmemişim. [**19**]

İşkodralı Hamdî'nin hakikaten garib mazmunları ve bulunmaz me'alleri vardır. Ben hiç bu vadide bir şaᶜir görmedim. İşte iki gazel numunesi meydanda:

Gazel

Mûy-ı sefîd hüsn-i hısâla delîl olur[101]
Yağdıkça kar o yıl berekâta sebîl olur

Dil-rîş etme kimseyi ᶜömrün zevâllidir
Kelb-i ᶜakur bir iki günde katîl olur

Her kim yılan-sıfat ki sokar halk gönlünü
Seng-i cefâ ile ezilip muzmahil olur[102]

---

[99] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

[100] Hece vezniyle yazılmıştır: 7+7. Fakat ikinci mısradaki "o" fazla gözükmektedir.

[101] Mefûlü Fâilâtü Mefâîlü Fâilün.

[102] Bu mısraın kafiyesi bozuktur.

Ham olsa kadd-i pîr, türâba nazar eder
Evvel rükûʿa sonra sücûda yemîl olur

Hamdî gazab külefleri rahmet suyu çeker
Kan ile kan gidermeğe râhı delîl olur

Diğer gazel
Gurûr erbâbının kârı ʿakislikten emîn olmaz[103]
Sücûda inmeyince hâtemin hattı yemîn olmaz

Cefâ-yı tâbı devrânın sebâtın mâyesi olmuş
Bükülmüş olmayan iplik burulmuştan metîn olmaz

Çıkar mı süfle kesb-i câh ile çâh-ı sefâletten
Giderse Hacca har-mühre gelip dürr-i semîn olmaz

Habâset gerdine âlûd olan olmaz kerîmü'l-hulk
Tahâretsiz huzûr-ı ʿizzete vazʿ-ı cebîn olmaz

Seg u pars iʿtibârından hamel burcu sefîl olmuş
Ki sâl-i hûk devridir domuzdan koç emîn olmaz

Harâmdan kaçmayan âdem cihânda zevk eder *Hamdî*
Bu pis dünyaya bak hergiz necasetsiz ekîn olmaz

AKÇAHİSARLI HÂTEMÎ

İsmi Haydar'dır. Karçin nam ʿa'ileye mensubdur. Âti't-tercüme İbrâhîm Kemâleddîn Şemîmî Dede'nin[104] akrabasındandır. Akçahisar kasabasında dünyaya gelmiştir. Memleketinde tahsil-i mukaddemât-ı kemalât eyledikten sonra, Edirne'ye ʿazimet ederek şehr-i mezkûrda vakiʿ Sultan ʿAlî

[103] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

[104] Peter Bartl (1968). *Die Albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeits-bewegung (1878-1912)*. Wiesbaden: Otto-Harrasowitz. 104'te bu Şemimî Dede'nin Yanyalı Ali Paşa'yı Bektaşiliğe yaklaştırdığını, sonra Dede'nin Kruya'da (Akçahisar) kurduğu tekkenin ise, Ali Paşa tarafından siyasî amaçlarla bilgi toplamak için kullanılmış olabileceğini söylüyor. Kruya'da Kaplan Paşa ile başta araları iyi olan Şemimî Dede, Kaplan Paşa'yla araları bozulunca ve Kruya'yı terk etmesi istenince, Paşa'yı öldürmek için bir girişimde bulunuyor, fakat başaramayınca bu kendi hayatına mal oluyor. Fakat Şemimî Dede Kruya'da halk tarafından çok sevildiği için, burada gayet kuvvetli olan Toptan-zade ailesi şehri terkedip, Tiran'a göç etmek zorunda kalıyor (A. Degrand (1901). *Souvenirs de la Haute-Albanie*. Paris. 210'dan naklen F.W. Hasluck (1973). *Christianity and Islam under the sultans*. (Ed. Margaret M. Hasluck). C. 2. New York. 550).

Dergâhı'nda İbrâhîm Baba'nın bir müddet hizmetinde bulunmuştur. Ondan Hacı Bektâş-ı Velî dergâh-ı şerifine gidip, ca-nişin-i Hacı Bektâş-ı Velî olan Hâkî ʿAlî Dede'den ahz-ı dest-i icazet eyledi. Bir hayli zaman dergâh-ı hazret-i pîrde mücavir kaldı. Sonra seyahata çıktı. Sultan-ı Necef hazret-i ʿAliyyü'l-Murtazâ ve şehriyar-ı Kerbelâ cenab-ı Hüseyin-i Müctebâ Efendilerimizi ziyaretle kâm-yâb oldu. Oradan Horasan'a ʿazimet ederek İmâm Rızâ hazretlerini de ziyaret eyledi. Yine Rûmeli'ne döndü. Yanya'da meşhur Tepedelenli ʿAlî Paşa ile görüştü. Baʿdehu Şemîmî Dede'nin maʿiyyetinde bulunan çil kalenderân ile vatan-ı aslîsi ve maskat-ı re'si olan Akçahisar'a geldi.[105]

Kasaba-i mezkûreye iki saʿat mesafede vakiʿ ashab-ı mazannadan ʿAlî Baba Horasanî'nin merkadı yanında Şemîmî Dede'nin inşa eylediği zaviyede dedenin manzur ve makbulu olarak ikamet edip, Şemimî Dede ile ve sa'ir o havali şuʿarasıyla müşaʿareler icra eylemekte bulunmuş idi. Cenab-ı Şemimî'nin Toptan-zade Kaplan Paşa tarafından vukuʿ bulan şehadetinden sonra Akçahisar'a dört saʿat mesafede vakiʿ Mat Nehri kenarında olan çiftliğine çekildi. Mahall-i mezkûrda imrar-ı evkat-ı dervişâne etmekde iken 1224/1809-10 senesinde vefat etmiştir.

Muharrir-i hakir, Selîmiyye (Leş [Lezhë]) kasabasından Akçahisar'a gelirken zaviyesine uğradım. Eşcarı kesir ve ferah-feza bir mevkiʿ-i dil-küşada gunudedir. El-haletü hazihi türbesinde mevzun bir çok Türkçe kitablar ve manzumeler mevcuddur. Bunların cümlesini gözden geçirdim. Kendisinin bir hayli dervişâne eşʿar ve güftarı vardır. Bu gazel âsârındandır:

Gazel
Feyzi dilde seyr kıl her dem gönül[106]
Menʿ-i hussâd etmesin pür gam gönül

Derde dermân bizdedir ey mürde dil
Bâb-ı ihsân u keremdir hem gönül

Devlet u ârûn olur her yerde lîk
Nefha-i Cibrîl ile mülhem gönül

Cifr ile vefk-i mutalsam dopdolu
ʿİlm-i sırr-ı Hâlik-i aʿzam gönül

Şehperinde gizlidir sehm-i kazâ
Murg-ı ʿAnka olsa da hem-dem gönül

Hâtemî bâb-ı rızâda bul emân
Sür yüzün nûş eyle her bir sem gönül

---

105 Şemimî Dede'nin (Sheikh Mimi) Akçahisar'a gelip, tekkeyi kurduğu yıl 1807'dir, F.W. Hasluck (1973). *Christianity and Islam under the sultans.* (Ed. Margaret M. Hasluck). C. 2. New York. 549.

106 Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

TİRANLI HÂDİM

İsm-i valâları Hasan'dır. Meşayih-i ʿizam-ı Kadiriyye'dendir. Memleketi olan Tiran'da tahsil-i ʿulûm u kemalât ederek hüsn-i hulku ve adab ve terbiyyesi hasebiyle bi-hakkın insan denilen sunuf-ı mümtazeye dahil olmuştur. Bilahare ekmel-i ʿurefa-i müdekkıkîn, eşher-i meşayih-i muhakkıkîn be-dereke-i Rabbanî, el-haletü hazihi o havalide şeyhü'l-İslam nam [**20**] ve ʿunvanıyla maʿruf olan âti't-tercüme Şeyh ʿAbdüsselâm Tiranî hazretlerinin nazar-ı iksir-i gavsânelerine ve [mut]tasıl silsile-i meşayih-i kirama dahil olmuştur.

Zat-ı ʿâlîlerinde *Seyyidü'l-kavmi hâdimuhum* sıfat-ı mâdihasını ihraza liyakat hasıl olduğu cihetle, mürşid-i bî-nazirleri canibinden kendisine *Hâdim* mahlası ihda ve ilbas-ı libas-ı meşihatla kâm-yâb edildi. Kırk seneden ziyade Tiran'da bina ve te'sis eyledikleri hankah-ı Kadirî'de teşne-dilân-ı tarikata irva-yı ab-ı füyuzât etmekte olduğu halde 1220/1805-06 hududunda ʿazm-i nişîmengâh-ı melekût eyledi. Hankah pişgâhındaki türbelerinde defîn-i hak-i gufrandır.

Müşarün-ileyh lisan-ı tasavvufa aşina bir şeyh-i beliğ-i hakayık-gûyâ olduğundan elsine-i selâsede nadire-senc-i belâgat oldukları eşʿar ve âsârı bî-hesab olduğunu rivayet etmeleri, eyadi–i ihtiramda görülen baʿzı eserlerinin de fi'l-hakika nefis olması ve divan-ı eşʿarından başka metrukâtından şayan-ı ziyaret bir çok kütüb-i nadire mevcud bulunduğu haber alınmağla kaymakam ve kadı ve mal müdürü efendileri müstashiben zaviye-i mezkûreye ʿazimet olunmuş ve suret-i ʿazimetimiz evvelce kaymakam bey tarafından bir zabtiyye ile bildirilmiş idi. Ahfadından zaviyede bulunan derviş, yeni gelen bir müfettişle heyet-i hükümetin ʿazimet etmelerini haber aldığı gibi zaviyeyi kapatarak Martin tüfeğini alarak oradan tarlalara doğru savuşmuştur.

Vusûlümüzde tekyeyi mesdud bulduğumuzdan derviş-i merkum taleb ve taharri edilmiş ise de bulunmak ʿakimül-imkân olduğu anlaşılmakla cenab-ı şeyhin âsâr-ı giran-behası ve sa'ir kütüb-i nadiresi bi'z-zarure ziyaret olunamadı. Yalnız merhum müşarün-ileyhin merkad-ı ʿâlîleri ziyaret ve ihlas ile ihda-yı fatiha edilerek ʿavdet olundu.

Derviş-i merkum sonradan işi anlayıp izhar-ı nedamet ve bi'l-vasıta bu yolda bast-ı iʿtizar eyledi. Her ne vakit kaymakam, kadı gibi memurlar zaviyeye gelirlerse, ceddimin kitablarını ziyaret ederek, aman şu kitabı çok beğendim, yadigâr olarak bana ver derler, ben de bi'z-zarure kıramam. Bu münasebetle ecdadımın bir çok nefis kitabları elden çıktı. Anladım ki bir müddet daha böyle devam ederse nefa'is-i âsârdan hiç bir şey kalmayacaktır. Binaen-aleyh hatırından çıkılamayacak bir memur gelmekte olduğunu haber verdiler mi, zaviyeyi kapatıp firar etmekten başka çare bulamadım. Sizin o maksatla gelmediğinizi bana şimdi anlattılar. Zemininde istiʿfa-yı kusur ile daʿvet eylemiş ise de tekyenin biraz uzak bir mahalde olması ve benim de meşgûliyyetimle beraber Tiran'dan müfarakatım zamanına tesadüf etmesi hasebiyle gidemedim.

Bundan bir gün sonra idi ki, kadı efendiyle birlikte yukarıda tercüme-i hâlini kayd ettiğim şeyh Halîmî Efendi dergâhına gitmiştim. Hafidi bulunan şeyh fazıl ve kibar bir adam idi. Bizi istikbal ederek ceddinin kütübhanesine götürdü. ʿUmum kitabları ve ceddinin âsârını gösterdi ve yadigâr

olarak birkaç kitabın alınmasını teklif ve ısrar eyledi. Lâkin benim hediyye suretiyle kitab almak ʿadetim olmadığını teşekkürle beraber anlattım ve asla bir şey kabul etmedim.

Veda edip dışarıya çıktım. Ben zannediyordum ki kadı efendi arkamsıra geliyor. Bir de döndüm baktım ki, arkamda beraber götürdüğüm iki zabtiyyeden başka kimse yok. Kadıyı su'al ettim. Çıkmadı, odada kaldı dediler. Ben zabtiyyenin birini gönderdim. Bekliyorum dedim. Yine gelen yok. Taʿaccüb ettim. Derhal dönüp kütübhaneye kadar gittim. Bir de ne göreyim. Kadı efendi benimle beraber mütalaʿa ettiği kitablardan beş altı ʿadedini koltuğuna vurmuş, “Vallâhi götüreceğim” diyor. Şeyh efendi de oda kapısını tutmuş, “Kadı efendi rica ederim ceddimin yadigârlarıdır veremem kitabları, bırak” diye yalvarıyor.

Ben içeriye girdim. Kitabları bırak diye ısrar ettiğim halde, kadı efendinin gözleri öyle kızışmış ki, halâ bırakmak istemiyor. Çekip koltuğundan kitabları aldım. Kendisini tekdir ettim. Kapıdan çıkarken göz altından baktım, şeyh efendiye karşı başını sallıyor. Ve eliyle gözüyle, hele bu müfettiş gitsin de sana ne yapacağımı bilirim yolunda, tehdidkârâne imalar, işaretler yapıyordu. Artık ben kadıya dünyada ne söylemek icab ederse söyledim ve şeyh efendiye de benden sonra kadının eğer kendisine zerre kadar bir tecavüzü görülürse bana telgrafla bildirmesi için yemin ettirdim. Görülüyor ki insan olmak başka, bu siret ve meslekte kadı olmak yine başkadır. Ondan sonra gittiğim mahallere kadı ve kaymakam gibi zevatı birlikte götürmez, yalnız mütehayyizân-ı memleketten olan baʿzı zevat ile giderdim. İşte şu hâli gözümle görünce sahib-tercüme Hâdim Efendi'nin hafidi dervişin tekyeye bir hatırlı memur gelmekte olduğunu haber alınca tüfeğini kaptığı gibi sahralara firar etmesi husundaki mecburiyyetine yerden göğe kadar hak verdim. [**21**]

Farisî bir manzume-i tarihiyyesi âti't-tercüme şeyh-i muhteremleri ʿAbdüsselam Mücrim hazretlerinin tercüme-i hâli zîrinde görülecektir. Eğer divan-ı eşʿarını ve sa'ir kitablarını görmeğe bahl-i zaman mâniʿ olmasaydı, kim bilir o muhit hakkında daha ne kadar hakayık meydana çıkacaktı. Şeyhlerinin vefatına müteʿaddid tarihleri ile baʿzı gazelleri mecmuʿalarda manzurumuz olduğundan bir ʿaded Farisî tarihleriyle, bir ʿaded Türkî gazel-i raʿnaları şuraya tahrir olundu:

Farisî tarih

المدد ای مطلع نور سلام[107]
مظهر اسرار آن فخر الانام

المدد ای مقتدای اصفیا
مخزن علم علی ذوالاختتام

المدد ای سرور ابرار حق
منبع لطف و کرم ذوالاحترام

المدد ای دستگیر عاجزان
انصر انصار و سلطن کرام

107 Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

المدد ای من یوسف قدرك
در زمین و آسمانها ای همام

المدد مطلب خادم ازین
درد را درمان مرامش بی مرام

المدد ای هاتفت تاریخ گفت
خازن نور ازل عبدالسلام
Sene 1190/1776-77

Türkî gazel-i üstadâneleri
Gülşen-i hikmete mir'ât-ı hakikat derler[108]
Sûret-i kudrete gülzâr-ı nefâset derler

Aç kalıp cürm edene eyleme tekdîr-i ʿanîf
Neylesin eylemesin derd-i maʿîşet derler

Cümle mahluka müsâvî nazar etmek güçtür
Bunu herkes yapamaz hüsn-i tabîʿat derler

Yâr ʿâşıklarına kahr ile de etse nazar
Ne mürüvvet ne saʿâdet ne ʿinâyet derler

Bî-tarikatlar eder eylese ancak taʿrîz
Suhan-ı *Hâdim*'e esrâr-ı tarikat derler

AKÇAHİSARLI HULÛSÎ BEY, TOPTAN-ZADE[109]

Akçahisar kasaba-i dilârasındandır.

Nola murgân-ı maʿâni ile etse bâzî[110]
Arnavud aslıdır ol taşlı yerin şehbâzı

medlûlüne ma-sadak olan zat-ı valâları meşhur Toptan-zade ʿa'ilesindendir. İsmi Şaʿbân, kendisi şiʿir ve inşaya vâkıf bir mîr-i valâ-şan idi. Pederi mîr-i mîran-ı kiramdan Toptan-zade Mustafâ Paşa, onun pederi Âdem Ağa, onun pederi İbrâhîm Ağa, onun pederi ʿAlî Bey'dir. ʿAmcaları kezalik mîr-i mîran-

---

[108] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

[109] İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 2. İstanbul: Dergâh Yay. 658'dedir.

[110] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

ı kiramdan Kaplan Paşa'dır. Cedd-i ʿâlîleri Âdem Ağa Akçahisar kalʿesinin muhafızı olup hayrâtkâr ve dirayet-şiʿar bir zat-ı şecaʿat-nihad idi.

Bu ʿa'ile İşkodralıların ve sa'ir baʿzı gerdenkeşânın tuğyan ve ʿisyanları sırasında Devlet-i ʿaliyyeye sadakat ve hüsn-i hizmet ederek da'ima Akçahisar kalʿesi gibi gayet müstahkem ve metin olan bir mevkiʿi Devlet-i ʿaliyyenin yed-i zabtında olmak üzere muhafaza etmişlerdir. Bu ʿa'ile kendilerini Akçahisarlı meşhur İskender Bey sülâlesine mensub ʿaddederler. Lâkin Tiran ve Akçahisar'da görüştüğüm baʿzı ihtiyarlar, Âdem Ağa Ohri Kazasında, Rahiçe karyesinden 1170/1756-57 tarihlerinde Akçahisar'a gelerek Akçahisar müsellemi Kör Süleymân Ağa'nın hizmetine girmiş ve giderek bölükbaşı olmuş ve bu münasebetle Akçahisar'a yerleşmişlerdir derler.

Maʿmafih Ohri Kazasından Akçahisar'a gelmek İskender Bey sülâlesinden olmağa mâniʿ olmayacağı tabiʿidir. Lâkin Âdem Ağa merhumun Akçahisar kalʿesinde Dolma denilen mahalde mazanna-i kiramdan hacı Mustafâ Efendi tekyesi civarında yüksek bir mevkiʿde ak taştan yapılmış mezarına gidip ziyaret ettim. Mezar taşında ʿaynen şu ʿibare mahkûktur:

Hüve'l-Gafûrü'r-Rahîm
Hazâ tarih-i vefât-ı cennetmekân Toptan-zade Âdem Ağa ibn İbrâhîm Ağa bin ʿAlî Bey Akçahisarî, sene 1198/1783-84 Rahmetullâhi ʿaleyhim

Şu ʿibareye nazaran gerek Toptan-zadelik gerek Akçahisarîlik 1170/ 1756-57 tarihinden daha evvellerine aid olmak lazım gelir. Lâkin mezar taşında mahkûk olan silsilede ʿAlî Bey'den yukarısını bulamadım. [**22**]

El-haletü hazihi Akçahisar'ın hükümet konağı olan ve gayet cesim ve safadar olarak yapılmış olan konakta gördüğüm intizam-ı taksimât, Toptan-zade Âdem Ağa'nın hüsn-i tabiʿat sahibi ve değerli bir zat olduğunu gösterir. Bu konağın kitabesi şudur:

Târîh-i binâ-yı sarây, sene 1180/1766-67

Âdem Ağa'nın meşayih-i kiramdan Hacı Hamza nam zata inşa eylediği türbenin kitabesi de şöyledir:

Sâhibü'l-hayrât Âdem Ağa'nın Hacı Hamza türbesini inşâ eylediği tarih: sene 1192/1778

ve Dolma mevkiʿinde Hacı Mustafâ Baba nam zatın türbesini inşa eylediği günbet-i valânın ʿibare ve tarihi de budur:

İşbu binyüzdoksanüç tarihinde Toptan-zade Âdem Ağa'nın binâ eylediği kubbe-i şerîf

Görülüyor ki Âdem Ağa hakikaten sahib-hayr ve hüsn-i tedbir sahibi bir zat imiş. Ahfadından mütehayyiz zatlar ve güzel şaʿirler zuhur etmiştir ki, cümlesi mahallerinde mezkûrdur. Tiran, Akçahisar, Şayak, Draç kazaları dahilinde bulunan o ʿazîm ve vâsiʿ arazinin kısm-ı aʿzamı el-haletü

hazihi Âdem Ağa'nın mevcud olan ahfadı yedinde olduğundan kemal-i niʿmet-i kâmurani ile imrar-ı evkat ederler. Bu ʿa'ile fıtraten zekî ve ekserîsi tahsil görmüş zatlardır.

İşte sahib-tercüme Şaʿbân Hulûsî Bey, müşarün-ileyh Âdem Ağa'nın mahdumu Mustafâ Paşa'nın sulbünden 1189/1775-76 tarihinde Akçahisar kasabasında dünyaya gelmiştir. Vasıl-ı sinn-i rüşd oldukta, tahsil-i maʿarif ü kemalât ederek, şiʿirde mahir ve kemalde kâmil bir mîr-i dirayet-semir zuhur etmiştir. Me'muriyyete meyl etmemiş pederinden intikal eden servet ve çiftliklerle te'min-i maʿişet eylemiştir. Tiran ve İşkodra şuʿarasıyla müşaʿareler icra etmekle beraber pay-ı taht-ı saltanat-ı seniyye şuʿarasının âsârına da güzel nazireler yazmıştır. Ahlak-ı hasene sahibi sahihü'l-iʿtikad bir mîr-i kemalât-simat olduğunu haber verenler zade-i tabiʿatı olmak üzere Farisî bir münacâtını ira'e eylediler. Şu iki beyit ondandır:

ای خدای عالم و دانای راز[111]
در دو عالم بندگانرا چاره ساز

مالك الملك و خداوند احد
كاشف اسرار بی حد و عدد

Bu zat bir takım kimselerin yekdiğerleriyle uğraşmasına pek ʿaleyhdar olduğundan, o kabîl adamlara nasihat ederek mutlaka barıştırır ve herkesi da'ima ittihad ve ittifak ile hüsn-i muʿaşerete sevk eylemeğe çalışırmış. Şunun en büyük delâ'ilindendir ki, İşkodra valisi İbrâhîm Halîlî Paşa 1222 /1807-08 senesinde Tiran mütesellimi Mollâ Bey'i şehid ederek, yerini sahib-tercümenin ʿamcası Kaplan Paşa'ya vermiş ve Mollâ Bey'in mahdumu âti't-tercüme Edhem Şehîdî Bey firar ederek az müddet sonra İbrâhîm Halîlî ve 1234/1818-19 senesinde de Kaplan Paşalar vefat eylediğinden âti't-tercüme İşkodralı Şerîfî Mustafâ Paşa İşkodra valisi olduğu gibi Der-i ʿaliyyede Karaağaç dergâhı post-nişini Mustafâ Fâtih Baba nezdinde münzevi bulunan Edhem Şehîdî Bey'i de vefat eden Kaplan Paşa yerine Tiran mütesellimliğine taʿyin eylemişti.

Sahib-tercüme her iki ʿa'ilenin abâ ve ecdadları arasındaki münafeseye ehemmiyyet vermeyerek Edhem Şehîdî Bey'le hoş geçinmiş ve Edhem Şehîdî Bey'in 1238/1822-23 senesinde Tiran şehrinde bina eylediği kebir saʿat kulesine maʿ-tarih bir de manzume-i tebrikiyye tanzim eylemiştir ki, baş mısraʿı şudur:

Kef-i nedâmet ile sînesin döger sâʿat[112]

Sahib-tercüme Şaʿbân Hulûsî Bey muvakkar ve müreffeh bir surette imrar-ı evkat eylemekte olduğu halde Tiran'da 1249/1833-34 senesinde terk-i cihan-ı bî-beka eyledi. Evlad-ı zükûru olmayıp Elbasan şehri beyzadelerinden bir zata tezvic eylediği bir kerime-i ʿiffet-vesimesinden elân Elbasan'da ahfadı mevcuddur.*

111 Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

112 Mefâilün Feilâtün Feilâtün Feilün.

* Elbasan şehrini Fatih Sultan Mehmed Han hazretleri bina etmiştir.

Toptan-zade ʿa'ilesinden âtide teracim-i ahvâlleri görülecek olan şuʿara, hüsn-i terbiyeye aid bu zatın bıraktığı bir iz sayesinde yetişmiş olduğundan, bir ʿa'ilede yetişen bir kemalli adamın o ʿa'ileye ne kadar faydası dokunduğuna ve dokunacağına bu zatı basireti ve dirayeti delil-i kâfidir. Gerek bu zatın ve gerek sa'ir Tiran şaʿirlerinin mezar taşlarından tarih-i vefatlarını ahz için şehrin mezarlıklarını dolaştığım sırada pek garib bir şeye tesadüf ettim, şöyle ki:

Baʿzı ʿa'ileye mahsus mezarlıklar içinde dikilmiş bir tek mezar taşı üzerinde, mesela "*Miralay iken Plevne muharebesinde şehid olan Tiranlı Mustafâ Bey'in ruhuna el-fatiha*" ʿibaresi gibi yazılar mahkûk bir çok mezar taşlarına tesadüf ettim. Ben evvel emirde, oralarda şehid olan veya vefat eden zatların naʿşları memleketine naklolunmuş zannettim. Lâkin birer tek taş olduğu için sebebini sordum. Meğerse öyle değilmiş. Dediler ki, ʿulema ve fuzelâ ve ümeradan olup da memleket ve devlete hüsn-i hizmet ederek gurbette vefat edenlerin şehrimizde namı payidar ve muhalled ve vesile-i rahmet olmak için mezarlıklarına ve icab ederse herkesin göreceği bir mevkiʿe böyle tek birer mezartaşı dikeriz. Bu güzel ʿâdet hakikaten pek hoşuma gitti. Eğer bu ʿâdet [**23**] memâlik-i İslamiyye'nin her tarafında öteden beri ittihaz edilmiş olsaydı rical-i mensiyyeden olan meşahirimizin hiç birisinin maskat-ı re'si ne hemşerilerine ve ne de erbab-ı taharri ve meraka mahfi kalmayacaktı.

Şu gazel sahib-tercüme Hulûsî Bey'in İstanbul şuʿarasına nazire olarak inşad ve nihade-i nazargâh-ı takdir-i emsal ve emcad eylediği âsârındandır:

Gazel
ʿÂşık olsa vâsıl-ı dilber hem ağlar hem güler[113]
Mevsim-i hicrânı zikr eyler hem ağlar hem güler

Zevk ü şevkin geçtiğin fikr etmemek kabil değil
Olsa da insân şeh-i kişver hem ağlar hem güler

Ebr içinde mihr olur gâhi ʿiyân gâhi nihân
Nevbahâr-ı gülsitân-perver hem ağlar hem güler

Tev'em olmuş sûruna kahbe cihânın mâtemi[*]
Duhterin tezvîc eden mâder hem ağlar hem güler

Gâh handân gâh olurlar şebnem-i eşke karîn
Anladım gülşende de güller hem ağlar hem güler

Bu *Hulûsî*'nin gelir idbâr-i hüsnün fikrine
Vechine baktıkça ey dilber hem ağlar hem güler

---

113 Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

* Bu beyti bundan ellibeş sene evvel yedi sekiz yaşında iken memlekette ezberlemiştim. Bu kadar meşhûr olan bu metin beyit gazele karışmış olmak ihtimali ile bu zatın olduğuna tereddüd ettim. Lâkin Tiran'da birkaç mecmuʿa içinde muharrer gördüğüm bu gazel erkânına dahil bulunduğu gibi baʿzı pîrân-ı memleket de bu zatın olmak üzere kendilerince meşhur olduğunu beyan eylediklerinden dolayı hakikatı henüz bilmediğim için bu beyti gazelden ihrac ettim.

İŞKODRALI HULÛSÎ

İsmi ʿAbdullâh, pederinin ismi Hamza, onun pederinin ismi hacı ʿAbdullâh Girize[vî]'dir.[114] Girize [Grizhë] İşkodra'ya iki buçuk saʿat mesafede bir karyedir. Ecdadının o karyeden İşkodra'ya nakl etmesi hasebiyle bu lakabla yad olunurlar. Sabıkü't-tercüme Monlâ Mahmûd Hamdî Efendi'den tahsil-i kemalât etmesi ve mekteb hocalığıyla ve inşad-ı kelâm-ı mevzun ile me'luf bulunmuş idi. 1307/1889-90 senesinde şehr-i mezkûrda vefat etmiştir.

İşkodra şuʿarasına mahsus kitab yazdığımı haber alan otuzbeş yaşlarında mahdumu pederinin baʿzı eşʿarıyla *Şahidî* ve *Tuhfe-i Vehbî* vadisinde *Gülzâr* isminde manzum bir risalesini getirerek, vesile-i rahmet olmak üzere pederinin isminin de kaydolunmasını rica eylediğinden maʿa'l-memnuniyye kabul etmiştim. İcab eden baʿzı eserleri ahz eyledikden sonra yine iʿade ettim.

Gazel

Ol hûb-rû-yı dilkeş misl-i firişte mevheş[115]
Hûrî-sıfat perî-veş mânend-i serv-i serkeş

Etmez bana mürüvvet benden kaçar be-gayet
Bilmem nedir bu vahşet hâlim benim müşevveş

ʿAşk ettirirmiş ancak âteşle suyu memzûc
Çeşmimde âb-ı cârî kalbinde vardır âteş

Her gece âh u feryâd hasretle sanʿatımdır
Gündüz işim o bed-hû canân ile keşâkeş

Lâyık mıdır *Hulûsî* çeksin melâl-i hecrin
Artık mürüvvet eyle ey âfet-i sitemkeş

ʿArabî, Farisî, Türkî şu birkaç beyit manzum lûgat kitabından tahrir olundu.

---

114 Peter Bartl (1968). *Die Albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeits-bewegung (1878-1912)*. Wiesbaden: Otto-Harrasowitz. 44'de 1881 yılında Girize'de 900 müslüman, 100 katolik hıristiyan oturduğunu Georg von Gyurkovics (1881). *Albanien: Schilderung von Land und Leuten*. Wien.'den naklediyor.

115 Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün.

ʿArabî beyit:
صلوا على النبى صلوا على الصفى[116]
بالقلب واللسان بالصبح و العشاء

Diğer
استغفرالله من كل ذنب[117]
اذنبته وقت الشباب

Diğer
اثر الحمر عمره الثانى*
وله الحمد كل لحظ و حين[118]

Diğer
ارحملنا واغفر يا ملجأ المساكين[119]
واحفظ عن الخطايا ياربنا بآمين

Farisî
خواهى كه خوشخوان ميشوى ميخوان و خوان ميخوان و خوان[120]
خوهى كه باشى خوش نويس بنويس بنويس دائما

Diğer
زنهار دل كسى را مشكن كه قلب مؤمن[121]
منظركه خداهست ويرا بكن تو شادان

Diğer
زنا گفتن امان باشم يمان مى آيد از گفتار[122]
زبان سرفراز شمع مى برند زير گفتن

Türkî
Dinlemeğe okumağa yazmağa[123]
Cehd edegör olmayasın tâ himar

---

[116] Müstefilün Feûlün Müstefilün Feûlün.

[117] Vezni bulunamadı.

* Meşhur olan bu mısraı tazmin suretiyledir.

[118] Feilâtün Mefâilün Feilün.

[119] Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün.

[120] Müstefilün Müstefilün Müstefilün Müstefilün.

[121] Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün.

[122] Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.

[123] Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

Diğer
Semt-i sükûta varıp halt-i kelâm eyleme[124]
Mahzen-i esrâr ol olma sakın bed-zebân

ZİHNÎ[125]

İsmi İsmâʿîl'dir. İşkodra muhasebe ketebesinden İbrâhîm Şuʿûrî Efendi'nin sulbünden 1250/ 1834-35 hududunda İşkodra'da dünyaya gelmiştir. Pederinin aslı Prizrenli olup, bir kan davasından dolayı genç iken memleketini terk ederek İşkodra'da tavattun etmişti. [**24**] Sahib-tercüme İsmâʿîl Zihnî Efendi mebadi-i tahsili bi'l-itmam tahsil-i ʿulum-ı ʿâliyeye mecburiyyet çağına geldikte âti't-tercüme Boric-zade Halîl Necîb Efendi'nin biraderi İşkodra ʿulemasından Dâvud Şükrî Efendi'den ʿulum-ı ʿâliyeyi ve sabıkü't-tercüme Mehmed Çâker ve Mollâ Mahmûd Hamdî Efendilerden dekayık-ı şiʿir ü inşayı tahsil eyledi.

İşkodra muhasebe kalemine devama başladı. Tedricen terakki eyleyerek 1284/1867-68 senesinde ikibin kuruş maʿaşla İşkodra merkez vilayet muhasebecisi oldu. Müteʿakiben merkez vilayet muhasebeciliklerini ilgâsı hasebiyle Dersaʿadet'e ʿazimet eyledi. 1290/1873-74 hududunda Cebel-i Lübnan muhasebeciliğine taʿyin olundu. 1292/1875'de liva-ı mezkûr muhasebecisi bulunduğu halde saniye sınıf sanîsi rütbesiyle taltif edildi. Cebel-i Lübnan ahalisinden sahib-i divan-ı eşʿar-ı ʿArabiyye Halîl Efendi el-Horî tebrik rütbesi hakkında şu kıtʿa-ı tarihi inşad etti:

جميل احسان المليك قلائد
تهدى ممن يهدى العباد جميلا

كافى بها من يستحق مورخاً
وانال ثانيةً لاسماعيلا
1292/1875-76

Diyarbakır vilayetinden fekk-i rabıta ile müstakıllen mutasarrıflık olan Maʿmuretülʿaziz muhasebeciliğinde mutasarrıfı olan sabıkü't-tercüme İşkodralı Hasan Hakkî Paşa inhasıyla 1293/1876-77 senesinde 3200 kuruş maaşla taʿyin olundu. 1292/1875-76 senesinde Diyarbakır, Maʿmuretülʿaziz, Sivas heyet-i ıslahiyye ser-komiseri Âbidîn Paşa ile devren Maʿmuretülʿaziz'e gelip onbeş gün kadar ikamet eylediğimiz sırada orada muhasebeci idi. Kendisiyle aralıkta mücaleset ve sohbetimiz vakiʿ olurdu. Zarif ve nüktedan bir zat olduğunu bizzat müşahede eyledim.

1298/1880-81senesinde liva-ı mezkûr, vilayete tahvil olundukta yine maʿaş-ı sabıkı ile vilayet-i mezkûre defterdarlığına istihdam olundu. Maʿmuretülʿaziz'de muhasebecilik ve defterdarlık

---

124 Müfteilün Fâilün Müfteilün Fâilün.

125 İbnülemin Mahmud Kemal İnal (1988). *Son Asır Türk Şaʿirleri*. C. 4. İstanbul: Dergâh Yay. 2026-2027'de.

sıfatlarıyla me’muriyyeti on sene kadar devam ederek ifa-yı hüsn-i hizmet etmekte bulunmuş olduğu halde, 1302/1884-85 senesinde vilayet-i mezkûre defterdarlığından infisal ve Dersaʿadet'e ʿavdet eyledi. Az bir müddet munfasıl kaldıktan sonra o sırada müşarün-ileyh İşkodralı Hasan Hakkî Paşa Selânik vilayeti valisi bulunduğu gibi sahib-tercüme de vilayet-i müşarün-ileyhâ mâliyye müfettişliğine taʿyin olundu. 1304/1886-87 senesinde vilayet-i mezkûrede vefat etmiştir.

Maʿmuretülʿaziz'de on sene kadar bulunduğu esnada fuzelâ-yı vülât ve mutasarrıfînden Adanalı ʿAbdünnâfiʿ Efendi ve İzmirli Muhyiddîn Rûmî Paşa ile sa’ir Harput şuʿarasıyla müşaʿareleri vukuʿ bulmuştur. Şu kıtʿayı Rûmî Paşa merhum Ergani Maʿdeni mutasarrıflıflığında tertib-i divan-ı eşʿar eylediği esnada, sahib-tercüme, divanı tebrik suretiyle inşad eylemişti:

Cenâb-ı Rûmî-i muʿciz-edâyı hazret-i Hak[126]
Hemîşe eyleye ʿömr-i tavîl ile şâdân

Edip bu nüshayı zîb-i mahâfil-i şuʿarâ
Denilse nâmına gülzâr-ı maʿrifet şâyân

Dersim mutasarrıf-ı esbakı merhum Harputlu Hayrî Efendi *Hâtıra-i ʿAhd-i Şebâb* namıyla bir mecmuʿa-i eşʿar tertibine muvaffak oldukta şu takrizi inşad eylemiştir:[127]

Âferîn Hayrî-i şîrîn-güftâr[128]
Yine bir nev-eser ettin izhâr

Genc iken şâʿir-i mümtâz oldun
Cümle akrâna ser-efrâz oldun

Bezl-i himmet edip ʿilm ü hünere
İktifâ eyledin isr-i pedere

Bu ne eşʿâr-ı belîğâne-edâ
Ki olur cân u dile neş’e-fezâ

Kıtaâtında letâfet pek çok
Gazeliyyâtına asla söz yok

Şîve-i nesrini taʿbîr edemem
Ne desem hakkını tahrîr edemem

---

[126] Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilâtün.

[127] Burada bir dipnot işareti vardır, ama dipnotun kendisi yoktur.

[128] Feilâtün Feilâtün Feilün.

Şârih-i Bur’e Naʿîmî merhûm
ʿÂleme fazl u kemâli maʿlûm

Ki senin ʿammın idi ol nihrîr
Ol hünermend-i Harîrî-tahrîr

Kuvve-i fikrin ederdi takdîr
Hayrî'ye yok der idi misl ü nazîr

Sen de Allâh için isbat ettin
Böyle ibrâz-ı kemâlât ettin

Hele bu *Hâtıra-i ʿAhd-i Şebâb*
Oldu âsârına bir fasl-ı hitâb

Ne hünerdir olasın şâbb-ı sagîr
Şiʿirine reşk ede bernâ ile pîr

Şuʿarâ içre bulursun şöhret
Var iken sende bu tabʿ u kudret

Medh u takrîze ne hâcet *Zihnî*
Vasfdan işte bu âsârı ganî

Sahib-tercüme İsmâʿîl Zihnî Efendi Maʿmuretülʿaziz defterdarlığından infisalden sonra Dersaʿadet'te bulunduğu esnada Midhat Efendi'yle, Muʿallim Nâcî Efendi hakkında şu kıtʿayı nakşetmişti:

Hazret-i Midhat Efendi'yle Muʿallim Nâcî[129]
Kadrini eylediler nazm ile nesrin iʿlâ

Biri hikmet ile mânende-i İbn-i Sînâ
Oldu ashâb-ı kemâl içre re’îsü’l-üdebâ

Diğeri şiʿir-i latîfiyle misâl-i Hassân
Denilirse yaraşır nâmına şeyhü’ş-şuʿarâ [**25**]

Ve kezalik evvel harflerinden *Tercümân-ı Hakikat* ismi hasıl olmak üzere şu ebyatı inşad eylemiştir:

[129] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

T Teᶜâlallâh ne zîbâ nüsha-i pâkîze-i ᶜirfân[130]
R Revâdır hırz-ı cân[a] iᶜtibâr eyler ise insân
C Celî her safhasında nîk ü bed ahvâli akvâmın
M Mübeyyen her sütûnunda şuᶜûn-ı gerdiş-i devrân
A Eder tashîh-i efkâra vatan evlâdını daᶜvet
N Necâh-ı milletin ahvâlin eyler ᶜâleme iᶜlân

H Hüküm-sencâna her fasl-ı güzîni câlib-i dikkat
K Kılar her bendi ashâb-ı nühâyı vâlih ü hayrân
İ Yoluyla herkese taᶜlîm-i râh-ı müstakim eyler
K Komaz elden gece gündüz terakki isteyen ihvân
T Tamâm olmaz bi-Hakkın vasfı ol mecmuᶜa-i fazlın
Hurûf-ı ismi oldu gerçi *Zihnî* vâsıl-ı pâyân

Şu kıtᶜa ile manzumeyi rabten gönderdiği mektub şudur:

"Bir insan gayet hoşlandığı bir zarif çiçeği ne kadar medh ü sena eder ise o çiçeğin hüsn ü letafetine bir şey ᶜilâve edemez. Fakat mâdih kendi vicdanında hisseylediği muhabbeti meydana koymuş olur. Binaen-aleyh bu efkâra tebeᶜan *Tercüman-ı Hakikat* namına olarak ᶜâcizâne yaptığım bir manzume ile kıtᶜayı ᶜarz ediyorum. Daha ziyade bizaᶜaya mâlik olmuş olaydım elbette daha aᶜlâsını yapardım.

ان لم اكن راكب الحواشى[131]
اسعي لكم حامل الغواشى

Lûtfen kabul ile *Tercüman*'a dercini rica ederim."

Ol vakit *Tercüman-ı Hakikat*'ın neşreylediği şu iki manzume ile mektubun zîrinde şu satırlar görülmüştü:

"Hakkımızda izhar eylediğiniz ᶜulüvv-i teveccüh mucib-i şükran-ı bî-payanımız oldu. İftihar ettik. Nasıl etmeyelim? Sizin gibi bir şaᶜir-i kadr-aşinaya hizmet beğendirip de böyle bir takdirname-i ᶜâlîsine na'il olmak az muvaffakiyyet midir? Terakki-pesendân-ı vatandan böyle iltifatlara mazhar oldukça gönlümüzdeki ifa-yı hizmete müdavemet, şevk-i mümteniᶜü'l-izalesinin tezayüd edeceğinden emin olsunlar. Madem ki mikdar-ı saᶜye göre mükâfat görülecek bir ᶜasr-ı hümayundayız, kadr-i hizmetimiz arttıkça biz de onlardan şimdikilere kat kat fa'ik takdirât kazanacağımızdan eminiz."

130 Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.
131 Müstefilâtün Fâilün Feûlün.

Sahib-tercüme İsmâᶜîl Zihnî Efendi ile yukarıda bahsi geçtiği üzre Harput'ta bundan kırkbir sene evvel görüşdüğümüz esnada henüz tertib-i divana mübaşeret etmemiş ise de divan olacak mikdar eşᶜarı mevcud olduğunu söylemişti. Merhumun mahdumu bundan üç dört sene evvele kadar Dersaᶜadet nüfus idaresinde müstahdem olduğu halde ondan sonra nereye gittiğini ve şimdi ne me'muriyyette bulunduğunu bilemediklerini baᶜzı ihvan söylediler. Mecmuası veya tertib-i divan etmiş ise ihtimal ki divanı ᶜa'ilesi nezdinde mevcud olmak lâzım gelir.

Harput'ta zaten odun pek pahalı olduğu halde o sene kış pek şiddetli olması ve mahrukatın ateş pahasına çıkması ve Palu kazası kaymakam vekili Kürd Ağa-zade Hacı ᶜÖmer Bey'e ısmarladığı hatabın te'ehhür etmesi üzerine inşad eylediği bir *Hatabiyye* manzumesini bana ithaf eylemişti.* Şu beyitler zikr olunan *Hatabiyye*'dendir:

Hâcî Bey geldi şitâ etmedik irsâl-i hatab[132]
Bu gidişle neye müncer olur ahvâl-i hatab

Biz dahi suhte gibi cerre şitâb eyleyelim
Sanᶜat-ı cer ile belki gelir eskal-i hatab

Hatabın sîgasını hutbeye tahvîl ederiz
ᶜİlleti yoksa dahi eyleriz iᶜlâl-i hatab

Kurusun elleri efrâd-ı tamᶜ-ı muᶜtâdın
Kimisi Bû Leheb oldu kimi hammâl-i hatab

Şimdi Harput'ta tezek ᶜanber-i sârâ gibidir
ᶜUd-veş micmerede eyleriz işᶜâl-ı hatab [**26**]

İŞKODRALI RÂCÎ[133]

İşkodra şehrinin fuzela ve şuᶜarasındandır. Mahlası Râcî, lakab ve ismi Abdâl Murtazâ'dır. Pederi âti't-tercüme Murtazâ Zaᶜîfî Efendi olduğu gibi mahdumu da âti't-tercüme Murtazâ Sâfî Efendi'dir. Veled ve peder ve ceddin her üçünün de isimleri mutabık yalnız mahlasları ayrıdır.

Nefs-i İşkodra'da, mülhakatında, Dersaᶜadet'te yüzlerle kitablar gördüm ki zahrında sahib-tercümenin hat ve imza ve mührü mevcuddur. Zaman-ı hayatında pek çok kütüb-i nefiseye mâlik olduğu bu delâ'il ile nümayan oluyor. Manzurumuz olan kitabların baᶜzıları da kendi hattıyladır.

---

* Şu Hatabiyye kıtᶜası Harput civarında Hogu karyeli sahib-divan Hoca Rahmî Efendi tahmis eylemiştir. *Bu Hogu karyesinin yeni ismi Yurtbaşı'dır. bkz.* Komisyon (1968). *Köylerimiz 1 Mart 1968 Gününe Kadar*. Ankara: Başbakanlık Basımevi. 667. [H.K].

132 Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

133 Defterin Ali Emirî'nin el yazısıyla olan bölümünde Tiranlı Rızâ Bey'den sonra 33, 34 ve 35. sayfalardadır.

Kendi hattıyla yazdığı kitab ve mecmuᶜaların zahr veya kenarlarına ᶜale'l-ekser imzasını şu ᶜibare ile vazᶜ ediyor:

Mülkühü'l-fakîr bi-hatti'l-hakîr Abdâl Murtazâ el-muhallas bi-Râcî bin Murtazâ Zaᶜîfî gafarallâhu zunûbehumâ

İştira suretiyle sahib olduğu kitabların zahrında da imzası şöylece görülmüştür:

İstashabehü'l-hakîr Râcî Murtazâ bin Zaᶜîfî gafarallahu zunûbehuma

Hateminin hattı dahi şu ᶜibaredir:

Yercû likâe rabbihi teᶜâlâ, ᶜabduhu Murtazâ

İşkodra vilayetine aid ekser mecmuᶜalarda müşarün-ileyhin âsâr-ı güzidesi muharrerdir. Kendi destiyle tahrir eylediği mecmuᶜalarda dahi baᶜzı şuᶜara âsârına "*li-nâmıkıhi* yahud *li-muharririhi*" ve baᶜzı defᶜalarda "*li-muharririhi'l-fakîr*" veya "*li-nâmıkıhi'l-hakîr*" ᶜibareleriyle nazireler tahrir eylemiştir. Şuᶜara-yı eslaf ve muᶜasırîne güzel cevablar vermiştir. Baᶜzı nazireleri İstanbul kibar-ı şuᶜarasına olmasına nazaran yalnız memleketi veya vilayeti şuᶜarasıyla iktifa etmeyip muᶜasırı bulunan pay-i taht üdebasıyla mürasele ve muhabere icra eden şuᶜaradan olduğu istidlâl olunabilir. Hatt-ı destiyle olarak gördüğümüz bu kabîl naza'irden baᶜzılarının matlaᶜları tahrir olunur:

Fasîh-i Mevlevî
Sabâyı sanma ki giysû-yı dil-rübâya gider[134]
Nevâziş-i dil-i şeydâ-yı mübtelâya gider

Recâyî
Gönül ki sürᶜat ile bûs-ı hâk-i pâya gider
Misâl-i merd-i tahassür-nümâ salâya gider

Tâlibî
Gönül ki hasret ile kûy-ı dil-rübâya gider
Misâl-i murg-ı seher, gülşene nevâya gider

Caᶜferî
Gönül ümîd ederek bûs-ı meh-likaya gider
Koyup tarik-i savâbı reh-i hatâya gider

134 Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün.

Râcî, sahib-tercüme
Gönül ki bezmgeh-i yâr-i bâ-safâya gider
Zehî makam-ı safâ-bahş u cân-fezâya gider

Muʿasırı bulunan sabıku't-tercüme İşkodra müftüsü Ahmedî ile besmele-i şerifeyi tazmin suretiyle iki nazire müşaʿaresi Ahmedî bahsinde mürur etmiştir. Besmele-i şerifeyi tazmin suretiyle daha birçok ebyatı vardır. Numunesi geçmiş olmağla burada diğerlerin dercine lüzum görülmedi.

Sahib-tercüme Murtazâ Râcî Efendi'nin vefatı 1130/1717-18 hududundadır. Üç ʿadet gazeli yazıldı:

Gazel
Ol bütün cevri safâdır râhat-ı dildir bana[135]
Refte refte vuslatı el verse kabildir bana

Rahm ile eyler nevâziş hâtır-ı dil-dâdeyi
Peyk-i istiğnâ ile peygâmı vâsıldır bana

Cân u dil kesb-i safâ eyler o yerde hâsılı
ʿÂlem içre kûy-i dilber özge menzildir bana

ʿArz-ı hâle gâh girye gâh mâniʿdir hicâb
Neyleyim bilmem meded kim hâl müşkildir bana

Râciyâ ağyâr elinde âb-ı hayvân olsa da
Tabʿım ikbâl eylemez zehr-i helâhildir bana

Gazel
ʿÂşıkım bir meh-likaya kim be-gayet nâzenîn[136]
Çârdeh yaşındadır ol mâh-peyker hûr-i ʿîn

Gördüğünce gül-ruhun ol gonca-i nev-restenin
Karşısında ʿandelîb-i dil eder âh u enîn

Hat çekerdi dest-i gayretle vücûdu nakşına
Ol büt-i hüsnün göreydi sûretin nakkaş-ı Çîn

[135] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.
[136] Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün.

Oldu çeşminde mümessil sûret-i nâdîdesi
Nûr-ı çeşm-i ʿâşıkândır şâh Zeyne'lʿÂbidîn

Ol perînin *Râciyâ* söz yoktur asla hüsnüne
Hak teʿâlâ eylesin cümle hatâlardan emîn

Diğer gazel
Gönül ki bezmgeh-i yâr-i bâ-safâya gider[137]
Zehî makam-ı safâ-bahş u cân-fezâya gider

Esîr-i hecr-i hemîşe eder visâli taleb
Derûnu hasta olan hâne-i şifâya gider

Kadem dırîğ eğer etmese ziyâretten
ʿAceb mi yâr-i kadîm ekser âşinâya gider

Cihânda oldu musallâ-yı ʿaşk-ı kûy-ı nigâr
Duʿâlar etmeğe ʿuşşâk hep oraya gider

Hezâr ʿacz u niyâz ile *Râcî*-i şeydâ
Huzûr-ı pâdişeh-i hüsne bir ricâya gider [**27**]

TİRANLI RIZÂ BEY[138]

İsimleri ʿAlî'dir. O havalinin el-haletü hazihi ber-hayat olan şuʿarasındandır. Bu zat ile görüştüğüm vakit sinn-i ʿâlîleri yetmişi bulmuş ve son me'muriyyeti olan Kavaye kazası kaymakamlığından tekaʿüd olmuş idi. Sinn-i pirîde sameme mübtelâ olduğundan kendisiyle tahriren konuşurdum. Yazısı pek güzel ve imlâsında en zekî bir Türk edibi gibi asla yanlış yok, ifadesi gayet selis ve münakkah idi.

Tahriren kendisinden o havalide yetişdikleri ve işittikleri şuʿaranın bir iki satırlık muhtasar tercüme-i halleriyle zîrine[139] bir iki beyitleri yazılmak suretiyle bir vesika istedim. Bir gün sonra Akçahisar ve Tiran ile havalisine aid olmak üzere on iki şaʿir ile velâdetleri ve vefatlarını verir veyahud ikişer beyit eserlerini havi üç dört sayfalık bir muhtıra getirdi. Pek memnun oldum. El-haletü hazihi o güzel hatt-ı destiyle yanımda mevcuddur. Sonra kendilerinden bu zatlar hakkında arzu ettiğim malumatı su'al ederek, tevsiʿ ettim ve her memlekette mevcud bu gibi zatları bilen kimler var

137 Mefâilün Feilâtün Mefâilün Feilün.

138 Defterde 32 ve 33. sayfalardadır.

139 Bu kelime Ali Emirî'nin küpürleri yapıştırdığı defterin sonuna elyazısı ile yaptığı ek kısmında yoktur, fakat gazetede çıkmıştır.

ise isimlerini ve o zatlarda edebiyyata da'ir ne gibi kitablar olduğunu kendisinden tahkik ederek defterime kaydeyledim.

O memlekete gittim mi, derhal o zatları bulur şübhe ettiğim hususlarda onlardan hall-i mes'ele eder ve onların da o havalideki her bildiği zatlar kimler ise tahkik eder ve cüzdanıma kaydederdim. Bunun için bir memlekete gitmezden evvel ʿuleması, fuzelâsı, zaviyeleri, tekyeleri, meşayihi bir hayli mühim kitabları, sefineleri* malumum idi. Ya kendim bizzat gider yahud onları yanıma celb ederdim. Benim bir memleket fuzelâ ve meşayihini kendilerinden ziyade bildiğimden dolayı hayrette kalırlardı. İşte şu tercüme-i hâlini tahrir edeceğim[140] ʿAlî Rızâ Bey Efendi bu yolda bana muʿavenet ve rehberlik edenlerin birincilerindendir, medyun-ı şükranım. Gelelim tercüme-i hâline:

İsmi ʿAlî Rıza, pederinin ismi âti't-tercüme hacı Edhem Şehîdî Bey, onun pederinin ismi Mehmed Mollâ Bey, onun pederi Edhem Bey, onun pederi Şaʿbân Bey'dir. Pederi Hacı Edhem Bey 1265/1848-49 tarihinde Tiran'da vefat etmiş, onun pederi Mollâ Bey Tiran mütesellimi iken 1223/ 1808-09 senesinde şehid edilmiş, onun pederi Edhem Bey 1182/1768-69 senesinde vefat etmiştir. Sahib-tercüme ʿAlî Rızâ Bey 1248/1832-33 senesinde tevellüd eylemiştir ve pederleri oğlunun velâdetine birçok tarihler inşad etmiştir ki, yalnız bir mısraʿdan yirmisekiz tarih çıkardığı manzurumuz olmuştur. Tarihlerinin biri *Necm-i Dirahşân* (1248/1831-33) ve birisi de *Ke-Zülfikarı ʿAlî*'dir (1248/ 1832-33).

Vasıl-ı sinn-i şebab oldukta âti't-tercüme Tiranlı şaʿir-i fazıl Altıparmak İbrâhîm Müznib Efendi'den ve sa'ir efadıl-ı Tiraniyye'den tahsil-i kemalât etmiş ve dekayik-i şiʿiriyyeye üstadlarının himmetiyle ʿârif ve vâkıf olmuştur. Asaleti ve hüsn-i terbiyyesi hasebiyle baʿzı vülât-ı ʿizam kendisine hürmet ederek mühürdarlıklarında istihdam ve yazısının dahi güzelliği sebebiyle mazhar-ı ikram olmuştur.

Bir müddet bu suretle imrar-ı evkat eyledikten sonra kaza kaymakamlıklarında ve ʿadliyyenin teşkilinden sonra liva müddeî-i ʿumumî muʿavinliklerinde bulunmuş ve ahîren re's-i maskat-ı valâları olan Tiran'a civar Kavaye kazası kaymakamlığına nasb ve taʿyin olunmuştur. O sıralarda ʿillet-i sameme mübtelâ olduğu halde kaza-i mezkûr kaymakamlığında yedi sene ifa-yı hüsn-i hizmet eylemiştir. *İşkodra Vilayeti ʿOsmanlı Şaʿirleri* eserimizi tahrir eylediğimiz esnada kendi arzu ve müracaʿat ve rızası üzerine 550 guruş maʿaşla tekaʿüdü icra olunarak mahdumları Draç sancağı tahrirat müdürü Kâzım Bey'le birlikte ikametle ʿibadet ve taʿat ve vatanın nefʿine hizmet suretiyle imrar-ı evkat eylemektedir.

Natûk ve mütekellim ve zarif ve kuvve-i hafızası vâsiʿ ve bir çok âsâr-ı kıymetdar-ı eslaf hafızasında menkuş bir pîr-i maʿarif-semir olmakla beraber âbâ ve ecdadı o havalinin zadegân ve umera-i sahib-ihtiramından olmağla gerek kendileri ve gerek efrad-ı hanedanı hürmet-i ʿazîmeye mazhar olmaktadır. Âsâr-ı kalemiyyesi kesir ve tarihleri de latiftir. Pederinin vefatına tanzim ile Tiran'da

---

* Arnavutluk'ta tûlânî mecmuʿalara sefine denilir.

140 Bu kelime de yazma kısımda yoktur, gazetede çıkmıştır.

cedleri Mollâ Bey camiʿ-i şerifinin sofasının önünün sağ tarafında bulunan merkadının ser-levha-i mezarında mahkûktur.[141] [**28**]

Sahib-tercüme Tiranlı ʿAlî Rızâ Bey'in bu babdaki selâset ve meharetine nümune olmak üzere İşkodralı Şerîfî Mustafâ Paşa'nın ser-kâtibi olup 1270/1853-54 senesinde vefat eden ʿÖmer Sırrî Efendi Gogola hakkında söylediği tarih isim ve mahlası havi olmakla beraber hak budur ki, tamami-i ifadeyi camiʿdir

ʿÖmer Sırrî Efendi vâsıl-ı Dârü's-Selâm olsun[*]
Sene 1270/1853-54

Muhterem ʿAlî Rızâ Beyefendi'nin o havali üdeba ve şuʿarasıyla müşaʿaresi ve zarif mutayebeleri de vardır. Ati't-tercüme Peklinli Süleymân Sâlim Bey, dayı-zadeleri bulunan Toptan-zadelerle görüşmek için Tiran'a gelip Toptan-zade Ahmed Bey'e misafir olur. ʿAlî Rızâ Bey de bir gün vakt-i zuhrda görüşmeğe gider. Uykuda bulduğundan ʿavdet ve civar bir mahalde ikametle bir müddet sonra tekrar gider. Henüz uykudan kalkmamış bulur, odanın kapısına tebeşir ile:

Ashâb-ı Kehf içinde yatmış mağaradır bu[142]

mısraʿını terkim ile ʿavdet eder. Süleymân Sâlim Bey uykudan uyanıp kapıyı açınca mısraʿ-ı mezkûru görür. Altına,

Bir uyku elde kaldı bî-pul u paradır bu

mısraʿını yazıp savışır.

Sahib-tercüme ʿAlî Rızâ Bey'in âsârından şah-ı velâyet efendimizden istimdad-ı ʿaşıkaneyi havi bir terciʿ-i bend-i ʿâlîlerinin teberrüken derciyle iktifa eyliyoruz.

---

[141] *İkdam* gazetesinin 7957 numaralı nüshasının sonunda Ali Emirî Efendi kendisine gelen bir mektuba şöyle cevap vermiştir:
"Bir İşkodralının mektubuna cevab: İkdam İdarehanesi vasıtasıyla ve "Ümmî" imzasıyla gönderilen mektubu aldım. Vaki olan takdir ve iltifata ve mündericâtındaki hamiyyetli sözlere memnun oldum. Teşekkür ederim.
Mektubu gazete ile neşr edecektim. Lâkin şimdi 'âlem-i 'aca'ib olmuştur. Bilmediğim, tanımadığım kimseler tarafından yollu ve yolsuz mektublar alıyorum. Nam-ı müste'ar ile yazılmadığını anlamak için her gün alafranga saʿat ikiden dörde kadar Fatih civarında son tramvay mevkıfında kâ'in Millet kütübhanesi'nde bulunduğumdan sahib-i mektub bir kere kütübhaneye gelirse, görüşür memnun olurum. ʿAlî Emirî"

[*] İşkodralı 'Ömer Sırrî Efendi Gogola'nın şaʿir olduğu ve İşkodra'da kimsesi kalmadığından eşʿarının Dersaʿadet'te orman ve zira'at nezaret-i celilesi hey'et-i fenniye başkâtibi bulunan hafidi Mehmed Reşâd Bey'in yanında olmak lâzım geleceği baʿzı taraftan beyan edilmesi üzerine, birkaç sene sonra Dersaʿadet'e ʿavdet ettiğimde, orman ve zira'at nezaretine gidip Mehmed Reşad Bey'i bularak istifsar-ı keyfiyyet ettiğimde, ceddi bulunan 'Ömer Sırrî Efendi bir münşi-i mahir olduğundan, müsevvedâtı mevcud ise de eşʿarı olmadığını beyan eylemişti. *Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün Mefâîlün.*

[142] Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün.

Terciʿ-i bend
Ey şâh her dü ʿâlem bâbında bir gedâyım[143]
Nâ-merde etme muhtâc kim fakrım ile bâyım

Derd ü belâlarınla me'lûf u mübtelâyım
Bâl u peri yanık bir pervâne-i cefâyım

Kurbân-ı ʿayn u lâmım, mecrûh-ı tîr-i yâyım
Yâ şâh emân mürüvvet bâbında bir gedâyım

ʿAşk âteşiyle her dem ey gonçe-fem dahi gül
Gâh şemʿ-veş yanarım gâh inlerim çü bülbül

Ne tende tâb u tâkat ne dilde var tahammül
Feryâdıma yetiş gel ey şehsüvâr-ı Düldül

Kurbân-ı ʿayn u lâmım, mecrûh-ı tîr-i yâyım
Yâ şâh emân mürüvvet bâbında bir gedâyım

Bâbındadır niyâzım her şâm u subhgâhım
Sensin benim ümidim ey melce' vü penâhım

Şemʿ-i cemâlin olmuş mihr-i münîr u mâhım
Dîdârdan ayırma iki cihânda şâhım

Kurbân-ı ʿayn u lâmım, mecrûh-ı tîr-i yâyım
Yâ şâh emân mürüvvet bâbında bir gedâyım

Nâdi ʿAliyyen ancak hırzîst fi'n-neva'ib
ʿAvnen lenâ ve idrek yâ mazhare'l-ʿacâ'ib

İki cihânda sensin maksûd-ı külli tâlib
Hubbunla müftehirdir hep hâzırân u gâ'ib

Kurbân-ı ʿayn u lâmım, mecrûh-ı tîr-i yâyım
Yâ şâh emân mürüvvet bâbında bir gedâyım

Zulmette geçti ʿömrüm hicrân gamıyla ey mâh
Vuslat yüzünü çeşmim hiç görmedi seher-gâh

---

143 Mefûlü Fâilâtün Mefûlü Fâilâtün.

Kulun *Rızâyî* eyler bâbında şey'i lillâh
Hüsnün zekâtını ver lutf eyle ey ganî mâh

Kurbân-ı ʿayn u lâmım, mecrûh-ı tîr-i yâyım
Yâ şâh emân mürüvvet bâbında bir gedâyım* [**29**]

---

* Zeyl: *İşkodra Vilayeti ʿOsmanlı Şaʿirlerini*'ni tefrika suretiyle derce başlamaklığım üzerine İşkodra köylülerinden *ümmî* imzasıyla bir mektub ile bir manzume almıştım.

Eğer nam-ı müste'ar değil ise, görüp anlamak için sahib-mektubun Millet kütüphanesine gelmesi hakkında *İkdam*'da vakiʿ olan tebligât üzerine hasta bulunması hasebiyle kayınbiraderi İşkodralı Edhem Beyefendi'ye tevdi'an gönderdiği mektub-ı mü'eddasına nazaran bir mektebde okumayıp kendi sa'y-ı zatîsiyle bir mikdar tahsil gördüğünden dolayı *ümmî* imzasını vaz' eylediğini ve asıl isim ve mahlası Mehmed Ferîd olduğunu beyan etmiş ve şayan-ı hürmet bir ʿa'ileye mensub olduğu anlaşılmıştır.

Hakkımda ibraz eylediği nevaziş ve iltifata teşekkürle beraber, kitabeti pek metin ve hattı gayet güzeldir. Ve yüzlerle satırı havi yazdığı dört 'aded mektubunda hattî bir tek imlâ yanlışı bile yoktur. Eşʿarı da latiftir. İnşaallâh "F" harfinde *Ferîd* unvanı tahtında tercüme-i hali ve eşʿarı yazılacaktır. Artık şahsını tanıdığım ve hüviyyetini bildiğim için ilk mektubunda İşkodra hakkında keşide-sutur eyledikleri ve hususuyla istihkakım olmadığı halde 'âcizlerinden de bahis buyurdukları bir manzumenin burada mevki'-i teşekkürde neşriyle iktifa eyliyoruz.

Fahr-i 'âlem ʿaşkına mes'ûd ola İşkodramız
'Âşık u şâ'irdir anda hep sagîr ile kebîr

İşleyip teşhîr ederler en nefîs san'atları
Oldu mensûcâtı sergilerde makbûl u şehîr

Sîm ü zer envâ'-ı melbûsât-ı fevkalâdesin
Her gören âdem eder elbette takdîr-i vefîr

Cennet-âsâ toprağı, eşcarı, enhârı dahi
Birbiriyle ittihâd etmiş rebî'-i zemherîr

Ehl-i belde pâk-dâmen, hoş-tabî'at, hoş-lika
Sâdık-ı devlet o kişverde kebîr ile sagîr

Her biri mîr-i kelâm, a'mâli hep şer'-i şerîf
Anın için pek dayanmazdı ana her bir vezîr

Ettiler vahşetle mahkûm baʿzılar bîçâreyi
Lîk kenz-i 'ilm u 'irfândır o mülk-i bî-nazîr

Mün'ime mün'am nazarla ettilerdi şükrünü
Her gelen mihmânına mebzûl idi lutf-i vefîr

Kârı tav' u sıdk idi, bî-sûd emekler verdiler
Hey yazık bir kaç la'în gösterdiler anı hakir

Var ise bir yanlışım lillâh sorun munsiflere
İ'tirâf eyler serâser her gören merd-i habîr

Ehl-i insâftan Emîrî'nin güzel takdîrine
Eyliyor takdîm-i şükrân-ı kesîr *ümmî* fakir

(*Fâilâtün Fâilâtün Fâilâtün Fâilün*)

TİRANLI ZÎVER[144]

İsmi Murtazâ'dır. Memleketi fuzalâsından tahsil-i ʿulum u kemalât etmiştir. Bir müddet müderrislikle imrar-ı hayat ve te'min-i maʿişet ederek haylice fuzelâ yetiştirmiş ve sonra Tiran şehrine müftü-i müşkül-küşa olmuştur. Natûk, mütekellim, hamiyyetli, cerbezeli bir zat imiş. Tevarih-i İslâm mütalaʿasına pek çok hevesliymiş.[145] İslâm hükümetlerinin vukuʿât-ı muzafferânelerini nakl ve hikâye eyledikçe iftihar damarları kabarır, gürler durururmuş.

Lâkin baʿzı muzipler hicret-i seniyyenin bin tarihinden sonra zuhura gelen hadisât-ı mü'essifeden bahis açarak, bunun nakl ve hikâyesini rica ederlerdi. Ricacıları kırmayıp nakl-i hikâyeye devam ettikçe hararetlenir, kendisini unutur. Hasıl eylediği hararete tahammül edemeyerek, evvelâ başından imamesini ve biraz sonra sırtından cübbesini ve daha sonra da ayaklarından mestlerini çıkarırdı. Lâkin galeyan-ı hararet-i hamiyyetkârîsi bununla da sükünet-yâb olamadığından nakleylediği hikâyeyi tamamlamamış iken "Biz ʿOsmanlılar cihangir bir devlet iken niçin bir takım fena adamların su-i idaresiyle bu hale geldik" diye bağırarak odadan kalkıp gider olduğundan, bıraktığı libaslarını arkasından yetiştirirlermiş. Vefatı 1294/1877 senesindedir. El-haletü hazihi Kavaye kazası müftüsü bulunan Muʿtasım Efendi mahdumudur. Mahdumunun ismini bile tarihi bir surette vazʿ etmiştir.

Malumdur ki hulefa-yı ʿAbbasiyye'den Muʿtasım bin Me'mun ibn Hârûnü'r-Reşid ʿAmmûriyye taraflarında esir düşen bir Haşimiye'nin sicn-i esarette "Vâ-Muʿtasımâh!" diye sayha eylediğini ve zindancıların "Lebbeyk" diye istihza ettiklerini haber aldığı anda elinde içmekte olduğu şerbeti terk ile münadiler vasıtalarıyla "en-Nefîr, en-Nefîr" nidalarını taʿmim ettirip ve heman kadı ile şuhud huzurunda emvalinin bir sülüsünü evlâdına, bir sülüsünü fî-sebilillâh hayrata,[146] diğer sülüsünü de azad eylediği köle ve cariyelerine vasiyyet ile heman bilâd-ı Rûm'a yürüyerek Maʿmuriyye ve ʿAmmûriyye şehir ve kalʿelerini zabt ederek istimdad eden esireyi ve hayatta olan sa'ir üserayı tahallüs ile muzaffaren ʿavdet ederek içmeyip sakladığı şerbetin mütebâkisini kemal-i afiyyetle henüz içmişler idi. İşte sahib-tercüme Murtazâ Zîver Efendi bu fıkraya olan rabıta-i meclubiyyeti hasebiyle oğlunun ismini Muʿtasım koymuştur. Ben Kavaye kasabasına gidip Muʿtasım Efendi ile görüştüm. Hüsn-i hal ashabından ʿafîf bir zat buldum.

Ol vakit İşkodra'da bulunan üdebamızdan Âdem Hâbil Bey istilâ esnasında sokaklarda dökülen İslâm kitablarının kesretini görerek İşkodra'da ne kadar kitab bulunduğuna ta'accüb etmiş olduğunu söylemişti. Ben bu mes'eleyi, bildiğim baʿzı İşkodralılardan da tahkik ettim, dediler ki doğrudur. Lâkin şayan-ı garabettir ki, bu haller, ol vakit devletin düşmanı bulunan bir çok muhasaradan sonra İşkodra'yı alan Karadağlılarla, müttefikleri tarafından vukuʿ' bulmadı. Bilakis Karadağlılardan sonra gûya dostumuz ve müttefikimiz olarak İşkodra'ya giren Avusturyalılar tarafından vukuʿ'a getirildi. Bu hal müttefiklerimizin Karadeniz havzasına tamamen mâlik olduktan sonra bize bir tek gemi olsun vermemeleri, ve memleketimiz ve sahillerimiz bunlarla vakiʿ olan düşünüksüz bir ittifak-ı meş'um yüzünden mahvolmuş iken Kırım ve Kafkasya ve Gürcitan'ı muvakkaten olsun istilâ ettikleri esnada başımıza çıkardıkları müşkilât-ı ʿazîmeyi derin bir te'essürle bana tahattur ettirdi.
Fa'teber!

144 Defterde 35 ve 36. sayfalardadır.

145 Defterde "idi".

146 Defterin sonundaki yazma kısımda bu sülüs, ilk sülüsten öncedir.

Sahib-tercüme Murtazâ Zîver Efendi'nin ᶜacîb ve tuhaf mevzun sözleri de vardır. Mesela Tiran kazasına tâbi İşim nahiyyesi müdürü bulunan hüsn-i idare erbabından Mahmûd Bey nam zatın ᶜazliyle yerine "Kurd" namında biri taᶜyin olundukta şu beyti demiş imiş:

Ne ᶜacebdir bu cihân kurdunu mahmûd eyler[147]
Hikmet-i bâliğadır müdbiri mesᶜûd eyler

İşte bu kabîl hamiyyetli ve tuhaf sözleri memleketi ahalisinin elsinesinde dâ'ir ve caridir. Baᶜzı tarihleri vardır. Bu gazel âsârındandır:

Gazel
Nâz ile gülmeğe dilberlere fem vermişler[148]
Bize de ağlamağa dîde-i nem vermişler

Hûn-ı ᶜuşşâkı mürekkeb ederek yazmak için
Yârimin destine mektebde kalem vermişler

Gelecekmiş bu gece hâneme ol mâh benim
Müjdeler şimdi bana ehl-i kerem vermişler

Pederi seyre götürmüştü o cânânı bugün
Köpeğin yanına âhû-yı harem vermişler

Zîverâ hüzn ü fütûr u helecândan vazgeç*
Bu cihân müdbiredir müdbire hem vermişler[149]

[147] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

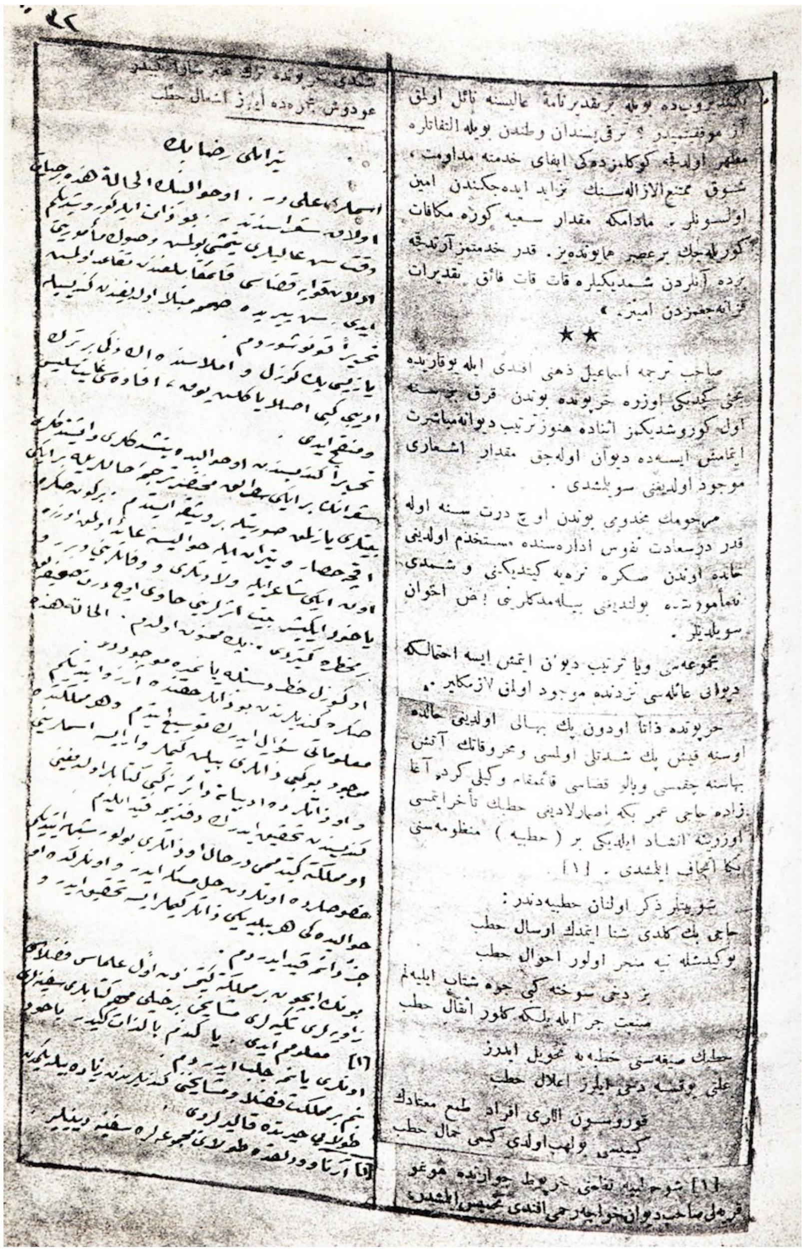
[148] Feilâtün Feilâtün Feilâtün Feilün.

* Peklinli Ca'fer Sâdık Paşa bahsinde dahi bir vezin ve kafiyede bir gazel geçmiştir.

[149] 7999 numaralı *İkdam* nüshasında şu ilan ile tefrika kesilmiştir:
"Tefrika suretiyle derc olunmakta bulunan *İşkodra Vilayeti ᶜOsmanlı Şaᶜirleri*'nin şimdiye kadar neşr olunan mikdarının daha dört beş misli kadar mevcud bulunmasına ve bu sıralarda mühim muhakemeler tevalî etmekte olunmasına binaen mü'ellif-i muhteremin re'y u muvafakatıyla kitab-ı mezkûrun mâ-ba'dının neşri vakt-i münasibe ta'likan te'hir edilmiştir".

Tefrikanın çıktığı gazete numaraları

Tefrika Numarası	Gazete Numarası	Gazetenin Tarihi
1	7894	1 Şubat 1335/ 29 Rebiülahir 1337
2	7895	2 Şubat 1335-1919
3	7896	3 Şubat
4	7898	4 Şubat
5	7899	5 Şubat
6	7900	7 Şubat
7	7901	8 Şubat
8	7902	9 Şubat
9	7903	10 Şubat
10	7907	14 Şubat
11	7908	15 Şubat
12	7915	22 Şubat
13	7916	23 Şubat
14	7918	25 Şubat
15	7920	27 Şubat
16	7923	2 Mart
17	7928	7 Mart
18	7929	8 Mart
19	7930	9 Mart
20	7932	11 Mart
21	7934	13 Mart
22	7935	14 Mart
23	7943	22 Mart
24	7944	23 Mart
25	7945	24 Mart
26	7952	31 Mart
27	7957	5 Nisan
28	7973	21 Nisan
29	7999	17 Mayıs 1335

Ali Emirî'nin gazete küpürlerini yapıştırdığı defterden bir sayfa.
Sol tarafta el yazısı